

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK DIŞ POLİTİKASININ SOĞUK SAVAŞ
SONRASI DÖNEMDE KURULAN HÜKÜMETLER
PERSPEKTİFİNDE İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhsin İLTER

**Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler**

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Nesrin KENAR

OCAK 2012

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DIŞ POLİTİKASININ SOĞUK SAVAŞ
SONRASI DÖNEMDE KURULAN HÜKÜMETLER
PERSPEKTİFİNDE İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Muhsin İLTER

Enstitü Anabilim Dalı : Uluslararası İlişkiler
Enstitü Bilim Dalı : Uluslararası İlişkiler

Bu tez 23/02/2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr.
Nesrin
KEMAL

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Doç. Dr. Ebu Bekir
Sofragu

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Yrd. Doç. Dr. Sibel AKGÜN.

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde her hangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversitede veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhsin İLTER

19/01/2012

ÖNSÖZ

“Türk Dış Politikasının Soğuk Savaş Sonrasında Kurulan Hükümetler Perspektifinde İncelenmesi” konusu yeni seçimlerle iş başına gelen hükümetler ve değişen liderlerle Türk dış politikasındaki değişimleri incelemeye değer bulunmuştur. Bu çalışmanın hazırlanmasında engin akademik tecrübeleri, bilgi birikimi ve bilimsel yaklaşımı ile yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Nesrin KENAR’a teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Ayrıca, bu çalışma süresince verdikleri manevi destek ve gösterdikleri sabırdan dolayı başta annem Hamiyet, babam Osman ve kardeşlerim Gonca ve Melahat İlter’e de şükranlarımı sunarım. Yetişmemde katkıları olan tüm hocalarıma da minnettar olduğumu ifade etmek isterim.

Muhsin İLTER

19/01/2012

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	viii
ÖZET	xi
SUMMARY	xii
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL ARKA PLANI	5
1.1. Kavramsal Çerçeve	5
1.1.1. Uluslararası Siyasal Sistemler	5
1.1.1.1. Tek Kutuplu Sistem/Hiyerarşik Sistem.....	6
1.1.1.2. Güç Dengesi Sistemi	7
1.1.1.3. İki Kutuplu Sistem	8
1.1.1.4. Çok Kutuplu Sistem	9
1.2.1. Çağdaş Uluslararası Sistemin Yapısı	10
1.3.1. Hükümetin Niteliği	13
1.4.1. Karar Verme Süreci ve Dış Politika.....	13
1.5.1. Karar Verme Sürecinde Devletin ve Hükümetin Yapısı.....	14
1.6.1. Karar Verme Sürecinde Aşamalar	14
1.6.1.1. Algılama	14
1.6.1.2. Durumun Yorumlanması ve Tanımlanması	15
1.6.1.3. Kararın Verilmesi	15
1.6.1.4. Politikanın Uygulanması	15
1.2. Tek Partili Hükümetler Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1950)	16
1.2.1. Genel Bir Bakış Açısıyla Dönemin Olayları	16
1.2.2. Türkiye – İngiltere İlişkileri	20
1.2.3. Türkiye – İtalya İlişkileri	21
1.2.4. Türkiye – Sovyetler Birliği İlişkileri.....	22

1.2.5. Türkiye – Fransa İlişkileri.....	23
1.2.6. Türkiye – Yunanistan İlişkileri	24
1.2.7. Türkiye – Almanya İlişkileri.....	25
1.2.8. Türkiye – Doğulu Ülkeler İlişkileri	26
1.2.9. Balkan Antantı	27
1.2.10. Türkiye'nin Milliyetler Cemiyeti'ne Girmesi.....	27
1.2.11. Montrö Boğazlar Sözleşmesi	27
1.2.12. Soğuk Savaş'ın Anlamı ve Nedenleri	28
1.3. Çok Partili Hükümetler Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1990).....	30
1.3.1. Genel Bir Bakış Açısıyla Dönemin Olayları	30
1.3.2. Türkiye-ABD İlişkileri.....	37
1.3.3. Türkiye-AET İlişkileri	38
1.3.4. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	38
1.3.5. Türkiye- Orta Doğu İlişkileri	40
1.3.6. Türkiye-Üçüncü Dünya Ülkeleri İlişkileri	42
1.3.7. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri	42

BÖLÜM 2: SOĞUK SAVAŞ'IN SONA ERMESİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI.45

2.1. 1990-2002 DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	45
2.1.1. Soğuk Savaş'ın Bitmesi ve Etkileri	45
2.1.2. 47. Cumhuriyet Hükümeti-Akbulut Hükümeti (09.11.1989-23.06.1991)	46
2.1.2.1. Türkiye-AT İlişkileri	47
2.1.2.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	49
2.1.2.3. Türkiye-ABD İlişkileri.....	50
2.1.2.4. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri.....	54
2.1.2.5. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	55
2.1.2.6. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	56
2.1.2.7. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	56

2.1.3. 48.Cumhuriyet Hükümeti-1.Yılmaz Hükümeti (23.06.1991-20.11.1991)	57
2.1.3.1. Türkiye-AT İlişkileri	57
2.1.3.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	58
2.1.3.3. Türkiye-ABD İlişkileri	58
2.1.3.4. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri.....	58
2.1.3.5. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	58
2.1.3.6. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	59
2.1.3.7. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	60
2.1.4. 49.Cumhuriyet Hükümeti-VII. Demirel Hükümeti(21.11.1991-25.06.1993)	61
2.1.4.1. Türkiye-AT İlişkileri	64
2.1.4.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	65
2.1.4.3. Türkiye-ABD İlişkileri	66
2.1.4.4. Türkiye-RF İlişkileri	67
2.1.4.5. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	68
2.1.4.6. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	69
2.1.4.7. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	70
2.1.5. 50. Cumhuriyet Hükümeti-I. Çiller Hükümeti (25.06.1993 - 05.10.1995)....	71
2.1.5.1. Türkiye-AB İlişkileri.....	72
2.1.5.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	72
2.1.5.3. Türkiye-ABD İlişkileri.....	73
2.1.5.4. Türkiye-RF İlişkileri	74
2.1.5.5. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	75
2.1.5.6. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	75
2.1.5.7. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	76
2.1.6. 51. Cumhuriyet Hükümeti-II. Çiller Hükümeti (05.10.1995-30.10.1995)	76
2.1.7. 52.Cumhuriyet Hükümeti-III. Çiller Hükümeti (30.10.1995- 06.03.1996)...	77

2.1.7.1. Türkiye-AB İlişkileri.....	77
2.1.7.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	78
2.1.7.3. Türkiye-RF İlişkileri	79
2.1.7.4. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	79
2.1.7.5. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	80
2.1.8. 53. Cumhuriyet Hükümeti-II. Yılmaz Hükümeti (06.03.1996-28.06.1996)..	80
2.1.8.1. Türkiye-AB İlişkileri.....	81
2.1.8.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	81
2.1.8.3. Türkiye-ABD İlişkileri.....	82
2.1.8.4. Türkiye-RF İlişkileri	82
2.1.8.5. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	82
2.1.8.6. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	82
2.1.8.7. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	82
2.1.9. 54. Cumhuriyet Hükümeti-Erbakan Hükümeti (08.06.1996 -30.06.1997)....	83
2.1.9.1. Türkiye-AB İlişkileri.....	84
2.1.9.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	84
2.1.9.3. Türkiye-ABD İlişkileri.....	86
2.1.9.4. Türkiye-RF İlişkileri	87
2.1.9.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	87
2.1.9.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	87
2.1.9.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	87
2.1.10. 55. Cumhuriyet Hükümeti-III. Yılmaz Hükümeti (30.06.1997-11.01.1999)88	
2.1.10.1. Türkiye-AB İlişkileri.....	88
2.1.10.2. Türkiye-ABD İlişkileri.....	89

2.1.10.3. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	90
2.1.10.4. Türkiye-RF İlişkileri	90
2.1.10.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	90
2.1.10.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	91
2.1.10.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	91
2.1.11. 56. Cumhuriyet Hükümeti -V. Ecevit Hükümeti (11.01.1999-18.04.1999)	91
2.1.11.1. Türkiye-RF İlişkileri	92
2.1.11.2. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	92
2.1.12. 57.Cumhuriyet Hükümeti-VI. Ecevit Hükümeti (18.04.1999-03.11.2002..	93
2.1.12.1. Türkiye-AB İlişkileri.....	94
2.1.12.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	95
2.1.12.3. Türkiye-ABD İlişkileri.....	96
2.1.12.4. Türkiye-RF İlişkileri	96
2.1.12.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	96
2.1.12.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	97
2.1.12.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	97
BÖLÜM 3: AKP DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	100
3.1. 2002-2011 DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI.....	100
3.1.1. AKP'nin Dış Politika Felsefesi	100
3.2.1. 58. Cumhuriyet Hükümeti-Gül Hükümeti (18.11.2002- 14.03.2003)	103
3.2.1.1. Türkiye-AB İlişkileri.....	104
3.2.1.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	105
3.2.1.3. Türkiye-ABD İlişkileri.....	106

3.2.1.4. Türkiye-RF İlişkileri	107
3.2.1.5. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	107
3.2.1.6. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	108
3.2.1.7. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	109
3.2.2. 59. Cumhuriyet Hükümeti-I. Erdoğan Hükümeti(14.03.2003-29.08.2007)	110
3.2.2.1. Türkiye-AB İlişkileri.....	110
3.2.2.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	112
3.2.2.3 Türkiye-ABD ilişkileri	113
3.2.2.4. Türkiye-RF İlişkileri	114
3.2.2.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	116
3.2.2.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	116
3.2.2.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	119
3.2.3. 60. Cumhuriyet Hükümeti-II. Erdoğan Hükümeti(29.08.2007-06.07.2011)	120
3.2.3.1. Türkiye-AB İlişkileri.....	121
3.2.3.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	122
3.2.3.3. Türkiye-ABD İlişkileri.....	126
3.2.3.4. Türkiye-RF İlişkileri	129
3.2.3.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	132
3.2.3.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	133
3.2.3.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	134
3.2.4. 61. Cumhuriyet Hükümeti-III. Erdoğan Hükümeti (06.07.2011 - ....)	137
3.2.4.1. Türkiye-AB İlişkileri.....	137
3.2.4.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri	137

3.2.4.3. Türkiye-ABD İlişkileri.....	139
3.2.4.4. Türkiye-RF İlişkileri	141
3.2.4.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri.....	141
3.2.4.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri	142
3.2.4.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri.....	143
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA	148
ÖZGEÇMİŞ.....	163

KISALTMALAR

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AET** : Avrupa Ekonomik Topluluğu
- AGİK** : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
- AGSP** : Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
- AİHM** : Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
- AİHS** : Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
- AKKA** : Avrupa Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması
- AKP** : Adalet ve Kalkınma Partisi
- ANAP** : Anavatan Partisi
- AP** : Adalet Partisi
- APEC** : Asia-Pacific Economic Cooperation (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği)
- ASALA** : Armenian Secret Army for the Liberation of Armenia (Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu)
- ASEAN** : Association of Southeast Asian Nations (Güneydoğu Asya Uluslar Birliği)
- AT** : Avrupa Topluluğu
- BİK** : Bölgesel İşbirliği Konseyi
- BİO** : Barış İçin Ortaklık
- BM** : Birleşmiş Milletler
- CENTO** : Central Treaty Organization (Merkezi Anlaşma Teşkilatı)
- CHP** : Cumhuriyet Halk Partisi
- CIA** : Central Intelligence Agency (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)
- CNN** : Cable News Network
- ÇHC** : Çin Halk Cumhuriyeti
- DGM** : Devlet Güvenlik Mahkemeleri
- DP** : Demokrat Parti

DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	: Demokratik Sol Parti
DTP	: Demokratik Türkiye Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
ECO	: Economic Cooperation Organization (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı)
FIR	: Flight Information Region (Uçuş Bildirim Bölgesi)
FKÖ	: Filistin Kurtuluş Örgütü
FP	: Fazilet Partisi
GDAÜ	: Güney Doğu Avrupa Ülkeleri
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
HEP	: Halkın Emek Partisi
HÖH	: Hak ve Özgürlük Hareketi
İKO	: İslam Konferansı Örgütü
İSEDAK	: İslam Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KEİ	: Karadeniz Ekonomik İşbirliği
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MC	: Milliyetçi Cephe
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MHP	: Milliyetçi Halk Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
NAFTA	: The North American Free Trade Agreement (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması)
NATO	: North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü)
OECD	: The Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)

- OHAL** : Olağanüstü Hal
- PASOK** : Panellinio Sosyalist Kinima
- PKK** : Partiya Karkeren Kürdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
- RP** : Refah Partisi
- SALT I** : Strategic Arms Limitation Talks-I (Stratejik Silahların Sınırlandırılması-I)
- SALT II** : Strategic Arms Limitation Talks-II (Stratejik Silahların Sınırlandırılması-II)
- SEDM** : Southeastern Europe Defense Ministerial (Güneydoğu Avrupa Savunma Süreci)
- SETA** : Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
- SHP** : Sosyal Demokrat Halkçı Parti
- SSCB** : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- T.C.** : Türkiye Cumhuriyeti
- TBMM** : Türkiye Büyük Millet Meclisi
- TOBB** : Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
- TPAO** : Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
- TSK** : Türk Silahlı Kuvvetleri
- UNMIK** : United Nations Interim Administration Mission in Kosovo (Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu)

Tezin Başlığı: Türk Dış Politikasının Soğuk Savaş Sonrasında Kurulan Hükümetler Perspektifinde İncelenmesi

Tezin Yazarı: Muhsin İLTER

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nesrin KENAR

Kabul Tarihi: 23.02.2012

Sayfa Sayısı: xii(önkısım) + 163 (tez)

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Bu tezin yazılmasında amaç uluslararası ilişkilerde bir dönemin sonu olarak tasvir edilen Soğuk Savaş'ın sonundan günümüze kurulan hükümetler perspektifinde Türk dış politika yapımını değerlendirmek ve literatüre yeni bir bakış açısı ekleyebilmektir.

Çalışmanın birinci bölümünde öncelikle Türk dış politikasının kavramsal çerçevesi incelenmiştir. Dış politika yapımında etkili olan faktörler irdelenmiş ve genel bilgiler sunulmuştur. Daha sonra tezin tarihsel arka planı ele alınmış, bu süreç tek partili hükümetler dönemi ve çok partili hükümetler dönemi olarak iki alt başlık altında değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise Soğuk Savaş'ın sona ermesinin nedenleri vurgulanmış ve Türk dış politikasına etkileri ortaya konulmuştur. Yine bu bölümde 1990 ile 2002 yılları arasındaki koalisyon hükümetleri dönemleri AB, ABD, Balkanlar, Sovyetler Birliği ve daha sonrasında Rusya Federasyonu, Orta Doğu, Kafkaslar ve Orta Asya gibi bölgeler ile ilişkileri açısından tek tek incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise, 2002 seçimleriyle tek başına iktidar olan AKP'nin öncelikle dış politika felsefesi irdelenmiştir. Buna mukabil günümüze kadar gelen dört AKP hükümetinin dış politika pratikleri ve uygulama alanları sunulmuştur. Bir eksen kayması mı var sorusu incelenmiştir. Çalışmanın sonuç bölümünde asıl konumuz olan Soğuk Savaş sonrası hükümetler AKP öncesi ve sonrası olarak karşılaştırılmıştır. Koalisyon hükümetleri ile tek başına iktidar olan AKP hükümetleri arasındaki dış politika farklılıkları gözler önüne serilmiştir. AKP döneminde içeride ve dışarda dile getirilen eksen kayması ve Orta Doğulaşmanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Hükümetler, Dış Politika, ABD, Rusya, Türkiye

Title of the Thesis: The Analysis of Turkish Foreign Policy in the Perspective of the Governments which Formed After the Cold War	
Author: Muhsin İLTER	Supervisor: Assistant Prof. Dr. Nesrin Kenar
Date: 23.02.2012	Number of Pages: : xii (pre text) + 163 (main body)
Department: International Relations	
<p>The purpose of the this thesis has been written is to evaluate the development of the Turkish foreign policy in the perspective of the established governments up to the present from the end of the Cold War accepted as the end of an era in international relations and to add a new point of view to the literature.</p> <p>In the first part of the study primarily investigated the conceptual framework of Turkish foreign policy. Factors that influence the making of foreign policy are examined and general informations are presented. Later, historical background of the thesis is discussed and this process is evaluated under two sub-topics: one of them is one-party governments periods and the other one is multi-party governments periods. In the second part of the study, the causes of the end of the Cold War highlighted and effects of this event on the Turkish foreign policy has been described. Again in this part, relations between the periods of coalition governments between the years of 1990 and 2002 with the EU, the United States, the Balkans, the Soviet Union and later Russia, the Middle East, the Caucasus and Central Asia regions are studied. In the third section, which came to power after the 2002 elections the AKP' s foreign policy philosophy is primarily discussed. On the other hand to the present day the four AKP government' s foreign policy practices and areas of application are presented. Moreover, the question of is there a shift of axis is examined. The final part of the study, post-Cold War Turkish governments are compared with before and after the AKP which is the main topic of this study. Differences of foreign policy between the coalition governments and the ruling AKP governments which is the stand-alone power is explained. In the period of AKP, in contrast to te expressed inside and outside, it has been concluded that there is no a shift axis.</p>	
Keywords: Cold War, Governments, Foreign Policy, USA, Russia, Turkey	

GİRİŞ

Türk dış politikasını etkileyen faktörler bazen iç siyasi yapıdan bazen de dış siyasi yapıdan kaynaklanabilmektedir. Bir devletin izlediği dış politika, örneğin bir karar alma süreci olarak analiz edilirken, genellikle iç faktörlere verilen ağırlık dış faktörlere oranla daha fazla olmaktadır. Aslında karar verme sürecinin kendisi, dış faktörler ne oranda dikkate alınırsa alınsın, esas olarak, üzerinde olduğu zemin bakımından bir iç politika olayıdır. İşte bu durum, devlet düzeyinde yapılan analizlerde (sistem düzeyinin tam aksine) baskı gruplarının dış politikanın oluşumuna etkisi, karar alıcıların kişiliklerinin dış politika kararlarının alınışını nasıl ve ne oranda yönlendirdiği, kamuoyu ve dış politika etkileşimi gibi konulara daha fazla önem verilmesini de beraberinde getirmektedir. (Sönmezoğlu, 2005:82-83) İçsel çevre denildiğinde akla öncelikle ülkenin siyasal sistemi gelmektedir. Burada hükümetin yapısı, yasama organı, çıkar grupları, medya, kamuoyu ve karar vericilerin nitelikleri büyük önem taşımaktadır. Dış politikada karar verme sürecinde en önemli unsur, karar vericiler yani liderlerdir. Koşullar aynı kaldığında farklı karar vericilerin farklı politikalar benimsemesi, karar vericinin aynı olayları farklı algılayabileceği ve farklı değerlendirerek farklı bir politikayı benimseyebileceği görülmektedir. Bu durum karar vericinin kişisel özelliklerine özel bir önem verilmesine neden olmaktadır. Kişisel özellikler deyince buradan karar vericinin geçmişi, deneyimleri, almış olduğu eğitimi, arkadaş ve iş çevresinin etkisi yani kısaca tecrübeleri anlaşılmalıdır. Yeni seçimlerle iş başına gelen hükümetlerle ve değişen liderlerle Türk dış politikasındaki değişimleri araştıran bu tez özellikle aktörlerin yorum ve bakış açılarındaki farklılaşmanın dış politika yapımında nasıl kurumsallaştığı, bunların ne gibi sonuçlar doğurduğu üzerinde durmakta ve her yeni gelen hükümetle farklı değişimlerin oluşup oluşmadığını, farklı yenilikler oluşmuşsa bunların dış politikada, pratikte nasıl eyleme geçirildiğini araştırmaktadır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesinin Türk dış politikası açısından yarattığı sonuçların iyi anlaşılabilmesi için öncelikle Soğuk Savaş'ın ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı tezimizde açıklanacaktır. Soğuk Savaş'ın ne olduğunun bilinmesi ve Türkiye açısından ne gibi sonuçlar doğurduğunun anlaşılması, Soğuk Savaş sonrası dönemin ve bu dönemde Türkiye'nin izlediği dış politikanın da daha iyi anlaşılmasına neden olacaktır. Soğuk Savaş'ın ortaya çıkmasının Türkiye'yi nasıl etkilediği ve Türk dış politikasının bu iki kutuplu sistemden nasıl etkilendiğinin incelenmesi Türkiye'nin durumunu daha iyi

gözler önüne serilecektir. Ancak bu şekilde Soğuk Savaş'ın doğuşu ve gelişimini irdelediğimizde Soğuk Savaş sonrası dönem Türk dış politikası daha iyi anlaşılabilir. Kısaca bu tezde Türk dış politikası Soğuk Savaş sonrası dönemde kurulan hükümetler perspektifinde incelenecektir.

Çalışmanın Konusu: Bu çalışmada genel hatlarıyla Cumhuriyet Dönemi Türk dış politikalarından başlayarak tarihsel kronolojik sıralama yöntemi ile günümüze kadar hükümet programları incelenecektir. Tezin ilk bölümünde Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından Soğuk Savaş'ın sona erdiği 1990'lı yıllara kadar olan zaman zarfında uygulanan dış politikalar ortaya konulacaktır. Bu zamanın uzunluğunu ve yaşanan olayların fazlalığını göz önünde bulundurarak ve de tezin asıl alan çalışmasını Soğuk Savaş sonrası dönem belirlediğinden dolayı Cumhuriyet'in ilanından 1990'lı yıllara uzanan dönem, ilgili dönemin iç ve dış gelişmeleri kapsamında incelenecektir. Yine ilk bölümde Soğuk Savaş sonrası dönemin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla Soğuk Savaş'ın ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı araştırılacaktır. İkinci bölümde Soğuk Savaş'ın sona ermesinden 2002'deki seçimlerle tek başına iktidar olan AKP hükümeti arasındaki, koalisyon hükümetlerinin dış politika davranışları incelenecektir. Üçüncü bölümde ise 2002'deki seçimlerle iş başına gelen tek parti hükümeti ile günümüze kadar gelen süreçte oluşan hükümetlerin dış politika perspektifleri gözler önüne serilecektir. Tezin sonuç bölümünde ise bölüm olarak ikiye ayırdığımız koalisyon hükümetleri ve tek parti iktidarı olan hükümetler arasında karşılaştırmalar yapılacak, uygulanan dış politikalarda farklılıklar olup olmadığı sıvanacak ve tartışılacaktır.

Çalışmanın Önemi: Bu tez, uluslararası ilişkiler literatüründe, Türk dış politikasının hükümetler bazında incelenmesi konusunda çok fazla kaynak bulunmadığından, yapılan bu çalışmayla bundan sonra bu konuda bilgi edinmek isteyen, araştırma yapmak isteyen öğrenciler ve araştırmacılara ışık tutacaktır. Farklı dönemler arasındaki - Soğuk Savaş öncesi ve sonrası gibi ya da 2002 seçimleri öncesi ve sonrası gibi - Türk dış politikasındaki değişimlerin vurgulanması ve ortaya konulması için önemlidir. Bu nedenle de çalışmanın ilk bölümünde Soğuk Savaş sonrası dönemin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla Soğuk Savaş'ın ne olduğu ve nasıl ortaya çıktığı sunulacaktır. İkinci bölümde Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte 2002 yılına kadar geçen süreçte iktidar olan koalisyon hükümetleri ve uyguladıkları dış politikalar irdelenecektir.

Üçüncü bölümde ise 2002 seçimleri ile seçilerek günümüze kadar iktidarı elinde bulduran tek parti hükümetleri ve uyguladıkları dış politikalar analiz edilecektir. Sonuç kısmında da son iki bölüm karşılaştırılarak dış politika uygulamaları açısından farklılıklar tartışılacaktır. Bu iki dönem arasındaki temel dış politika farklılıkları nelerdir? Ne gibi uygulama değişiklikleri olmuştur? Türkiye Ortadoğulaşılıyor mu? Bir eksen kayması mı vardır? gibi sorulara cevaplar aranacaktır. Bu sorulara verilebilecek cevaplardan sonra da şahsım tarafından yorumlar yapılacaktır.

Çalışmanın Amacı: Bu tezin amacı Türk dış politikasını, Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar olan süreçte tarihsel kronolojik sıralamaya göre iktidara gelen hükümetler perspektifinde incelemektir. Bu süreçlerde her yeni iktidar olan hükümetin dış politika faaliyetlerinde görülen değişim ve farklılıkların değerlendirilmesi ve açıklanması çalışmanın amacıdır. Ancak tezin asıl alan çalışmasını Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikası ilgilendirdiğinden dolayı ağırlık Soğuk Savaş sonrası döneme verilecek ve her hükümet tek tek uygulamaları açısından incelenecektir. Tezin bir diğer amacı ise Türk dış politikasının yeniden yorumlanması sürecinde farklı hükümetlerle iş başına gelen liderlerin düşüncelerinin kurumsallaşmasının öneminden hareketle dış politikada bu düşüncelerin nasıl kurumsallaştığını ve uygulama alanı bulduğunu incelemektir.

Çalışmanın Yöntemi: Bu tez genel olarak tarihsel kronolojik sıralamaya göre Türk dış politikasını hükümetler açısından inceleyecektir. Özelde ise araştırma yaklaşımlarının sınıflandırılması açısından bakıldığında; benimsenen yöntem bakımından yorumlayıcı yaklaşım (fenomenoloji) ile sunulacaktır. Yorumlayıcı yaklaşımın özelliği sosyal olaylar/olgular oldukları, yaşandıkları şekilde incelenmeli ve açıklanmalıdırlar. Yorumlayıcı yaklaşımın bir diğer özelliği de izah yaparken olgunun gerçekleştiği ortamı, çevreyi dikkate almasıdır (bu yaklaşım özellikle tarihi olguları izah etmede çok önemlidir. Tarihi olayları izah ederken tarihi ortamı ve şartları dikkate almadan bir değerlendirme yapmak kişiyi yanlış sonuçlara ulaştırabilir) Kapsadığı süreye göre ise süreli (longitudinal) araştırma ile yazılacaktır. Süreli araştırmaların en önemli üstünlükleri araştırılan olguya ilişkin değişme ve gelişmeleri tespit edebilme kapasitesidir. Özellikle ikincil kaynaklardan elde edilen verilerin kullanıldığı çalışmalar için idealdir. Bir çok milli ve milletlerarası kurum çok değişik alanlarda düzenli olarak

veriler yayınlamaktadır. (Altunışık ve diğ. 2005:55-60) Bu tezde de düzenli olarak yayınlanan verilerden (Resmi Gazete ve Hükümet Programları gibi) yararlanılacaktır.

BÖLÜM 1: TÜRK DIŞ POLİTİKASININ TARİHSEL ARKA PLANI

1923-1990 döneminde Türk dış politikası iki ana başlık altında incelenmiştir. Bunlar; 1923 ile 1950 tarihleri arasında Cumhuriyet'in kurulmasından II. Dünya Savaşı'nın bitişine kadar olan tek partili dönemde kurulan hükümetler perspektifinde Türk dış politikası ve 1950'den sonra çok partili siyasi düzene geçilmesinden Soğuk Savaş'ın bitişine kadar olan dönemlerdir. Bu bölüm tarihsel arka planı içerdiği ve çalışmanın ana konusunu Soğuk Savaş sonrası dönem oluşturduğu için Türk dış politikası genel hatlarıyla incelenmiştir.

1.1. Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde uluslararası ilişkiler alanında doğrudan ilgili ve sık sık kullanılan temel kavramlardan bazıları olan uluslararası siyasi sistemler, hükümetin niteliği, karar verme süreci ve dış politika, karar verme sürecinde devletin ve hükümetin yapısı, karar verme sürecinde aşamalar kavramlarının anlamlarını kavramamız tezi daha iyi analiz edebilmemiz için gereklidir. Bundan dolayı bu kavramlar açıklanacaktır.

1.1.1. Uluslararası Siyasi Sistemler

Uluslararası ilişkiler alanındaki sistemci yazarlar sınıflandırma yaparken genellikle tarihsel bir yaklaşımı benimseseler de devletlerin sayıları, yapıları, örgütleniş biçimleri ve ilişkileri gibi faktörleri de dikkate almışlardır. Örneğin Rosecrance, sistem çözümlemesini 1740-1960 Avrupa tarihini dokuz tarihsel döneme ayırmış, bu dokuz tarihsel dönemi de dokuz ayrı uluslararası sistem ile ele almış ve bu dokuz uluslararası sistemi de bir takım kriterlere göre istikrarlı ve istikrarsız sistemler olarak ikiye ayırmıştır. Burada bozucu girdiler ağırlıkta ise sistem istikrarsız, düzenleyici mekanizmalar ağırlıkta ise istikrarlı olarak nitelemektedir. (Arı, 2008)

Rosecrance Avrupa Ahengi, MC ve BM Örgütü gibi mekanizmaları düzenleyici olarak dikkate alırken, devletler arasında güç mücadelesi, çıkar çatışmaları ve ayrılıkçı hareketler gibi sistemleri, bozucu girdiler olarak adlandırmaktadır.

Holsti ise tarihsel faktörlerle birlikte diğer yapısal faktörleri de dikkate alarak beş tür uluslararası siyasi sistem ortaya koymuştur. Bunlar; 1) Hiyerarşik Sistemler, 2) Güç

Dengesi Sistemi, 3) Gevşek İki Kutuplu Sistem, 4) Sıkı İki Kutuplu Sistem, 5) Çok Kutuplu Sistem'dir.

Kaplan ise siyasal sistemde altılı bir sınıflandırma yapmıştır. Bunlar; 1) Güç Dengesi Sistemi, 2) Gevşek İki Kutuplu Sistem, 3) Sıkı İki Kutuplu Sistem, 4) Evrensel Sistem, 5) Hiyerarşik Sistem, 6) Birim Veto Sistemi'dir. Kaplan'ın birim veto sistemi ve evrensel sistemin tarihsel karşılıkları olmayan varsayımsal nitelikte olduğundan bir tarafa bırakırsak, diğer sistemleri dört grupta toplayabiliriz. Bunlar; 1) Tek Kutuplu/Hiyerarşik Sistem, 2) Güç Dengesi Sistemi, 3) İki Kutuplu Sistem, 4) Çok Kutuplu Sistem'dir. (Arı, 2008) Bunları incelersek;

1.1.1.1. Tek Kutuplu Sistem/Hiyerarşik Sistem

Uluslararası sistemde tek bir egemen gücün olduğu, diğer devletlerin ise bu merkezi gücün altında yer aldığı sistemlere denir. Buna imparatorluk sistemi de denir ve tam denetime sahiptir. Sistemde bulunan diğer güçlerin hiç birinin merkezi güce karşı koyabilmesi imkansızdır. Genellikle hiyerarşik sistem, imparatorluğun diğer küçük devletlerin otoritelerini ortadan kaldırarak kendisine tabi kılmasıyla oluşurlar. Ancak hiyerarşik sistemler demokratik bir görünüme de sahip olabilirler. Küçük devletler imparatorlukların himayesine isteyerek dahil olmuş olabilirler. Böyle bu sistemde ayrılmaya izin verilse de bütünleşilen yapıdan dolayı kaynaklanan nimetler küçük birimlerin kopmasına izin vermez; en azından kopma küçük birimler için pek avantajlı görünmez. Hiyerarşik sistem oldukça bütünleşmiş olduğundan istikrarlı bir sistem olarak kabul edilmektedir.

Avrupa'da 17. yy.'ın sonlarına kadar hakim olan yapı hiyerarşik sisteme benzemektedir. Bu dönemde henüz ulus devletler yoktur ve ulus kavramı gelişmemiştir. Avrupa'da hakim olan en büyük otorite sınırının ve otoritesinin nerede başlayıp nerede bittiği belli olmayan Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'dur. Krallar tahtlarında oturmakta ve çevrelerinde yüzlerce egemen, etrafı duvarlarla çevrilmiş şehirler ve feodal (hiyerarşik) lordlar bulunmaktadır. Yani kısacası iç işlerinde bağımsız, dış işlerinde krala bağımlı bir yapıları vardır. (Arı, 2008)

17. yy.'dan itibaren merkezileşmiş monarşiler zor ve şiddet kullanarak diğer küçük siyasal birimleri ortadan kaldırarak onların toprağına sahip olmuşlardır. Böylece tüm

ülkede geçerli olan idari ve hukuki örgütlenmeler ortaya çıkmıştır. Elbette bu süreç Avrupa'nın tümünde ve aynı anda gerçekleşmemiştir. Örneğin 16. yy.'ın başında sadece İngiltere sınırları belirlenmiş bir ülkeye ve merkezi bir otoriteye sahiptir. Bir süre sonra Fransa, İspanya, Rusya ve Avusturya monarşileri evlilikler, ittifaklar ve savaşlar yoluyla kendi hanedanlıklarını oluştururken, Almanya ve İtalya'nın birliğini sağlaması 19. yy'ın sonlarına kadar gerçekleşmemiştir. Uluslararası sistemde güç dengesi sisteminin özellikleri gerçek anlamda 18. yy.'da söz konusu olacaktır.

1.1.1.2. Güç Dengesi Sistemi

Bir uluslararası yapının güç dengesi sayılabilmesi için güçleri yaklaşık olarak eşit olduğu varsayılan ve güçleri birbirine yakın olan en az üç büyük devletin bulunması gerekir.

Güç dengesi sisteminde sistem içindeki hiçbir koalisyonun veya devletin sistemin yıkılmasına yol açacak şekilde üstünlük kurmasına izin verilmez. Tüm devletler bir yarış halinde olduğundan ve başat duruma geçme güdüsünden dolayı diğerlerinin bu doğrultudaki amaçlarını engeller. Böylece hiçbir devlet diğerlerinin üzerinde sürekli bir hakimiyet kuramaz. Bunda en önemli etken güçlerin yaklaşık olarak birbirilerine yakın olmasıdır. Güç dengesi sisteminde farklı ideolojilere sahip devletler ittifak oluşturabilecekleri gibi benzer ideolojiye sahip devletler ittifak oluşturmayabilirler. (Arı, 2008)

Rönesans İtalya'sında uluslararası sistemin yapısı, güç dengesi sistemini andırmaktadır. Çünkü siyasal birimler arasında eşit bir güç dağılımı vardır. İtalyan şehir devletleri savaşmaktan sürekli kaçınmışlardır. Çünkü uzun vadede bunun bağımsızlıklarını tehlikeye sokacağını bilmektedirler. Hatta bunlardan Venedik, Milano ve Floransa 1454'de Kutsal İttifak adıyla bir birlik oluşturmuşlardır. Böylece herhangi bir devletin başat duruma geçmesini önlemişlerdir. Bunlar daha sonra Kutsal İttifaka diğer devletleri de davet etmişlerdir. Böylece bütün devletlerin üye olduğu bir konfederasyon görünümü kazanmıştır. İtalyan şehir devletleri ilhak ve toprak katmadan kaçınırsalar da kendi aralarında sık sık prestij savaşları yapmaktadırlar. (Arı, 2008)

Güç dengesi Avrupa'da ise 17. yy.'ın sonlarında ortaya çıksa da asıl olarak 18. yy.'dan itibaren geçerli olmaya başlamıştır. Avrupa'nın bu döneminde başlıca büyük güçleri

İngiltere, Fransa, Avusturya, Prusya, Rusya ve Avrupa diplomasisine karıştığı ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'dur. Bu devletlerin askeri ve prestij olarak güçleri birbirine yakındır. Uluslararası politika açısından 18. yy.'ın en önemli tarafı güç dengesini kurallarının tam olarak uygulanmış olmasıdır. Gerektiğinde ittifak yapıyor, gerektiğinde tarafsız kalınarak ülke çıkarları korunmaktadır. (Arı, 2008)

Bazıları ise bu dönemi "diplomasinin altın çağı" olarak görmektedir. Çünkü bu dönemde diplomatik yöntemlere çok sık başvurulmuştur.

Dönemin temel özelliği ise sistemin az çok istikrarlı olması, savaşların sınırlı olması ve bunların tahrip gücünün düşük olması, ittifakların sık sık değişmesi, diplomatik yöntemlerin çok sık kullanılması, ideolojik çatışmaların olmaması, şiddete çok sık başvurulduğu halde devletler arasındaki güçlerin birbirine eşit olması nedeni ile hiçbir devlet Avrupa'nın tümüne egemen olamamıştır.

1.1.1.3. İki Kutuplu Sistem

II. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle uluslararası siyasal sistem ciddi bir yapısal değişime uğramıştır. (Sönmezoğlu, 2005) II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başlayıp 1990-1991 Doğu Bloğunun dağılmasına kadar devam eden döneme iki kutuplu sistem denilebilir ve birçok yönüyle güç dengesi sisteminden ayrılmaktadır. Bu sistemin özelliği devletlerin iki blok etrafında toplanmasıdır. (Arı, 2008) Savaş sonrasında ortaya çıkan iki süper gücün liderliğinde iki rakip bloğun oluşması ve bunlar arasındaki ilişkilerin de Soğuk Savaş biçiminde cereyan etmesi, yeni uluslararası sistemin en belirleyici özelliği olmuştur. (Sönmezoğlu, 2005) Her iki blokta da ABD ve SSCB gibi blok önderleri vardır. Ayrıca NATO ve Varşova Paktı gibi blok örgütleri de bulunmaktadır. Ancak iki kutuplu sistemler gevşek ya da sıkı kutuplu sistemler olarak ikiye ayrılabilir. Sıkı iki kutuplu sistemde aktör sayısı daha azdır ve bütün aktörler bloklardan birine üyedir ya da taraftır. Ayrıca bu tür sistemlerde BM gibi örgütler ya yoktur ya da yok sayılmaktadır. (Arı, 2008)

Gevşek iki kutuplu sistemde ise blokların hiyerarşik yapısı daha zayıftır. Bloklar dışında kalan tarafsız ülkeler de vardır. 1950'den sonra Hindistan, Mısır, Endonezya ve Gana buna örnek verilebilmektedirler. Ayrıca bu sistemde BM gibi evrensel örgütler bulunur. Bu sistemde nükleer silahların caydırıcı etkisi çok önemlidir.

Soğuk Savaş döneminde Doğu Bloğunda blok içi hiyerarşik yapı çok katı olduğundan blok arasında doğrudan ilişkiler en alt düzeydedir ve ilişkiler SSCB aracılığı ile olmaktadır. Bir anlamda SSCB ağabeylik yaptığından dolayı blok içi çatışmalar ve sürtüşmeler yoktur. Oysa Batı Bloğunda hiyerarşik yapı daha gevşek olduğundan blok ülkeleri arasında yoğun bir ilişki vardır. 1950'lerin başında başlayan AB süreci ile Batı Bloğu ülkelerin özerk hareket etme şansları artmıştır. Gerçi aynı yıllarda Doğu Bloğunda da blok içi yapı gevşemeye başlamış, Çin ve Arnavutluk gibi bazı ülkeler bloktan ayrılmıştır. Ancak 1956'da Macaristan'a, 1968'de ise Çekoslovakya'ya bloktan ayrılma iznini SSCB sert bir tutumla vermemiştir. (Arı, 2008)

Oysa aynı yıllarda Batı Bloğundaki ilişkiler blok üyeleri arasında bazı gerginliklere yol açabilmektedir. Bu bağlamda 1960'ların başında Kıbrıs sorunu yüzünden artan gerginlikler 1974'de Türkiye'nin Ada'ya barış hareketini düzenlemesine ve sonrasında Yunanistan'ın NATO'dan ayrılmasına Türkiye'ye ise ABD tarafından ambargo uygulanmasına yol açmıştır.

II. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra başlayan ve 50 yıl süren bu döneme Soğuk Savaş mantığı egemen olmuştur. ABD özgür dünyanın savunmasını üstlenirken, Sovyetler Birliği 3. Dünya ülkelerinin emperyalist devletlere karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinden yararlanarak kendi ideolojisini yaymaya çalışmıştır. (Arı, 2008)

1.1.1.4. Çok Kutuplu Sistem

Tarihte karşılığı bulunmayan çok kutuplu sistem bazı yönleriyle güç dengesine bazı yönleriyle ise iki kutuplu sisteme benzemektedir. Bu tür sistemler ikiden daha fazla bloklaşmanın olduğu sistemlerdir. 1950'lerin ortalarında özellikle bağlantısızlar hareketinin giderek bağlantısızlar bloğu olarak anılmasıyla çok kutuplu bir sistemin gündeme geleceği düşünüldüyse de zaman içerisinde bu ülkeler gurubunun tek bir bütün olamamaları ve birlikte hareket etmelerini engelleyen içsel ve dışsal dinamikler, söz konusu hareketin "blok" olarak nitelenmesini zorlaştırmıştır. 1960'lardan itibaren Çin-Sovyet sürtüşmesi de benzeri bir beklentiyi getirirse de Çin'de başlatılan kültür devriminin başarısızlığı Çin'in içe kapanmasına yol açmış ve blok önderi olma yeteneğini zayıflatmıştır. (Arı, 2008)

Siyasal ve askeri anlamda tarihsel karşılığı olmayan çok kutuplu sistem ekonomik olarak ortaya çıkan bloklaşmalarla daha çok gündeme gelmeye başlamıştır. Bunlardan Asya ülkelerinin ekonomik birleşme hareketi ASEAN ve Kuzey Amerika ülkelerinin ekonomik birleşme hareketi NAFTA bu bloklaşmalara örnek olabilmektedir. Bunların yanında ABD, Japonya ve AB arasındaki rekabeti de, son dönemde Çin Halk Cumhuriyeti'ni de gelişen ekonomisi ve büyüyen Pazar payıyla küresel ekonomik rekabette yeni bir blok lideri olarak kabul etmek mümkündür.

1.2.1. Çağdaş Uluslararası Sistemin Yapısı

Çağdaş uluslararası sistemin özellikleri pek çok yönüyle önceki dönemlerden farklı bir görünümündedir. Bu dönemin şekillenmesinde belirleyici olan olayların yaşandığı 80'lerin ortalarında meydana gelen gelişmeler uluslararası ilişkiler ve uluslararası politika açısından oldukça önemlidir. Sovyet lideri Brejnev 1964'ten beri iş başındadır ve 1982'de vefat etmiştir. Sonrasında kısa süreli olarak Antropov ve Çernenko görev almışlardır. Ardından 1985 yılında Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreterliğine Gorbaçev gelmiştir ve başlatmış olduğu değişim rüzgarı bir süre sonra tüm blok ülkelerini etkisi altına almıştır. Diğer yandan Avrupa'nın bölünmüşlüğü'nün önemli bir simgesi olan Berlin Duvarı'nın 1989'da yıkılması ve Almanya'nın 1990'da birleşmesi Soğuk Savaş'ın sonuna gelindiğinin önemli bir göstergesinin olması yanında uluslararası ilişkilerin geleceğine yönelik olumlu beklentilere de neden olmuştur. Ayrıca Doğu Avrupa ülkelerinde meydana gelen reform hareketleri, bu devletlerin, Sovyetler Birliği'nin denetiminden çıkması ve kısa bir süre sonra da Sovyetler Birliği'nin yıkılması gibi gelişmeler izlemiştir. (Arı, 2008)

Diğer yandan, Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve süper devletlerin kendi etki alanlarında güvenliği sağlamalarının artık söz konusu olmaması BM'nin uluslararası barışı sağlamada yükünü ve sorumluluğunu artırırken bir taraftan da Soğuk Savaş'ın önemli bir ürünü olan NATO'nun geleceği önemli bir tartışma konusu olmaya başlamıştır.

Bu arada Çin'de 1989'da Tienenman Meydanındaki gösterilerin şiddetle bastırılması en azından kısa vadede siyasal anlamda Çin'in demokrasiye uzak olduğunu göstermektedir. Diğer yandan yeni dönemde Çin potansiyel ekonomik gücüyle yeni bir denge unsuru olarak ortaya çıkmaya aday bir ülke konumuna gelmektedir.

1990 Ağustosunda Kuveyt'in işgali ile ortaya çıkan Körfez Krizi eski ve yeni yapı arasındaki geçişi simgelemektedir. İlk kez George Herbert Walker Bush tarafından kullanılan "yeni dünya düzeni" kavramı bu kriz sonrasında söz konusu olmuştur. Bu kriz de tüm dünya bir saldırganın karşısına çıkarak güç kullanma yoluyla sınırların değiştirilemeyeceği vurgulanmıştır. İlk kez Doğu-Batı bu denli ortak hareket etmişlerdir. (Sönmezoğlu, 2005)

BM'nin çabaları bölge ülkeleri başta olmak üzere geniş bir diplomatik destek görmüştür. Güvenlik Konseyi, sorunu barışçıl yollardan çözmeye çalışmış, ardından ekonomik yaptırımlar uygulanmıştır. Ancak sonuç alınamayınca güç kullanma yoluyla Irak, Kuveyt'ten çıkartılmıştır ve BM çatısı altında kollektif güvenlik başarıyla sağlanmıştır. (Arı, 2008)

Bu gelişmelere bakılarak, yeni uluslararası sistemin daha barışçı ve uzlaşmacı, sorunların ise uluslararası hukuk ve örgütler çerçevesinde çözüleceği düşünülürken yaşanan gelişmeler bu olasılığın gerçekleşemeyeceğini tüm dünyaya göstermiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve blok sisteminin çökmesiyle beraber ortaya çıkan yeni uluslararası sisteme "Yeni Dünya Düzeni" adı verilmiştir. Ancak bu düzenin oluşmasıyla birlikte, bunun gerçekten istikrarlı bir sistem olup olmayacağı soruları da çoğalmıştır. Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) başkanı James Woolsey'nin de söylediği üzere, insanlık Sovyetlerin uzun süren Soğuk Savaş sürecinde nasıl davranacağı hakkında yorum üretebilirken yeni global uluslararası sistemde küçüklü büyüklü çok sayıda tehlikenin varlığı söz konusudur ve nasıl bir gelişme göstereceğini önceden kestirmek olanaksız bir haldedir. Bunların başında dağılan Sovyetler Birliği ve Yugoslavya içindeki etnik çatışmalar, ultra ulusçuluk, radikal akımların gelişmesi, nükleer silahların yayılması ve çok sayıda 3. Dünya ülkesinin bu silahlara sahip olması gelmektedir. Bunların yanında geleneksel ve kültürel bağların güçlenmesi, evrenselliğin yerine içe kapalılığın ve küreselleşmenin yerine bölgeselleşmenin almaya başlaması kuzey ve güney arasındaki gelir farkının gittikçe açılması ve hızla artan dünya nüfusuyla beraber ortaya çıkaracağı açlık sorununun kuzey ülkelerine göçleri teşvik edecek olması ve bunların neden olacağı toplumsal rahatsızlıklar uluslararası istikrarı tehdit etme potansiyeline sahip insanlığın çözüm bekleyen sorunları arasında yer almıştır. (Arı, 2008)

“Yeni Dünya Düzeni” kavramıyla ortaya konmaya çalışılan ve iki kutuplu yapının bozulmasıyla beraber ortaya çıkan yeni uluslararası sistemde bir istikrarsızlığın ve karmaşanın söz konusu olması bir yerde kaçınılmaz bir gelişmedir. İki kutuplu yapı uluslararası sistemde istikrarın önemli bir nedenidir. Çünkü bu yapı içerisinde her iki blok da kendi etki alanlarında istikrarı ve güvenliği sağlarken, karşı bloğun güvenlik kuşağında giriştiği eylemlere de karışmamaktadır. (Arı, 2008)

Bu yeni dönemin önemli bir özelliği askeri gücün yanında ekonomik ve mali gücün de önemli hale gelmesi ve bu çerçevede oluşan bölgesel ekonomik birleşme hareketlerinin sayısının artmasıdır. AB ülkeleri gerek ekonomik gerek siyasal gerek ise askeri anlamda bir blok halinde hareket etmeye çalışmıştır. Kuzey Amerika ülkelerinden ABD, Kanada ve Meksika arasında kurulan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesinin (NAFTA) ardından ABD ve Kuzey Amerika ülkeleri ile Asya – Pasifik ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini öngören (APEC) ise bu doğrultuda oldukça önemli bir gelişmedir.

1990’da Doğu Bloğunun dağılmasıyla ortaya çıkan ve 2001’e kadar devam eden sistemin yapısı ABD’nin genel olarak üstünlüğünü göstermektedir. Sistemin diğer güçleri ise Rusya, ÇHC, İngiltere ve Fransa’dır. Ancak bu yeni sistem 18. ve 19. yüzyılda Avrupa’da yaşanan klasik güç dengesi sisteminden oldukça farklı bir görünüme sahiptir. Klasik güç dengesi sisteminin temel olgusu olan savaş, dış politikada amaca ulaşmada kısa bir yol olmaktan çıkmıştır. Nükleer silahların yanı sıra konvansiyonel silahların da tahrip düzeyinin büyük olması, ekonomik karşılıklı bağımlılık, askeri güvenliklerini sağlayabilmek için alınan dış yardımlar gibi durumlar dış politikayı etkileyen unsurlar olmuşlardır. (Arı, 2008)

Ancak 2000 Kasımında ABD’de yapılan seçimlerde başa geçen Bush’un üslubu ABD’nin tek ve en güçlü olduğunu kabul ettirme şeklindedir. 11 Eylül 2001’de uğradığı terörist saldırı Washington yönetimine aradığı fırsatı vermiştir. Önce 2001 Ekiminde Afganistan, ardından Mart 2003’de Irak’ın işgali ile Amerika tek güç olduğunu göstermiştir. Bu gelişmeler pek çok kişi tarafından yeni uluslararası sistemin yapısının tek kutuplu olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Rusya, Çin, Fransa ve Almanya gibi güçler ABD’yi durduramamışlardır. Ancak İran’a yönelik politikasını da desteklememişlerdir. (Arı, 2008)

Böyle bir durum tekrardan çok kutuplu sisteme dönüşme olasılığını ortaya çıkarmaktadır. 21. yy. uluslararası sistemine egemen olan temel niteliklerden biri de küreselleşme olgusudur. Dünyanın herhangi bir yerinde karşılaşılan bir sorundan bütün insanlık etkilenmektedir. Yani küreselleşme beraberinde açık toplum, demokrasi, insan hakları gibi değerleri evrensel değerler haline getirmiştir. Dünyadaki yerel kültürler baskı altına alınmıştır.

1.3.1. Hükümetin Niteliği

Hans Morgenthau'nun düşüncesine göre dış politikanın dayanması gereken iki temel unsuru vardır. Bunlar iyi bir yönetim ve nitelikli bir hükümettir. Bu unsurlardan olan nitelikli hükümetten ise maddi ve beşeri kaynaklarla, dış politika arasında iyi bir dengenin olması, bu maddi ve beşeri kaynakların kendi içerisinde de iyi bir dengesinin bulunması ve dış politika konusunda hükümetin halkın desteğini kazanması şeklinde üç önemli noktaya dikkat edilmesi gerekmektedir. (Arı, 2008)

Nitelikli, iyi bir hükümet, kendi kaynaklarının farkında olur ve bu kaynaklara göre desteklenmiş bir politika sergileyerek ona uygun hedefler ve yöntemler seçmeye dikkat eder.

Hemen hemen bütün ülkelerde hükümetler, ancak halkın kabul ettiği ve desteklediği durumlarda aktif bir dış politika izleyebilirler. Devlet adamlarının kamuoyunu etkilemek için giriştikleri eylemler bilgi vermekten propaganda yapmaya kadar uzanmaktadır. (Sönmezoğlu, 2005)

1.4.1. Karar Verme Süreci ve Dış Politika

Bilindiği üzere, elde bulunan alternatifler arasından bir seçim yapma işlemine karar verme denir. Ancak söz konusu dış politika olduğunda alternatifler arasından seçim yaparak karar vermek zordur. Çünkü buradaki seçenekler her zaman açık ve net değildir.

Bir ülkede bir kararın alınmasından o kararın uygulanmasına kadar ki geçen sürece karar verme süreci denir ve bu süreçte bulunan kişi ve kurumlar bu karar verme sürecini etkilerler. Bu da dış çevre ve iç çevre olarak iki başlık altında kategorize edilebilir. (Arı, 2008)

Dış çevre, küresel sistemi ve bu sistem içerisindeki güç dengelerini, ilişkilerini içermektedir. Yani bir ülkenin devlet sınırları dışında gerçekleşen gelişmeler ve diğer ülke devletlerinin bu gelişmeler çerçevesinde uyguladığı eylemlerin yer aldığı fiziki çevredir. Nitelikli bir devlet, bu sistemi iyi algılamalı ve içinde bulunduğu bu sistemi ve kendi konumunu iyi hesap etmelidir. (Rosenau, 1972)

İçsel çevre, bir ülkenin siyasal sistemi ile alakadardır. Burada ülkenin siyasal sistemi içerisinde hükümetin yapısı, yasama organı, kamuoyu ve karar vericilerin özellikleri söz konusudur ve en önemli nokta bu karar vericilerdir. Çünkü aynı koşullar göz önüne alındığında her bir farklı karar vericiler aynı olayları farklı algılayabilip, farklı değerlendirerek farklı politikalar izleyebilmektedir. Burada da karar vericinin çocukluk yılları, eğitimi, dinsel inancı, mesleki eğitimi, yaşam deneyimi ve siyasi tecrübeleri gibi pek çok kişisel özelliklerinin rol aldığı kabul edilmektedir. (Arı, 2008)

1.5.1. Karar Verme Sürecinde Devletin ve Hükümetin Yapısı

Karar verme süreci, devletin federal, konfederal veya üniter devlet oluşuna, ülkede geçerli siyasal sistem gibi birçok etkene göre değişim göstermektedir. Hatta otoriter rejimler ve parlamenter rejimlerde bile durumun aynı olduğu söylenemez.

Demokratik sistemlerde halkın siyasal yönetme sürecine katkısı vardır ve devletin de seçmene karşı siyasal sorumluluğu vardır. Böylece devlet veya hükümet başkanları demokratik olmayan sistemlere oranla üzerlerinde kamuoyu baskısını hisseder ve karar verirken halkın taleplerini göz önüne alarak ulusal çıkarılara uygun olmasına dikkat ederler. (Arı, 2008)

1.6.1. Karar Verme Sürecinde Amaçlar

1.6.1.1. Algılama

Karar verme süreci, öncelikli olarak hangi konuda karar alınacaksa o konunun, olayın farkına varılması, algılanmasıyla başlar ve karar vericinin doğru karar vermesi için gelişmelere karşı son derece duyarlı olması, ilk etkinin doğru algılanması oldukça önemlidir. Kararın verilmesi sürecinde bu önemli bir başlangıçtır. (Hopkins ve Mansbach, 1973)

Karar verme aşamasında bilgiler, karar vericiye ulaşmadan önce iletişim kanallarından gelirken değişikliğe uğrayabilirler. Bu nedenle bu aşamada karar vericinin bilgileri iyi bir şekilde ayıklaması ve yanlış algılamalara yer vermemesi gereklidir. (Arı, 2008)

1.6.1.2. Durumun Yorumlanması ve Tanımlanması

İlk aşamada karar verici tarafından algılanan bilgiler daha sonra yorumlanma aşamasından geçmektedir. Gelen bilgiler, bürokratlar ve örgütler tarafından ayıklanır ve yorumlanır. Böylece gelen bilgiler doğrultusunda bulunan durumun ne olduğu tanımlanmaya çalışılır. (Hopkins ve Mansbach, 1973)

1.6.1.3. Kararın Verilmesi

Kararın verilmesinde karar vericilere gelen bilgilerin nasıl değerlendirileceği, önceden fark edebilme, tehdidin derecesi ve karar verme zamanı olarak üç boyutta gerçekleşmektedir. Bu üç değişken incelenirse, önceden fark edebilme, bir olayın önceden bilinebilmesidir. Böylece olay gerçekleşmeden önce bazı planlar yapılması olasıdır. (Hopkins ve Mansbach, 1973)

Tehdidin derecesi ögesine bakıldığında ise, karar vericinin temel değerleriyle ortaya çıkan durum birbirine ne kadar çok ters düşüyorsa tehdit o derece büyük demektir.

Karar verme zamanı ögesi incelenirse, krizin daha fazla büyümemesi veya olayın aleyhlerine gelişmesini engellemek için karar vericinin karar verme zamanıdır. (Frankel, 1979)

Yukarda da bahsedildiği gibi söz konusu durum beklenmeyen bir durumsa, tehditkar bir durumsa ve zaman karar vermek için kısıtlıysa, kararlar az sayıda kişi tarafından, en üst seviyede alınmaktadır.

1.6.1.4. Politikanın Uygulanması

Karar vericiler tarafından alınan kararlar bu aşamadan sonra hükümet politikası olarak uygulanmalıdır. Bu politikalardan başarısız olanlar terk edilmeli veya tekrar gözden geçirilmelidir. Başarılı olan politikalar ise devam ettirilmelidir. (Arı, 2008)

1.2. Tek Partili Hükümetler Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1950)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar olan sürece bakıldığında 46 tane hükümet kurulmuştur. Tezin asıl çalışma konusunu Soğuk Savaş sonrası dönem teşkil ettiğinden bu kurulan 46 hükümeti tek tek tezde işleme olanağımız mevcut değildir. Bu nedenle tezin arka planını oluşturan bu kısımda Türk dış politikası iç ve dış olaylar kapsamında genel olarak ele alınmıştır.

1.2.1. Genel Bir Bakı Açısıyla Dönemin Olayları

28 Ocak 1920'de Meclis-i Mebusan'ın kabul ettiği Misak-ı Milli/Ulusal And ile tespit edilen ilkeler, Türk Dış Politikasının temelini oluşturmuştur. 29 Ekim 1923'te cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte yeni cumhuriyetin ilk cumhurbaşkanı Mustafa Kemal olmuştur. Başbakanlık görevi ise İsmet İnönü'ye aittir. Ordunun başına da Fevzi Paşa geçmiştir. Arkasına güvendiği isimleri alan Mustafa Kemal böylece Türk Dış Politikasına devamlı olarak dikkatini vermiştir. (Çiftçi, 2010)

“Mustafa Kemal'in Anadolu'da giriştiği hareket Batılı devletlere karşı olmakla beraber Batılı devlet anlayışına karşı bir hareket değildir”. (Ülman,1968:245) Türkiye'nin Lozan'dan sonra dış ilişkilerini belirleyen en önemli unsur Türkiye'nin güvenliğinin korunmasıdır. Türkiye'nin temel eğilimi anti revizyonist cephe olduğundan 1930'lu yılların sonlarına doğru İngiltere ve Fransa'ya daha fazla yaklaşıma ve onlarla ilişkiler kurmaya yönelmiştir. (Çufalı, 2010:253)

Mustafa Kemal'in dış politika görüşündeki temel özellik, birbiri ile çelişir gibi görünen çeşitli görüş ve davranışları başarıyla bağdaştırması ile alakalıdır. Hem iç hem de dış politika uygulamalarında karşımıza çıkan bu özellik, çelişkilerin daha yoğun olduğu dış politika alanında daha kesin bir şekilde görülmektedir.

Mustafa Kemal Anadolu'ya ayak bastığı zaman, Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere, Fransa, İtalya, Gürcistan, Ermenistan ve Yunanistan'la savaş durumunu sona erdirmiş fakat, halen barış anlaşmasını imzalamış durumda değildir. Bu olumsuz koşullar içerisinde, Mustafa Kemal, bu devletler arasındaki (özellikle de Fransa ve İtalya) çelişkileri koz kullanarak diplomasi alanında başarı kazanmış, bu başarısını cephelerdeki askeri başarılarla eklemiştir. (Ateş, 2004:32)

Kurtuluş Savaşı sırasında çok yoğun bir diplomatik trafik vardır. Mustafa Kemal ve TBMM, sadece askeri alanda değil, diplomasi alanında da büyük başarılar kazanmışlardır. Ayrıca dış politika konuları TBMM’de en ufak ayrıntılarına kadar görüşülmüş ve tartışılmış, bu esnada çok sert tartışmalar cereyan etmiştir (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1921-22) Ölüm – kalım savaşı veren bir ülkede, dış politika sorunları elbette temel konuyu oluşturacaktır. Mustafa Kemal dış politika konusu üzerinde son söz sahibi olmasına rağmen, bu eleştirilerden zaman zaman etkilenmiştir. (Ateş, 2004)

1921 Anayasası, her alanda olduğu gibi, dış politika konularındaki yetkileri de Meclis’in elinde toplamaktadır. Fakat Meclis bu yetkileri Meclis Başkanı konumundaki Başbakan ve Dışişleri Bakanı eliyle kullanmaktadır. Mustafa Kemal’in kişisel ağırlığı dış politikada da etkin olmuştur. Kurtuluş Savaşı’ndan sonra kabul edilen 1924 Anayasası’nda ise dış konularda, – savaş ilanı, dış ülkelere kuvvet gönderilmesi gibi - , Meclis yetkili kılınmakla birlikte, yürütme organının yetkileri de artırılmıştır. (Ateş, 2004)

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Antlaşması (Soysal, 1989:67) imzalanmıştır. Bu antlaşma, Osmanlı İmparatorluğu’na Sevr Antlaşması’nın zorla kabul ettirilmek istenmesi üzerine ulusal mücadeleye girişen ve bu mücadeleden başarı ile çıkan Türkiye’nin, Birinci Dünya Savaşı’nın galipleri ile eşit şartlara göre yaptığı bir antlaşmadır. 6 Ağustos 1924 tarihinde İngiltere Parlamentosunun onay vermesiyle yürürlüğe giren anlaşmayla ilgili daha en başında bir takım sorunlar çıkmıştır. İlk olarak yeni devletin başkentinin Ankara olması kararını Batılı devletler tasvip etmemişlerdir. İkinci olarak yabancı devletlerin Türkiye’deki okulları ile ilgili problem çıkmıştır. Bir başka konu da Boğazlar Komisyonu’nun bayrağı sorunudur. İtilaf devletleri, komisyonun bayrağı olması konusunda ısrar etmişlerdir. Ancak Türkiye bu üç konuda da kendi isteklerinde ısrar etmiş, taviz vermemiş ve isteklerini kabul ettirmiştir. (Çufalı, 2010) Lozan Antlaşması bazı ekonomik ve politik sorunlara çözüm getirememiştir. Ancak, Türkiye, Lozan’da, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü, hukuksal olarak tüm dünyaya tanıtmıştır.

Türkiye 1924 ve 1930 yıllarında çok partili siyasal yaşama geçiş deneyimini yaşamıştır. O yıllarda birbirinden farklı bir biçimde oluşan iki siyasi partinin ömrü çok kısa olmuştur.

Mustafa Kemal Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de ölümüyle birlikte Atatürk döneminde Başbakanlık yapmış olan İsmet İnönü Cumhurbaşkanı, Celal Bayar ise tekrar Başbakan olmuşlardır. Böylece rejimin kesintiye uğrayacağı konusunda fikirleri olan iç ve dış kamuoyundaki fırsat kollayıcılara güçlü bir mesaj verilmiş olmaktadır. Cumhurbaşkanı İnönü'nün Atatürk'e ve kendisine muhalefet ettikleri için ötekileştirilmiş olan eski bazı kadroları tekrar CHP'nin içerisine çekmesi ve ayrıca CHP'nin içerisindeki potansiyel muhalefetin de yine parti içerisindeki güçlü grupla kontrol altına alınmasıyla, devlet otoritesi sekteye uğramayacaktır. Böylece ulusal birlik ve bütünlük sağlanarak iç güvenlik oluşturulabilecektir. (Çiftçi, 2010)

II. Dünya Savaşı'na doğru gelinirken Türkiye'nin güvenliğinin korunması, Lozan'dan sonra Türkiye'nin dış ilişkilerini belirleyen en önemli unsur olmuştur. Türkiye hem revizyonist hem de anti-revizyonist devletlere bu zaman zarfında eşit mesafede durmaya gayret etmiştir. 1930'ların sonlarına doğru Türkiye'nin eğilimi anti-revizyonist cephe olan İngiltere ve Fransa'ya yönelmiştir. (Çufalı, 2010)

“Türkiye, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği ile ilişkilerini sıkı tutma yoluna gitse de bunda başarılı olamaz ve sonunda 19 Ekim 1939'da Türk-İngiliz-Fransız ittifakı imzalanır”. (Ataöv, 1963:60) Türkiye, imzalamış olduğu bu ittifak anlaşmasına koydurduğu madde ile antlaşmadan doğabilecek herhangi bir soruna karşın, Sovyetler Birliği ile bir savaşa girmeyeceğini garanti etmektedir.

Bu ittifak antlaşması, Türkiye'nin savaş içerisindeki konumunu göstermektedir. 9 Temmuz 1942-8 Mart 1943 yılları arasında Şükrü Saraçoğlu'nun Başbakanlığındaki XIII. Bakanlar Kurulu'nun hükümet programında dış politikaya ayrılan bölümde şu satırlar görülmektedir: “...Hudutları haricinde hiçbir sergüzeşt arkasından koşmayan ve koşmayacak olan Türkiye, harbin dışında kalmak imkanları aramış ve bu imkanları da şuurulu müspet bir bitarafılık üzerinde yürümekte bulmuştur”. (Dağlı ve Aktürk, 1988:99)

“Genellikle II. Dünya Savaşı sırasında Türkiye için “tarafsız” klişesi kullanılmıştır.” (Criss, 2002:150) Türkiye de kendi konumunu tarafsızlık olarak yorumlamaktadır. Dışişleri Bakanlığı görevini üstlenen Numan Menemencioğlu, savaş yıllarında uzun bir dönem, usta bir diplomat olarak görev yapmıştır. Türkiye'nin stratejik konumu, onun normal ve alışıl gelmiş anlamda bir tarafsızlık politikası izlemesini olanaksız kılmaktadır. Bu durumda, Menemencioğlu, “etkin tarafsızlık” kavramını gündeme

getirmiştir. “Türkiye’nin konumu onun “güçlü dostları” için hayati bir önem arz etmektedir, ama bu “dostlar” fazla baskıcı olmaya başladıkları zaman karşıtlarıyla da diyaloga girerek durum dengelenebilirdi”. (Deringil, 1994:251)

Türkiye’nin II. Dünya Savaşı’ndaki konumunu “savaş-dışı taraf” olarak değerlendirmek mümkündür. Türkiye, konumu ve stratejik mevkiisinin önemi sebebiyle II. Dünya Savaşı’nda, gerek Müttefikler, gerek ise Mihverler, Türkiye’yi kendi yanlarında savaşa sokmak için Türkiye üzerinde çaba harcamış ve baskı yapmışlardır. Türkiye, savaş dışı konumunu savaşın son günlerine kadar sürdürmesine rağmen savaş ekonomisi koşullarını uygulamak zorunda kalmıştır. Bütün ekonomik sıkıntılar ve siyasi baskılara rağmen, Türkiye savaş dışında kalmayı başaramıştır. Türkiye’yi o koşullar altında dahi savaş dışında tutan, bu dönemin dış politikasını yürüten ekibin başarısının altında Mustafa Kemal’in barışçı ve serüvenci olmaktan uzak politika çizgisi bulunmaktadır. Bu durumlar göz önünde bulundurulduğunda, büyük devletler arasında bir denge politikasını yürüterek Türkiye’nin toprak bütünlüğünü korumak mümkün olmuştur. (Ateş, 2004; Criss, 2003; Çiftçi, 2010)

II. Dünya Savaşı tarihin gördüğü en yıkıcı savaşlardan biri olmuştur. Ülkeler yanmış, yıkılmış ve milyonlarca insan ölmüştür. Bu savaş tam bir “dünya savaşı” olmuştur. Savaşın tesirlerini hissetmeyen hiç bir ülke kalmamıştır. Fakat altı yıllık bu dönemden sonra, dünyanın ve insanlığın barışa hemen kavuşabilmesi mümkün olamamıştır. Milletlerarası mücadeleler, büyük devletlerin çatışması ve mahalli savaşlar, insanlığı zaman zaman zaman üçüncü bir dünya savaşının eşiğine kadar getirmiştir. Böyle bir sıcak savaş patlak vermemiştir ama barışta olmamıştır. Dünya bir “Soğuk Savaş” atmosferi içinde, heyecanlı ve gergin bir on beş yıl geçirmek zorunda kalmıştır. Soğuk Savaş dediğimiz dönem; değişen dengelerin sonucunda oluşmuş ve etkisini 90’lı yıllara kadar sürdürmüştür.

(http://74.125.155.132/scholar?q=cache:y7i62dpDk3gJ:scholar.google.com/&hl=tr&as_sdt=2000, erişim tarihi, 27.05.2010)

Türkiye II. Dünya Savaşı’ndan sonra hayli sıkıntılı ve zor bir dönemi geride bırakmıştır. SSCB ile ilişkiler soğumuş, dış politikada yön tamamen Batı’ya çevrilmiştir. Savaşta Türkiye, tarafsız olmayı seçmiş, böylece savaşın getireceği yıkımdan kurtulmuştur. Sonuçta kazançlı çıkan Türkiye olmuştur. (Aktaş, 2012)

1.2.2. Türkiye-İngiltere İlişkileri

Cumhuriyet'in ilk döneminde Türkiye ile İngiltere arasındaki en önemli sorun Musul sorunudur. İngiltere'de Ramsay McDonald Başkanlığında İşçi Partisi Hükümeti'nin kuruluşu Türkiye'yi çözüm konusunda ümitlendirmiştir. Ocak 1924'te iktidara gelince de dış politikada barış üzerine vurgu yapmıştır. (Kürkçüoğlu, 1978:291-292) 19 Mayıs 1924 tarihinde TBMM Başkanı Fethi Bey ile İngiltere'nin Irak Yüksek Komiseri Sir Percy Cox'un başkanlığında Musul ile ilgili görüşmeler başlamıştır. Fethi Bey bu konferansta Musul'u vermemek için etnik, coğrafi ve tarihsel nedenlerle Türkiye'de kalması gerektiğini söylemiştir. Görüşmelerde Türk tarafı kuvvetli bir koz kullanmış ve TBMM zaten Türk ve Kürtleri temsil etmektedir denilmiştir. Bunun böyle olmadığını ispat edersesine 1925 yılında Şeyh Sait isyanı çıkmıştır. (Criss, 2002:149) Cox ise sorunun Musul vilayeti değil Türk-Irak sınırı olduğunu söyleyip, bu sınırın Hakkari vilayetini kapsayacak şekilde Musul vilayetinin kuzeyinden çizilmesi gerektiğini savunmuştur. (Kurat, 1984) 5 Haziran 1924'te görüşmeler sona ermiştir. (Kürkçüoğlu, 1978:292) “Bundan sonra İngiltere 6 Ağustos 1924 tarihinde Musul sorununun gündeme alınması için MC'ye başvurmuştur”. (Toynbee ve Kirkwood, 1926:281)

Musul konusuyla ilgili Mc Dowall (1996:190) şu yorumu yapmıştır:

Türkler Musul prensliklerinin Misak-ı Milli sınırları içinde olduğunu ve Mondros Mütarekesi sırasında İngiliz işgali altında bulunmadığını savunuyorlardı. İsmet İnönü Türklerle Kürtler arasında hiçbir fark olmadığını ve TBMM Hükümetinin Türklerin hükümeti olduğu kadar Kürtlerin de hükümeti olduğunu ileri sürmüştü.

“Hakkari vilayetindeki Süryanilerin ayaklanmasını bastırmak amacıyla bölgeye giren Türk askerleriyle İngiliz askerleri arasında çatışmalar çıkmıştır”. (Kurat,1984:116) Musul sorunu MC'de görüşülürken İngiltere, Türklerin Hristiyanlara karşı zalimce davrandığı iddiasıyla örgütün kararını Türkiye'ye zorla kabul ettirmek için Fransa ve İtalya ile özel bir anlaşma imzalamaya çalışmıştır. Atatürk'ün Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın ifadesiyle (1968: 215) “Osmanlı İmparatorluğu devrinde, Musul vilayeti olarak anılan geniş arazi, 25 yıl süreyle İngiltere mandasına bırakılmıştır.” şeklinde özetlemiştir. Bu karara karşı gelmek demek Türkiye'nin İngiltere'ye karşı gelmesi demek olup bu iki ülkeyi yeni bir savaşa sürükleyecektir. Ayrıca Mustafa Kemal ve hükümeti, İtalya'nın Türkiye üzerine yürümeye hazır olduğunu bilmektedir. Aptülahat Akşin'in deyişiyle (1991: 130) “...bağrımıza taş basarak Musul'u bırakmaya razı

olduk” demektedir. MC Türkiye’nin başvurusu üzerine 29 Ekim 1924’te Brüksel Hattı adıyla geçici bir hat çizmiştir. Taraflar da bu hatta uyma sözü vermişlerdir. (Kürkçüoğlu,1978:295) Yapılan görüşmeler sonunda 5 Haziran 1926 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Brüksel Hattı sınır olarak kabul edilmiş, sınırın iki tarafında düşmanca faaliyetler ve propaganda yasaklanmıştır. “Ayrıca Türkiye 25 yıl boyunca Musul petrol gelirlerinin %10’una sahip olacak veya bunun karşılığı olarak 500,000 sterlin alacaktır”. (Kürkçüoğlu,1978:319) Ancak o dönemki ekonomik şartlar gerekçesiyle Türkiye petrol almak yerine para almayı tercih etmiştir.

II. Dünya Savaşı’nın galip devletlerinin yaptığı Yalta Konferansı’yla 20 Şubat’ta İngiliz Büyükelçisi Peterson, San Fransisco’da BM kurucular toplantısına Türkiye’nin katılabilmesi için Dışişleri Bakanı Hasan Saka’ya Türkiye’nin en geç Mart ayına kadar Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmesi gerektiğini bildirmiştir. “Yalta Koferansı’nın Türkiye açısından önemi bu olmuştur. Bunun üzerine 23 Şubat 1945 tarihinde Türkiye, her iki ülkeye de savaş ilan etmiştir”. (Deringil, 1994:51)

1.2.3. Türkiye-İtalya İlişkileri

1923-1930’lu yıllar arasında Türk Dış Politikasını yönetenler bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumak amacıyla İtalya ile diplomatik ilişkilerini en iyi düzeyde tutmayı başarmıştır.

İtalya, Arnavutluk ve Yugoslavya’ya karşı güçlü olmak için Doğu Akdeniz devletleriyle özellikle de Türkiye ve Yunanistan’la ittifak kurmak istemiştir. Roma’da 30 Mayıs 1928’de Türkiye ile İtalya arasında Tarafsızlık, Uzlaşma ve Adli Tesviye Antlaşması imzalanmıştır.

Boğazları en fazla kullanan ülkelerden biri olması sebebiyle İtalya, Türkiye ile ilişkileri geliştirmeye özen göstermiştir. Buna karşın NYON Konferansı’na katılan Türkiye İtalya’ya karşı alınacak tedbirler konusunda İngiltere ve Fransa’yı destekleyerek statükocu grubun içinde yer aldığını göstermiştir. (Armaoğlu, 1993)

Mustafa Kemal Atatürk’ün ölümünden sonra iç siyasette sorunlar çözülürken dış politikada sorunların giderek arttığı bir döneme girilmiştir. Türkiye, İtalya’dan kendisine yönelik tehdit algılaması içerisinde ve bundan çekinmektedir. (Çiftçi, 2010)

Akdeniz’de Türkiye için olumsuz bir tablo vardır. Tabloda, faşist İtalya dış politikasının Akdeniz’i İtalyan denizi haline getirmek ve egemenliği altına almak konusunda gösterdiği ciddi eğilimi görülmektedir. Türk sahilleri civarındaki bazı adaların tahkimi Türk karar vericilerinin İtalya’dan tehdit algılamalarını daha da güçlendirmiştir. (Çiftçi, 2010: 238)

Türkiye, İtalya’nın yayılcı politikaları sonucunda Arnavutluk’u işgal etmesinden dolayı endişelenirken, bir yandan İngiltere ve Fransa diğer bir yandan da Sovyetler Birliği ile izleyeceği politikalar konusunda arayış içerisindeydi.

1.2.4. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri

1923-1930 Türk-Sovyet ilişkilerinde Türkiye’deki komünist faaliyetlerin etkisiyle her iki devlette Batı ile sorunlarında birbirlerine dayanacak bir dost ülke olarak görmüşlerdir. 1924 yılından itibaren Türkiye de Sovyetler Birliği de ilişkileri geliştirmeye özen göstermiştir. “17 Aralık 1925’te Paris’te Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır”. (Gönlübol ve Sar, 1996:77-78) Savaşı milli bir siyaset aracı olarak kullanmamayı öngören ve 27 Ağustos 1928’de imzalanan Briand-Kellogg Paktına da önce Sovyetler Birliği daha sonra da bu ülkenin önerisiyle Türkiye de katılmıştır. “Yürürlük prosedürünün uzaması nedeni ile Sovyetler Birliği bu paktı Litvinov Paktı adıyla 9 Şubat 1929 tarihinde Polonya, Romanya, Letonya ve Estonya ile bir protokol imzalayarak yürürlüğe koyunca Türkiye de 1 Nisan 1929 tarihinde bu protokolü imzalamıştır”. (Çufalı, 2010:243)

1932 yılında Başbakan İsmet İnönü Moskova’yı ziyaret etmiştir. Bu dönemde Türkiye, Balkan ülkeleri arasında işbirliğini arttırmak ve MC’ye girmek istemektedir. İsmet Paşa Moskova ziyaretinde bu iki konu hakkında Sovyetler Birliği’nin endişelerini gidermeye çalışmıştır. Türkiye’nin SSCB aleyhinde bir politika takip etmeyeceğini söyleyerek 8 milyon altın dolar tutarında faizsiz ve 20 yıl vadeli kredi temin edilmiştir. (Gürün, 1991)

Sovyetler Birliği ile ilişkiler Montrö Konferans’ında belirgin bir şekilde soğuma göstermiştir. Her iki devlet konferans öncesi Boğazlar politikasında mutabık kalmalarına rağmen konferans sırasında Sovyet temsilcileri bu isteklerini genişletmişlerdir. (Gürün,1991)

II. Dünya Savaşı'nın galip devletleri 10 Şubat 1945'te savaş sonrası kurulacak dünya düzenini belirlemek üzere Yalta'da toplanmışlardır. Türkiye Boğazları, Sovyetler Birliği tarafından gündeme getirilirse de, Potsdam'a kadar bir neticelenme olmamıştır.

Sovyetler Birliği 19 Mart 1945'te yani Yalta Konferansı'ndan hemen sonra, 1925 tarihli Türk-Sovyet Paktını savaş sırasında ortaya çıkan önemli değişiklikler nedeniyle feshetmiştir. Boğazlara ilişkin talepler, önce bir Gürcü profesörün yazısında, daha sonra da dışişleri bakanları Selim Sarper ile Molotov arasındaki sözlü diyalogla resmi şekilde dile getirilmiştir. 17 Temmuz 1945'te Stalin tarafından bu talepler, Potsdam Konferansı'nda dile getirilmiştir. Sovyetler Birliği'nin Boğazlardan üs istemek konusundaki ısrarcı tutumu, Potsdam'da tarafların görüşlerini birleştirmek konusunda başarılı olamayacaktır. ABD, Türk-Sovyet diyalogunun geliştirilmesi gibi sığ bir politika izlerken, İngiltere kendisinin dışlanacağı yeni bir rejim istememekte, böyle olacaksa eski rejimin devam etmesinden yana olacağını dile getirmiştir. Her devletten farklı bir görüş çıktığı için Boğazlar konusunda ortak bir karar çıkmamış ve her üç ülkenin kararlarını Türkiye'ye ayrı ayrı bildirmesi karara bağlanmıştır. (Aktaş, 2012)

1.2.5. Türkiye-Fransa İlişkileri

“Lozan Konferansı'ndan sonra Türkiye'nin Fransa ile ilişkilerini etkileyen en önemli sorun Fransa mandası altındaki Suriye'nin geleceği çerçevesinde İskenderun (Hatay) sancağıdır. Bir diğer sorun ise Türkiye'nin Fransa'ya olan borçlarının ödenmesidir”. (Çufalı, 2010:245)

“Hatay 20 Ekim 1921 Ankara İtilafnamesine göre Fransızların elinde kalmıştır”. (Gönlübol ve Sar, 1996:127) Hatay Sancağı Meclisi Fransızların da onayını alarak Mart 1926'da sancağın bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat 12 Haziran 1926'da bu karardan vazgeçerek Suriye Devleti içinde özerk bir bölge olarak kalmaya karar vermiştir. (Gönlübol ve Sar, 1996)

1921 Ankara Antlaşması'yla öngörülen Türkiye ile Suriye arasındaki sınırı tespit edecek olan komisyon Eylül 1925'te kurulabilmiştir. Sürüncemede olan Musul sorunu sebebiyle ancak 30 Mayıs 1926'da Dostluk ve İyi Komşuluk sözleşmesi imzalanarak sınır sorunu çözümlenmiştir. (Armaoğlu, 1993)

Fransa'nın 1936 yılında Lübnan ve Suriye'ye bağımsızlıklarını vermesiyle Sancak sorunu tekrar ortaya çıkmıştır. Sancak'ın mülki bütünlüğünü korumak amacıyla 3 Temmuz 1938 tarihinde Fransa ile Türkiye arasında askeri bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşma neticesinde Türk askeri Sancak'a girmiş ve Ağustos'ta seçim yapılmıştır. Seçimler sonucunda 40 üyeli Sancak Meclisi'nin 22 üyeliğini Türk topluluğu kazanmıştır. 2 Eylül 1938'de Meclis'in ilk toplantısı yapılmıştır. Bu toplantıda tüm üyeler Türkçe yemin etmiş ve bu devlete Hatay Devleti adı verilmiştir. Bir yıl kadar sonra Meclis son toplantısında oy birliği ile 29 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılmaya karar vermiştir. (Gönlübol ve Sar, 1996)

Osmanlı borçlarının ödenmesi sorunu, Türkiye ile Fransa arasındaki ikinci bir sorundur. Lozan'da Türkiye, Osmanlı borçlarının kendisine ait olan kısmını kabul etmiştir ve 13 Haziran 1928 tarihinde anlaşmaya varılmıştır. Ancak tüm dünyayı etkileyen 1929 dünya ekonomik buhranı Türkiye'yi de etkilediğinden Türkiye ödeme planına uyamamıştır. Bunun sonucunda Fransa ile tekrar başlayan görüşmeler sonucu yeni bir anlaşma imzalanarak 22 Nisan 1933'te yeni bir ödeme planı çıkarılmıştır. (Armaoğlu,1993)

1.2.6. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

30 Ocak 1923 mübadele sözleşmesine göre Batı Trakya dışında kalan Müslümanlarla İstanbul dışında kalan Rumların yer değiştirilmesine karar verilmiştir. Bir yıl içinde mübadele önemli oranda gerçekleştirilmiştir. Ancak bu mübadeleden kaynaklanan sosyal problemler ve mübadeleden hariç tutulacakların tespiti Türkiye ile Yunanistan arasında sürtüşmelere hatta savaş söylentilerine yol açmıştır. (Arı, 2000) Bu konuda iki ülke arasında 1 Aralık 1926 yılında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Türkiye'deki Rum emlakı, sahiplerine iade edilecek, Türklere ait malların ise değerleri karma bir komisyon tarafından tespit edilerek Yunanistan tarafından belirlenen bu malların değerleri ödenecektir. (Armaoğlu, 1993)

Atina'ya 1925 yazında Türkiye'nin ilk Büyükelçi olarak Cevat Bey gönderilmiştir. Buna rağmen 1930 yılına kadar iki ülke arasındaki ilişkiler mübadeleden doğan sorunlar nedeniyle istenilen düzeye gelmeyecektir. (Gönlübol ve Sar, 1996) 30 Ekim 1930 tarihinde bu iki ülke arasında Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması; Deniz Kuvvetlerinin Tahdidi Hakkında Protokol ve İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi adlarında üç anlaşma imzalanmıştır. (Gönlübol ve Sar, 1996)

1.2.7. Türkiye-Almanya İlişkileri

Tüm devletlerle iyi geçinme politikası içinde olan Türkiye ekonomik gelişme sağlamak için Almanya ile ekonomik ilişkileri geliştirmiştir. Almanya ise bu vesile ile Türkiye'yi politik etkisi altına almak istemiştir. Öyle ki 1938 yılına gelindiğinde Almanya'nın Türk dış ticaretindeki payı % 50'ye yaklaşmıştır. (Kılıç, 2005)

Avrupa'da Hitler'in 1933'te iktidara gelmesi ve Nasyonal Sosyalizm (kısaca nazizm) adıyla devletçi ve milisliğe dayanan partizan rejim kurması, bu milletin savaş isteklerini gittikçe kuvvetlendirmiştir. Esasen I. Dünya Savaşı sonunda mağlup Almanya'ya kabul ettirilen Versay Antlaşması, Almanlar için ağır hükümler getirmiştir. Almanya bu hükümleri hiç bir zaman benimsememiştir. Fırsat buldukça çığnemiş ve silahlanmasını arttırmıştır. I. Dünya Savaşı sonrası imzalanan bu antlaşma dünyayı II. Dünya Savaşı'na götüren anlaşmazlıkların temelini oluşturmuştur. (<http://www.genbilim.com/content/view/1714/>, erişim tarihi, 20.11.2011)

Yayılmacı eğilimleri olan Almanya, Türkiye'yi uzun süre rahatsız etmeyecektir. Fakat Hitlerin yayılmacı politikası, 15 Ocak 1939 tarihinde Çekoslovakya topraklarının, Almanların yaşadığı Südetler bölgesi dışındaki yerleşim yerlerinin de işgal edilmesiyle daha net ortaya çıkacaktır.

II. Dünya Savaşı arifesinde Ankara'ya yeni gönderilen Almanya büyükelçisi Von Papen bu süreçte Türkiye'yi Almanya safına yönlendirmeye ya da en azından tarafsızlığını sağlamaya çalışmıştır. Papen, Türkiye'nin tarafsızlığını istemektedir. (Barutçu, 1977: 9)

Papen, 5 Haziran 1939'da dönemin Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile görüşme yapmış ve Türkiye'nin izlediği dış politika karşısında Alman Hükümeti'nin üzüntülerini paylaşmıştır. Ayrıca Papen, bir buçuk saat süren bu görüşmede İtalya'nın Türkiye'ye karşı hiçbir anlamda düşmanca düşünceler taşımadığını ifade etmiştir. Buna karşılık Saraçoğlu, Papen'in bahsettiği ve İtalya'nın Türkiye'ye karşı düşmanca görüşler taşımadığı konusunda Almanya'nın Türk Hükümeti'ni bu ikna etme çabalarından kuşku duyulmadığını dile getirmiş, ancak İttihat ve Terakki iktidarında Jön Türklere yakınlık gösteren Kayzer Almanya'sının da, müttefiklerinden olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna'yı, bir diğer müttefiği olan İtalya'nın ise Trablusgarp'ı işgal etmesine engel olamadığını hatırlatmıştır. (Koçak, 2003) Böylece Osmanlı'nın çöküş

dönemiyle bağlantı kurarak Saraçoğlu Papen'e açıklamalarından ikna olmadığını belirtmiştir. (Çiftçi, 2010)

Bundan hemen sonra 24 Ağustos 1939'da Türkiye'nin dış politikasını alt üst eden Almanya-Sovyetler Birliği Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imzalanacaktır. (Deringil, 1994:75)

Türkiye müttefiklerin baskısıyla, 2 Ağustos 1944'te (Ataöv, 1963:123) Almanya ile, 1945'in ilk aylarında da Japonya ile diplomatik ve ticari ilişkilerini kesmiştir. "II. Dünya Savaşı, 7 Mayıs 1945'te Almanya'nın teslimi ile Avrupa'da son bulmuş, 2 Eylül 1945'de Japonya'nın teslim oluşu ile tamamen bitmiştir". (Sönmezoğlu, 2000:366-367) Savaşın sonunda Almanya, Doğu ve Batı olarak iki parçaya ayrılmış, Doğu Avrupa ülkelerinde (Polonya, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Bulgaristan, Arnavutluk) komünist rejim kurulmuştur. Savaşın bitiminde de konferanslar yapılmış ve daha sonra da yenik devletlerle müttefikleri arasında barış antlaşmaları imzalanmıştır.

1.2.8. Türkiye-Doğulu Ülkeler İlişkileri

Doğu bölgelerinde o dönemde İran ve Afganistan'dan başka bağımsız bir devlet bulunmamaktadır. Afganistan'la 1 Mart 1921 tarihinde Moskova'da ilk anlaşma olan Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. 25 Mayıs 1928'de ise yine Afganistan ile Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. (Armaoğlu, 1993)

İran'la 22 Nisan 1926 tarihinde Şeyh Sait isyanı anlaşmazlığına son vermek için Güvenlik ve Dostluk Antlaşması imzalanmış olmasına rağmen Türk-İran ilişkilerinde bir çözüme kavuşulamamıştır. Sonunda Ağrı bölgesinde Türk-İran sınır hattında bazı değişiklikler yapılmak suretiyle 23 Ocak 1932 tarihindeki anlaşma ile iki ülke arasındaki anlaşmazlıklar son bulmuştur.

8 Temmuz 1937 tarihinde adını imzalandığı Sadabad Sarayı'ndan alan Türkiye, Irak, İran ve Afganistan tarafından Sadabad Paktı imzalanmıştır. Bu pakta göre bu dörtlü birbirlerinin iç işlerine karışmayacak, sınırlarına tecavüz etmeyecek, aralarındaki uluslar arası uyuşmazlıkları ise Milletler Cemiyeti'ne havale edeceklerdir. Bu pakt 5 yıllığına imzalanmıştır fakat II. Dünya Savaşı'ndan sonra unutulmuştur. (Armaoğlu, 1993)

1.2.9. Balkan Antantı

15 Aralık 1923'te Arnavutluk ile, 18 Ekim 1925'te Bulgaristan ile, 28 Ekim 1925'te de Yugoslavya ile Türkiye arasında dostluk anlaşmaları imzalanmıştır. 9 Şubat 1934 tarihinde Romanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye arasında Atina'da Balkan Antantı anlaşması imzalanmıştır. Türkiye, bir taraftan Batı'ya yaklaşırken diğer taraftan da kendini güvence altına almak için 1934 yılında Balkan Antantı (Soysal, 1989:447-453), 1937 yılında da Sadabad Paktı (Ataöv, 1963:5) içinde yer alacaktır.

Böylece bu üye devletler karşılıklı olarak Balkan sınırlarının emniyetini taahhüt etmişlerdir. Bu antantın Türkiye'ye tek yararı Montrö Boğazlar Konferansı'nda bu ülkelerin Türkiye'yi blok olarak desteklemeleri olmuştur. 24 Ocak 1937 tarihinde Yugoslavya ve Bulgaristan'ın bir dostluk anlaşması imzalaması sonucu Antant'ın sonu gelmiştir. (Armaoğlu, 1993)

1.2.10. Türkiye'nin Milliyetler Cemiyeti'ne Girmesi

İspanya'nın teklifi ve Yunanistan'ın desteği ile 6 Temmuz 1932'de MC Genel Kurulunca Türkiye üyeliğe davet edilmiştir ve 9 Temmuz 1932'de TBMM'de bu daveti kabul etmiştir. MC Genel Kurulu 18 Temmuz 1932 tarihinde ittifak oyuyla Türkiye'nin üyeliğini onaylamıştır. (Armaoğlu, 1993)

1.2.11. Montrö Boğazlar Sözleşmesi

Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ni imzalayan devletlere 11 Nisan 1936 tarihinde bir nota gönderen Türkiye güvenliği açısından bu sözleşmenin gözden geçirilmesini ve Boğazların askerleştirilmesini talep etmiştir. (Gönlübol ve Sar, 1996) Türkiye'nin bu talebi, yaklaşık 2 ay süren toplantılar sonunda, 20 Temmuz 1936 tarihinde Montrö (Soysal,1989:493-518) Boğazlar Sözleşmesi'nin kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır. Türkiye, hukuki yollardan aradığı hakkını, bir uluslararası hukuk prensibi olan (rebus sic stantibus) "şartların değişmesi"ne dayandırmıştır; Çünkü sözleşmenin imzalandığı 1923'ün koşulları ile 1936'nın koşulları çok farklıdır.

22 Haziran 1936 tarihinde İsviçre'nin Montrö şehrinde İtalya hariç taraf devletlerin katılımıyla gerçekleştirilen konferans sonucunda Türkiye, Bulgaristan, Fransa, İngiltere, Japonya, Romanya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Yunanistan tarafından 20

Temmuz 1936'da Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır. (Gürün, 1991) Bu sözleşmeye göre Boğazların silahsızlandırılması hükmü ve Boğazlar Komisyonu ortadan kaldırılmıştır. Boğazlardan geçiş ticaret gemilerine serbest olmuş, Karadeniz devletlerinin dışındaki savaş gemilerinin geçişine ise sınırlamalar getirilmiştir. Olası bir savaş durumunda savaş gemilerinin geçişi, Türkiye savaşta ise Türkiye'nin inisiyatifine bırakılmasına, Türkiye'nin tarafsız olması durumunda ise Boğazların savaşan tarafların gemilerine kapatılmasına karar verilmiştir. (Çufalı, 2010:251)

1.2.12. Soğuk Savaşın Anlamı ve Nedenleri

Avrupa'nın bir güç merkezi olarak dünya politikası sahnesinden çekilmesinden sonra, dünya en az yirmi yıl kesin çizgiyle ABD ve Sovyetler Birliği'nin çevresinde iki kutuplu bir nitelik kazanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler Almanya'sı ile Mussolini İtalya'sını dize getiren güçler İngiltere ya da Fransa değil, ABD ile Sovyetler Birliği'dir. Savaş sonrasında 1970'lere kadar uluslararası ilişkilerin tarihini, bu iki karşıt ideolojiye bağlanmış ABD ile Sovyetler Birliği'nin yeryüzünde etki kurmak için gösterdikleri çabaların öyküsü olarak nitelemek gerçekçi bir genelleme olacaktır. Savaştan her bakımdan yıkık çıkan Avrupa devletleri bu iki süper devletin çevresinde kümelenenlerdir. (Sander, 2011) Böylece ortaya iki kutuplu bir denge çıkmıştır. Soğuk Savaş diye kısaca adlandırılan bu yeni durum, etkisini yirmi yıl kadar devam ettirmiştir. Daha sonrasında ise bir yumuşama dönemine girildiyse de etkisini 1990'a kadar sürdürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı, 1945 Mayıs ayında Avrupa'da, Eylül ayında da Asya'da sona erince, bu kıtalardaki güçler dengesinde büyük boşluklar meydana gelmiştir. Bunda, yenilen Almanya, İtalya ve Japonya'nın yanında, galip devletlerden olan savaş öncesinin güçlü devletleri İngiltere ve Fransa'nın da savaştan büyük ölçüde yıpranmış olarak çıkması önemli rol oynamıştır. Bu devletlerin kendilerine gelebilmeleri için uzun yıllara gerek vardır. Bu bakımdan savaştan sonra, Avrupa'da Almanya'nın, Asya'da Japonya'nın yerini tek başına dolduracak bu kıtalardan devlet bulunmamaktadır. Savaştan sonra güçlü olarak ayakta kalabilenler ise, siyasi ve ekonomik doktrinleri birbiriyle çatışan, Avrupa'ya göre iki kenar devlet, yani ABD ile Sovyetler Birliği'dir. Bunlardan ABD, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra olduğu gibi, yeniden kıtasına çekilip

olayları uzaktan izleme eğilimi içindedir. Sovyetler Birliği ise yayılma isteğindedir. (<http://www.genbilim.com/content/view/1714/>, Erişim Tarihi, 20.11.2011)

Bu sırada, savaş sonunda barış ve güvenliğe kavuştuklarını sanan, barışı kurmak ve korumak için kurdukları BM Örgütü'ne güvenen Batı Devletleri, altı yıl süren savaşın kamuoylarında meydana getirdiği yük ve bıkkınlığın da etkisiyle, silahlı kuvvetlerin tamamına yakını terhis etmişlerdir. Buna karşılık Sovyetler Birliği, büyük ve güçlü ordularını daha da takviye etmiş, savaş sanayiini çalıştırmayı da hızlandırmıştır. Bu da, Batılı Devletler ile Sovyetler Birliği arasında bir dengesizlik meydana getirmiştir.

Askeri alanda görülen bu dengesizlikler sanayi alanında da Sovyetler Birliği'nin açık üstünlüğü şeklindedir. Ayrıca uygulamaya koyduğu yayılma politikasıyla Sovyetler Birliği, Batı Avrupa için endişe kaynağı olmaya başlamıştır. Bu şekilde savaşın sonlanmasıyla, Sovyetler Birliği Avrupa'da istediği gibi hareket edebilecek tek devlet olarak kalmıştır. (Gönlübol, 2000)

O dönemde ABD, Sovyetler Birliğine karşı koyabilecek tek devlettir. Fakat ABD yeniden kendi kıtasına çekilme politikasına dönme eğilimindedir. İşte bu durumdan da yararlanmak isteyen Sovyet Rusya, savaş sırasında kendi işgali altına geçen Doğu ve Orta Avrupa ülkelerini paylaşırken, diğer yandan Türkiye, Yunanistan, İran üzerinde etkisini geliştirmek için baskıya ve isteklerde bulunmaya, Uzakdoğu'da da Çin'de girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Bunlar ise, karşı ittifaklara yol açtığı gibi, dünyayı yeni bir bloklaşma dönemine sürükleyen başlıca etkenler olmuştur.

Soğuk Savaş, aynı zamanda, ülkeler arasında anlaşma kuralları yaratılmasına ve ilişkilerin bir düzen içinde gücün sınırlanarak yürütülmesine olanak sağlayacak temel yöntem olan diplomasinin, iki blok arasında hemen hemen ortadan kalktığı bir dönemdir. Kuralları oluşturacak ve işletecek diplomasi, yerini güç ilişkilerine bırakmıştır. Soğuk Savaş, henüz düzeni kurulmamış savaş sonrası Avrupa'sının karışıklık ortamının bir ürünü durumundadır. İşte bloklar arasındaki bu güç ilişkisi ve karışıklık ortamı, İkinci Dünya Savaşı sonrası döneminin ilk yirmi yılının temel özelliğidir. Soğuk Savaş 50 yıllık Sovyet- Amerikan güvensizliği ve karşılıklı korku üzerinde oluşmuştur. (<http://www.genbilim.com/content/view/1714/>, Erişim Tarihi: 20.11.2011)

“Soğuk Savaş yıllarında Türkiye, Sovyetler Birliği’nin ve komünizmin Batı’ya yayılmasını engelleyen bir tampon ülke olarak konumlandırılmıştır. Bu durum hem Türkiye’nin önemini arttıran bir avantaj, hem de tehdit algısını arttıran bir dezavantaj olmuştur”. (Aras ve Akpınar, 2011:18)

Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Batı Bloku’nun bir üyesi olmuştur. Bunun nedenleri araştırıldığında Türkiye’yi batıya yaklaştıran birçok sebep olduğu görülmektedir. Bu sebeplerden bazılarını sıralayacak olursak; Türkiye’nin çağdaş uygarlık olarak batıyı kabul etmesi, savaş sonrasında Sovyetler Birliği’nin talepleri ve savaş sonrasında Türkiye’nin ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek için dış yardıma ihtiyacı olması olarak sıralanabilmektedir.

1.3. Çok Partili Hükümetler Dönemi Türk Dış Politikası (1950-1990)

CHP’nin içinden çıkıp gelen Demokrat Parti’nin kurulması ile çok partili siyasal yaşama geçiş ancak 1946 yılında mümkün olacaktır. Bu gelişmenin, 1946 yılında olması bazı çevrelerce II. Dünya Savaşı’nı demokratik ülkelerin kazanmasının bir sonucu gibi kabul edilse de aslında asıl sebep toplumun kendi iç dinamiklerinde aranmaktadır.

1.3.1. Genel Bir Bakış Açısıyla Dönemin Olayları

Savaş sonrası 1950’li yıllarda, savaş ekonomisi koşullarının sebep olduğu ticaret burjuvazisi sonucu Anadolu’da toprak sahibi sınıfı oluşmuştur. Bu dönemin DP iktidarı ise ABD’nin yönlendirmeleri doğrultusunda ülkenin çıkarlarını şekillendirmiştir.

Bu gelişmeler neticesinde Türkiye, savaş döneminde yer aldığı Batı Bloku içindeki diğer örgütlere üye olmak için uğraş vermiştir. Bu amaç doğrultusunda gelişmelere bakıldığında Türkiye’nin, 8 Ağustos 1949’da Avrupa Konseyi’ne üye olmaya çağrıldığını, 1949’da ise İsrail’i ilk tanıyan devlet olduğu görülmektedir. 1950 yılında Türkiye Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü’ne üye olmuş, fakat NATO’ya hemen kabul edilmemiştir. (Ataöv, 1969:1-4) 25 Haziran 1950’de DP’nin iktidara gelmesinden kısa bir süre sonra Kore Savaşı çıkmıştır ve Türkiye, BM’nin aldığı karar doğrultusunda Kore’ye asker göndermiştir. Bu olayı takiben 17 Ekim 1951 tarihli ek protokol ile Türkiye NATO üyeliğini gerçekleştirmiştir. (Gerger, 1983:537-538)

Mustafa Kemal döneminin dış politikaları ile İnönü döneminin dış politikaları incelendiğinde bu iki politika arasında bir devamlılık olduğu görülebilir. Türkiye, toprak bütünlüğünü korumak için ve barışçıl bir politika sağlamak için İngiliz ve Fransız ittifakı içerisinde olmuştur. Türkiye'nin Batı yanlısı olmasının bir diğer sebebi ise, ülkenin gerek kurucu gerekse yönetici düzeyindeki insanların çağdaş uygarlık yolunun Batı olarak görülmesidir. Türkiye'nin Batılı devletlerle ilişkilerini en son noktasına götüren DP iktidarı olacaktır. Kısacası Türkiye temel olarak Batı tercihli bir politika izlemiştir. Bu sebepler göz önüne alındığında Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'nda neden savaş dışı, ama taraf olarak değerlendirildiği anlaşılmaktadır. DP iktidarı ile Türkiye, yeni bir dış politika anlayışına doğru hızla yönlenmiştir. Türkiye, Balkan Paktı (Gönlübol ve diğ., 1996:237-238) ve Bağdat Paktı (Gönlübol ve diğ., 1996:254) içerisinde de üye olarak bulunmuştur. Bağdat Paktı sebebiyle bölgedeki Arap ülkeleri arasında sorunlar çıkmış ve Türkiye bir nevi ABD'nin Ortadoğu'daki jandarmalık görevini üstlenmiştir. Ayrıca Yunanistan'ın İngiltere'yi self-determinasyon ilkesini uygulamadığı gerekçesiyle 1954'te BM'ye başvurması ile Türkiye, bu Kıbrıs sorununda Batı Bloku'nun yanında yer almıştır.

DP iktidarının ilk yıllarında, savaş sonu Sovyetler Birliği'nin tehdidi sebebiyle kullanılmayan ve DP iktidarına aktarılan 245 milyon dolarlık altın ve döviz rezervi ile ekonomik anlamda daha rahat bir dönem yaşanmıştır. (Gönlübol ve diğ., 1996:212) Ayrıca aktarılan bu altın ve döviz rezervi haricinde Marshall planı ile alınan yardımlar da eklenince ortaya DP döneminde küçümsenemeyecek bir kaynak çıkmıştır. Bu dönem incelendiğinde ekonomi alanındaki en büyük ilerlemenin alt yapı ve tarım alanında olduğu görülmüştür. Ancak Türkiye, yabancı sermayeyi teşvik ve özel girişimi destekleyici politikalarının uygulanması ile hammadde ihracatçısı, dışa bağımlı sanayi mamulü ithalatçısı, yabancı sermayeye açık, kısacası dışa bağımlı bir ülke haline geldiği görülmüştür. (Ateş, 2004)

1954 yılından itibaren Türkiye'de ekonomik sıkıntılar baş göstermiştir. Bu sıkıntılar ise DP'nin muhalefete karşı sert bir tutum sergilemesine yol açmıştır. 1957 seçimlerinden sonraki döneme bakıldığında ise muhalefetin üzerindeki baskı gittikçe artmıştır.

1959 yazında uygulanan ekonomik politikalar sonucu Türk lirasının dış değeri düşürülürken, Batı'dan borç isteme ve kredi taleplerine karşılık yeni istikrar tedbirleri

uygulamaya konulmuştur. (Ateş, 2004) Tüm bu gelişmeler ışığında tıpkı Osmanlı dönemindeki Duyun-u Umumiye İdaresine benzer Alacaklı Ülkeler Konsorsiyumu kurulmuştur.

1960'lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye'ye bakıldığında, iktidar muhalefeti “darbe” kışkırtıcılığı ile suçlamaktadır. Muhalefet ise iktidarı uyguladığı baskı yöntemleri ve ekonomik sorunlarla suçladığı görülmektedir. Bu olaylar ışığında 27 Mayıs 1960 yılında devrim gerçekleşmiştir. Yapılan bu devrimin nedenlerini DP'nin gerek iç politika tutumunda gerekse ekonomik huzursuzlukta aramak gerekir. Bu dönemde yapılan bu devrimin DP'nin dış politika tutumuyla pek alakası olmadığı, asıl sebebin iç politika olduğu bilinmektedir. 27 Mayıs devrimini yapanlar, Türkiye radyolarında yayınladıkları bildiride daha devrimin ilk gününde dış politika niyetlerini belli etmiş ve dış politika ile ilgili olarak şöyle demişlerdir:

“Müttefiklerimize, komşularımıza ve bütün dünyaya hitap ediyoruz. Gayemiz Birleşmiş Milletler Anayasasına ve İnsan Hakları prensiplerine tamamiyle riayettir. Büyük Atatürk'ün yurtta sulh ve cihanda sulh prensibi bayrağımızdır. Bütün ittifaklarımıza ve taahhütlerimize sadıqız. NATO'ya inanıyoruz ve bağlıyız. CENTO'ya bağlıyız. Tekrar ediyoruz düşüncelerimiz yurtta sulh, cihanda sulh'tur...” (Gönlübol ve diğ., 1996:323)

Öte yandan, devrimden sonra kurulan hükümetin 30 Mayıs günü yaptığı toplantıda dış politika konusunda şu ilke kabul edilmiştir: “Müttefik ve dost memleketler başta olmak üzere komşu memleketler ve bütün dünya milletleri ile dostça münasebetlerde bulunulmasına ve barışa hizmetin dış politikanın temel prensibi olarak kabul edilmesine karar” verilmiştir.

İhtilal Hükümetinin dış politikada önemli bir değişiklik yapmak niyetinde olmadığı, zaman geçtikçe, çeşitli konulardaki tutumuyla ortaya çıkmıştır. 1961 yılı bütçe konuşmasında dönemin Dışişleri Bakanı Selim Sarper, Türkiye'nin dış politikasını şöyle özetlemektedir:

“Hükümetimizin dış politikada takip ettiği hareket hattı 27 Mayıs İnkılabı'nın daha ilk gününde, yurt içinde ve dışında ilan edilmiş bulunmaktaydı. Bu politikamızın temelini, Büyük Atatürk'ün vecizesi ile izah etmek isabet olur fikrindeydim: Bu temel, “yurtta sulh, cihanda sulh” umdesi üzerine istinat ettirilmektedir...”

Dışişleri Bakanı Selim Sarper'in beyanatları Milli Birlik yönetimi sırasında izlenen dış politikayı gerçeğe en uygun biçimde yansıtmaktadır. Gerçekten, bu yönetim Atatürk ilkelerine bağlılığa o kadar büyük bir önem vermiştir ki, dış politikada da Atatürk

tarafından konulduğu söylenen “yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesine bağlılığı her fırsatta tekrarlamaktan geri kalmamış, hatta bu ilke 1961 anayasasının ön sözüne konulmuştur.

Nihayet, yine Selim Sarper’in konuşmasında açıkça belirtildiği gibi, Türkiye Milli Birlik yönetimi sırasında da Batı bağlılığına, önceki idare gibi büyük bir önem vermekte devam etmiştir. Bu bağlılıkta, özellikle dış yardım almak gereğinin küçümsenemeyecek payı vardır. Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel 4 Temmuz 1960’da yaptığı bir basın toplantısında bu durumu şöyle anlatmaktadır:

“...Borçlarımızı biliyorsunuz. O kadar çok ki, nasıl ödeyeceğiz ve dünyadaki itibarımızı nasıl yeniden ihya edeceğiz? Bu büyük bir mesele ama, borcumuzu asla reddetmiyoruz. Hesaplı hareket etmek, kitaplı hareket etmek, yorganımıza göre ayağımızı uzatmak, çok çalışmak suretiyle biz gene borçlarımızı vermeye çalışacağız. Fakat unutulmamalıdır ki, bu çok fazla olan borçları öderken NATO camiası için hayati ehemmiyeti olan Türk askeri ve iktisadi gelişme işi de sekteye uğrayacaktır. Şu halde Avrupa’nın bunu görmesi ve Türkiye’ye yardım etmesi makul bir harekettir. Amerikan yardımının arttırılması keyfiyetine gelince, Amerika bizi anladığı takdirde bu yardımı arttırabilir ve arttırılmalıdır. Şimdi size söylemeyeceğim. Bir çok yerlerden bana avuç dolusu yardım teklifleri geliyor ama Amerika’nın bu yardımı yapması daha iyi olur zannediyorum.”

Yukarıda da açıklandığı gibi ana hatlarını Selim Sarper’in konuşmasında belirten dış politika, 1963 Aralığına, yani Kıbrıs olaylarının baş göstermesine dek önemli değişiklikler göstermemiştir. Bu değişme önce Küba Füze bunalımı sırasında Türkiye’nin karşılaştığı düş kırıklığı ve esasen Kıbrıs krizi esnasında yaşadığı şoktan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede 1964 tarihine kadar hükümetlerin benimsedikleri dış politika anlayışlarına ve kamuoyunda yer alan tartışmalara bakıldığında, siyasi partilerin dış politika ile görüşleri birkaç sözcük değişikliği dışında aynı kalemden çıkmış izlenimi vermektedir. Metinlerde “Batı dünyasının ortak mirası haline gelmiş olan demokratik değer ve kurumları korumak, milletlerle her alanda işbirliğini arttırmanın milli çıkarlarımız için hayati bir ihtiyaç olduğu” belirtilmektedir.

Nüanslar bir tarafa bırakılırsa, ortak bir dış politika anlayışını benimsemiş olan partilerin koalisyon hükümetini kurarken en kolay anlaşıkıkları konunun dış politika alanında olduğunu söylemek mümkündür.

Bununla birlikte III. İnönü koalisyonunun programı 30 Aralık 1963’te TBMM’de okunduğu sırada iki önemli gelişme yaşanmıştır. 12 Eylül’de AET ile Ortaklık antlaşması imzalanmış ve bu dönemde de Kıbrıs’ta toplumlar arası çatışmalar

başlamıştır. Önceki İnönü hükümetlerinde çizilen Türk dış politikasının ana hatları aynı kalmakla birlikte, iki konu göreceli de olsa daha bir önem kazanmıştır. Özellikle ortaklık antlaşması Batı ile kader birliğine götüreceği tarihi bir belge olarak nitelendirilmektedir.

Türkiye 1965-1971 yılları arasında çok yönlü dış politikayı benimsemiştir ve değişen dünya koşullarına kendi iç dinamiklerinin de itici gücüyle ayak uydurmaya çalışmıştır. Hikmet Özdemir'in tabiriyle;

“İkinci Dünya Savaşı sonrasında “iki kutuplu” dünyası, “çok merkezli” bir dünyaya dönüşürken ve “iki süper devlet” arasında detante’ın ilk belirtileri ortaya çıkarken, Türkiye’nin bunları görmezlikten gelmesi ulusal çıkarları ile bağdaşmazdı. Türk yöneticileri eski dostları ve müttefikleri ile önemli herhangi bir çatışmaya düşmeden, genellikle NATO içinde kalan ve daha çok ABD’ye yönelik “tek yanlı” bir dış politikadan, başta komşu devletler olmak üzere diğer devletlerle ilişkilerini “normalleştiren” “çok yönlü” dış politikaya geçmeyi başarmıştır” (Özdemir, 1990:232)

Silahlı Kuvvetler Komutanları emir komuta zinciri içerisinde 12 Mart 1973 günü bir muhtıra mektubu vererek ülkede kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin kurulmasını, aksi takdirde TSK’nın İç Hizmet Talimatnamesi’nin 35. Maddesinin işletileceğini belirtmiştir. Bu gelişme neticesinde aynı gün içerisinde Demirel’in Başbakanlığındaki hükümet istifa etmiştir. Bu istifa sonucunda Nihat Erim partiler üstü hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir. 12 Mart rejimi ile ülke içinde demokratik gelişim kesintiye uğrarken, yine bu rejim sonucu olarak ülkenin dış politikası da olumsuz etkilenmiştir. (Ateş, 2004)

14 Ekim 1973’te yapılan genel seçimlerle Türkiye demokratik hayata adım atmıştır. Bu dönemin uluslararası konumundan bahsetmek gerekirse; iki süper devlet olan Sovyetler Birliği ile ABD arasında 60’lı yıllardan itibaren yumuşamaya başlayan hava 1972’de SALT I, 1979’da SALT II anlaşmalarının imzalanması ve İşbirliği Konferansı ile yeni bir boyut kazanmıştır. Detant yolunda bir mesafe de 35 ülke tarafından 1 Ağustos 1975’de imzalanan Helsinki Son Senedi’dir. ABD Başkanı Carter’ın uyguladığı pasif politikalar neticesinde Sovyetler Birliği cesaret alarak konvansiyonel silahlarını arttırmıştır. Bunun neticesinde iki süper devlet arasındaki yumuşama olgusu sekteye uğramıştır. Yine bu dönemlerde gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı (1973) ve petrol fiyatlarının hızla yükselmesi sonucu gelişmiş ve az gelişmiş ülke kavramı da değişecektir. Bu gelişmeler sonucunda 1950’lerin siyasi anlamda Doğu-Batı

kutuplaşması 70'lerdeki yerini Kuzey-Güney arasındaki kutuplaşmaya bırakacaktır. (Gönlübol ve diğ., 1996) Dönemin uluslararası konumu bu şekilde değişirken, Türk dış politikası da 1973'den sonra 1960'lı yılların ortasında olduğu gibi yeniden çok yönlü, kişilikli, bağımsız bir politika çerçevesinde oluşacaktır.

Türkiye'de gerçekleşen 1973 seçimlerinden birinci parti olarak CHP çıkacaktır. Halk 1971-1973 arasında yaşadığı ara döneme demokratik bir yolla verdiği tepki sonucu beklentilerin aksine tercihini sol bir parti için kullanmıştır. Ancak CHP'nin tek başına iktidar olması için gerekli oy yoktur. Bu seçimler sonucunda koalisyonlar içinde bir dönüm noktası sayılacak olan CHP-MSP koalisyonu oluşturulmuştur.

1973-1980 arası dönemde önce CHP-MSP koalisyonu, ardından I. MC kurulmuş, bunu CHP azınlık deneyimi izlemiş, daha sonra II. MC gerçekleşmiştir. II. MC'yi şaibeli transferlerle kurulan Ecevit Hükümeti ve nihayet AP azınlık Hükümeti izlemiştir. (Ateş, 2004:44) Bu hükümetlerle, Türkiye'de sağlıklı dış politikaların üretilme şansı oluşmamıştır. Bu dönemin asıl önemli konusu dış politikadan ziyade iç politikada görülecek ve sürekli artan anarşi ve terör ülkeyi 12 Eylül'e getirecektir.

24 Ocak 1980 kararları hem Süleyman Demirel'e hem de Turgut Özal'a prestij kazandırmıştır. Demirel, ekonomik önlemleri anlatması için Özal'ı Genelkurmay'a göndermiştir. Askerler, Özal'dan etkilenmişlerdir. (Yaşar, 1990: 49) 12 Eylül sonrası, Bülent Ulusu'nun Başbakanlığı'nda kurulan askeri hükümette, Turgut Özal Başbakan Yardımcısı olarak görev almıştır. Ulusu Hükümeti'nde Maliye Bakanı olan Kaya Erdem'in istifası üzerine, yerine Adnan Başer Kafaoğlu'nun geleceğini öğrenen Turgut Özal, istifasını vermiştir. (Evren,1991: 198; Cemal, 2000: 37) Turgut Özal, istifasından sonra Side'ye daha sonra da sağlık sorunlarını gerekçe göstererek ABD'ye gitmiştir. Özal, Şubat 1983'te ABD'den dönmüştür.

12 Eylül 1980 darbesi Türk dış politikasını etkilediği gibi demokratikleşme sürecini de ertelemiştir. Darbeyi yapan komutanlar 1982 anayasasının yapılması ile birlikte eski anayasaya göre köklü değişikliklere gitmişlerdir. 1980-1982 döneminde MGK, yeni anayasayı oluşturduktan sonra 13 ay daha iktidarda kalmıştır. Oysaki 1960-61 döneminde yeni Anayasa halk oylamasında kabul gördükten sonra, seçim kanunu dışında temel konular yeni TBMM'ye bırakılmıştır. Fakat bu dönemde iktidarı elinde tutan komutanlar yasaları yeni meclise bırakmamışlardır. (Tanör,1997)

Türkiye, kuruluşundan itibaren 1980 darbesiyle birlikte üçüncü askeri rejim dönemini yaşamıştır. Dolayısıyla da kendi iç istikrarını koruma nedeniyle 1980-1983 dönemi arasında dış politika gelişmelerinde durgunluk yaşanmıştır. 12 Eylül’le demokrasinin sekteye uğramasıyla, Avrupa Konseyi Türkiye’yi üyelikten ihraç etmemiştir ama gelişen bu olay ilişkileri negatif etkilemiştir.

12 Eylül askeri yönetimi, Türkiye’nin siyasal yaşamını şekillendirirken, siyasetin felsefesini, önemli isimlerini, kurumları radikal bir biçimde değiştirip, yeniden yapılandırmayı hedeflemiştir. (Sakallıoğlu, 1996) Bu bağlamda, 16 Ekim 1981 tarih ve 2533 sayılı “Siyasi Partilerin Feshine Dair Kanun” ile bütün partiler feshedilmiştir. (Gemalmaz, 1996)

Ulus Hükümeti 20 Eylül 1980 ile 13 Aralık 1983 tarihleri arasında görev yapmıştır. Dış politikadaki temel hedefi, darbenin gerekliliği konusunda diğer devletleri ikna etmek, hem ikili ilişkilerin hem de uluslararası örgütler bünyesindeki çok taraflı ilişkilerin bozulmasına engel olarak ülkede ve bölge de bir istikrar ortamı yaratmaktır. (Doğan, 2012:743)

Askeri yönetimin hükümeti olan Bülent Ulusu Başkanlığı’ndaki Bakanlar Kurulu’nun programında da Avrupa Konseyi konusuna dikkat çekilmektedir: “...Avrupa Konseyi ve demokratik ülkelerin üyesi bulunduğu diğer kuruluşlarla ilişkilerimiz ve işbirliğimiz parlamenter düzene dönüş kararlılığımızdan esinlenecektir.” denilmektedir. (Dağlı ve Aktürk, 1988:66)

Anavatan partisinin kurucusu olan Malatya doğumlu Turgut Özal, 1950 yılında elektrik mühendisliğinden mezun olmuştur. Ardından ABD’de ekonomi eğitimi almıştır. 06.11.1983 seçimi, 12 Eylül Darbesi ardından yapılan ilk genel seçimdir.

“1983 seçimlerinde ANAP oyların %45.15’ini alarak 211 milletvekiliyle tek başına iktidara gelmiştir”. (Sakallıoğlu, 1996) Özal, 45.dönem Başbakanı olmuştur. 13 Aralık 1983 ile 21 Aralık 1987 tarihlerinde görev yapmıştır.

ANAP’ın parti programında, “Türkiye Batı dünyası ile ilişkilerinde, iktisadi gelişme ve kalkınmasını hızlandıracak daha aktif bir rol oynamalıdır. Kuvvetli bir savunma gücüne sahip olmamız zorunludur. Bunun ilk şartı iktisaden güçlü olmaktır ”denilmektedir. (ANAP,1983a:29)

29 Kasım 1987 seçimlerinde geçerli oyların %36'sını alan ANAP, 450 sandalyeli Meclis'te 292 sandalye kazanarak yine tek başına iktidar olmuştur. (Ezherli,1998:107)

Özal II. Döneminde parti programında, İslam Konferansı Ekonomik İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) ile OECD'de aktif politika izlendiğini vurgulamaktadır. (ANAP, 1987:91)

1.3.2. Türkiye-ABD İlişkileri

Truman Doktrini, Soğuk Savaş'ın başlangıcı olarak kabul edilir. Türkiye bu doktrin çerçevesinde 12 Temmuz 1947'de ABD ile bir yardım antlaşması imzalamıştır. Bu doktrin ekonomik yönü ise Marshall planı ile şekillenmiştir.

Türkiye, 1951 yılında NATO'ya girmesiyle 1950-1960 yılları arasında ABD ile bir dizi ikili antlaşmalar imzalayacaktır. ABD üsleri ve askeri personeli, 1954 yılında imzalanan Askeri Kolaylıklar Antlaşması ile büyük olanaklara kavuşmuştur. (Gerger, 1983:540)

27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında yeni Türk yönetimini 30 Mayıs'ta Birleşik Amerika ve İngiltere tanımıştır. Devrim Hükümetinin dış politika konusunda benimsediği ilkeler Türkiye'nin Batılı müttefikleri arasında, özellikle Birleşik Amerika'da memnunluk yaratmıştır. ABD Başkanı Eisenhower, devrim yönetiminin başkanı Cemal Gürsel'e 11 Haziran'da gönderdiği bir mesajda memnuniyetini bildirmiştir.

Öte yandan, yine Sarper'in yukarıda özetlenen konuşmasında belirtildiği gibi, Milli Birlik yönetimi Batılı Devletlerle, özellikle ABD ile yapılan antlaşmalarda eşitliği gerçekleştirmek için de bazı denemeler yapmıştır. Örneğin, Devlet Başkanı Gürsel, 17 Eylül 1960 tarihinde yaptığı bir basın toplantısında, Birleşik Amerika ile Türkiye arasındaki ikili antlaşmalar konusunda şöyle demektedir:

“Bahis konusu antlaşma (NATO Kuvvetler Statüsü Antlaşması) Birleşik Amerika'nın bütün NATO devletleri ile yapmış olduğu “aynı tip” bir antlaşmadır. Mesela bu antlaşmanın bir maddesinin değil, belki tatbikatıyla ilgili bir usulün değişmesidir ve bunun dostumuz ve müttefikimiz Birleşik Amerika tarafından lüzumlu ve faydalı telakki edileceğine eminiz.”

1974'te Ecevit Hükümeti'nin Kıbrıs Barış Harekatı'ndan sonra petrol fiyatlarındaki artışlar ve Amerika'nın silah ambargosunun getirdiği maddi yük Türkiye'yi ciddi ekonomik bunalıma yöneltmiştir.

1983 seçimleriyle birlikte Başbakanlığı döneminde “Özal, dış politikayı, Dışişlerinden Çankaya’ya, Başbakanlık konutuna taşımış ve bir danışmanlar ekibiyle yürütmüştür. Özal, ABD ile ilişkilerini geliştirmeye özen gösterirken, kısa sürede ABD ile ittifakı dış politikanın temel eksenini sayacaktır.” (Gürbey, 1995: 57)

1.3.3. Türkiye-AET İlişkileri

1960’lı yıllarda Türkiye’nin Batı bağlantısındaki önemli bir gelişme de AET ile ilişkilerde görülmüştür. Türkiye’nin Batıdaki her örgütlenme çerçevesi içinde yer alma arzusu (Zorlu’nun siyaseti) AET ile ilişkilerde belirleyici rol oynamıştır. Türkiye AET ile 12 Eylül 1963’de Ankara Antlaşmasını imzalamıştır. 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe giren Ankara Antlaşması Türkiye’nin AET ortaklığı için en az beş yıl sürecek bir hazırlık dönemini başlatmıştır. 22 Kasım 1970 tarihinde Türkiye ile AET arasındaki ortaklığın geçiş dönemini başlatan Ek Protokol Türkiye’nin 22 yıllık bir süre içinde Ortak Pazar’a üyesi olmasını öngörmektedir. 1974 Kıbrıs çıkarmasından sonra Türkiye’nin isteği ile AET – Türkiye ilişkileri bu dönemde dondurulmuştur ve Türkiye daha sonraki dönemde altından zor kalkacağı bir açmazla baş başa kalacaktır. (Ateş, 2004)

1980 darbesinden sonra kurulan Bülent Ulusu hükümet programında AET ile ilişkilerin, nihai olarak Türkiye’nin topluluk içinde Ankara Anlaşması’nda öngörülen yeri alması amacına yönelik olacağı ve Avrupa Konseyi ile demokratik ülkelerin üyesi bulunduğu diğer kuruluşlarla ilişkiler ve işbirliğinin Hükümetin “parlamenter düzene dönüş” kararlığından esinleneceği ifade edilmektedir.

1983 seçim bildirgesinde de ANAP, parti programındaki sözleri tekrarlıyor, AET ile işbirliğini desteklediklerini söylemektedirler. (ANAP, 1983b: 75-76)

Özal II. Döneminde parti programında, AT’ye tam üyelik başvurusu yapıldığından bahsetmektedir. (ANAP, 1987:91)

1.3.4. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Yunanistan’ın 1955 yılında Kıbrıs sorunu tekrar gündeme gelmiştir. Türkiye’de 6-7 Eylül olaylarının meydana gelmesi ve İstanbul ve İzmir’de Rumlara karşı girişilen hareket sonucunda sıkıyönetim ilan edilmiştir.

Dönemin iktidarı DP'nin Kıbrıs ile ilgili başlangıçtaki düşüncesi, İngiltere sömürgesi adanın Rumlar ve Kıbrıslı Türklerin nüfus oranına veya arazi mülkiyetine göre Türkiye ile Yunanistan arasında paylaşılması şeklinde olmuştur. Daha sonra bu düşünce yerine DP'nin tezi Kıbrıs Türk halkına özel haklar tanıyan ve yeni anayasal düzenin ilgili üç devlet olan Türkiye, Yunanistan ve İngiltere tarafından ya da ayrı ayrı güvence vermesini öngören bir bağımsızlık statüsü gelmesi şeklinde olmuştur. 1958'te Zürih'te ve 1959 yılında İkinci Londra Konferansları ile 16 Ağustos 1960'da Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etmiştir. (Sönmezoğlu, 2006) Rumlar ve Türkler arasındaki çatışma 1963 Aralık ayında doruk noktasına ulaşmıştır. BM, barışı sağlamak amacıyla araya girmek istediye de Türkleri adadan atma çabaları devam etmiştir.

1964 yılında Kıbrıs'ta yaşanan çatışmaların artması sonucu 2 Haziran tarihinde Başbakan İsmet İnönü Kıbrıs'a çıkarma yapma kararı almıştır. Ancak yaşanan gelişmelerden rahatsızlık duyan ABD, devreye girme gereği duymuştur. Daha sonra Johnson Mektubu olarak anılan mektup dönemin Başbakanı İsmet İnönü'ye iletilmiştir. Kaba bir dille yazılan mektupta Kıbrıs'a müdahale edilmesi neticesinde Sovyetler Birliği'nin de Türkiye'ye müdahale edebileceği, bu durumda ABD ve NATO'nun Türkiye'yi savunma konusunda isteksiz olabileceği vurgulanmıştır. Mektubun sonrasında müdahaleden vazgeçilmiştir.

“1970'lerde Kıbrıs sorunu hala çözümlenmemiş, ancak bunalım olmaktan da çıkmıştır. 1968 yılında Kıbrıs'ta toplumlararası görüşmeler başlamış, 1972 yılından itibaren ise Türkiye ve Yunanistan'ın anayasa uzmanları ve BM temsilcilerinin katılması ile beşli bir şekil almıştır.” (Ateş, 2004:43)

1973 seçiminin galibi Ecevit döneminde de uluslararası platformda büyük yankılar uyandıracak dış politika olgusu yine Kıbrıs olacaktır. 15 Temmuz 1974'de Nikos Sampson'un liderliğinde Makarios'a karşı yapılan darbe ile Kıbrıs'taki Türk toplumunun hakları ciddi tehdit altında kalmıştır. Bu gelişme sonucunda TBMM toplantıya çağırılmış, dönemin Başbakanı Bülent Ecevit ise garantör devlet olan İngiltere'ye gitmiştir. Gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda istenilen sonuçlar alınamayınca Türkiye, ilki 20-22 Temmuz 1974'te ikincisi ise 14-18 Ağustos 1974'te olmak üzere Kıbrıs'a Barış Harekatı düzenlemiştir. İkinci harekat Batılılar tarafından kabul görmemiş, ancak bu harekatla Türklerin mahsur kaldığı bölgeler ele geçirilmiştir.

Bununla beraber Türk kuvvetlerinin de emniyeti sağlanmıştır. Bu şekilde ağır eleştirilerin hedefi olan Türkiye yeniden uluslararası alanda gündeme gelecektir. Diğer taraftan da yoğun bir diplomatik faaliyetin tarafı olacaktır. Türkiye'nin 1964'ten beri planlayıp bir türlü uygulamaya fırsat bulamadığı Kıbrıs'a Barış Harekatını geliştiren global dış politika sonucunda ancak 1974 yılında gerçekleştirmesi olanaklı olmuştur. Bilindiği üzere bir toplumdaki iktisadi gelişmişlik toplumsal olayların gerisine düşer ise iç sorunlar dış politikayı her zaman etkiler. Türkiye'de de bu kural geçerli olmuştur.

Yunanistan bu dönemin en problemlili ülkesidir. Bir taraftan Kıbrıs'ta bitmeyen sorun, bir taraftan FIR hattı, diğer taraftan ise karasular ile kıta sahanlığının kullanımı Türkiye ile Yunanistan arasında problem olmuştur. Yine bu dönemde Ermeni terör örgütü olan ASALA, Fransa'nın desteği ile kimi zaman kanlı sonuçlara varan diplomatlarımıza saldırıları ile Türkiye'yi zora sokmaya çalışmıştır. (Ateş, 2004)

12 Eylül 1980'in hemen sonrasında Yunanistan'ı Türkiye'nin, NATO'nun askeri kanadına dönüşünü veto etmemesi Türk-Yunan ilişkilerini olumlu yönde ilerletmemiştir. Tam tersine 1980'de PASOK lideri Andreas Papandreu'nun yönetime gelmesiyle Türkiye ile ilişkiler daha da sertleşecektir. "Bazı Avrupa ülkelerinin Türk vatandaşlarına vize mecburiyeti koyması, AET ile ilişkileri olumsuz yönde etkileyecektir. 10 Ocak 1981'de Yunanistan'ın AET'ye erken üyeliğinin gerçekleşmesi ise bir başka olumsuz gelişme olacaktır". (Ateş, 2004:46)

15 Kasım 1983'de önemli bir gelişme olmuş, KKTC devleti ilan edilmiştir. ANAP hükümet programı bu gelişmeyi desteklemekle birlikte Kıbrıs konusunda "federal bir çözüm yolunun kapanmadığını ve makul bir neticeye ulaşılabileceğine inanıyoruz" demektedir. (Dağlı ve Aktürk,1988: 66-67)

ANAP parti programında da "Kıbrıs Türk toplumunun alacağı kararları saygıyla karşılamaya ve desteklemeye kararlı" olduklarını belirtmektedir. (ANAP, 1983b :75-76)

1.3.5. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Menderes Hükümeti dönemi incelendiğinde Türkiye'nin politikasının ABD yanlısı olduğu görülmektedir. Örneğin, 1957 yılında Ortadoğu'daki tüm gelişmelerde Türkiye ABD'nin yanındadır. Ancak 1958'de Kral Faysal'a karşı Irak'ta yapılan darbe üzerine Türkiye'nin Irak'a asker göndermek istemesini ABD engelleyecektir ve Türkiye'nin

Ortadoğu politikası böylece sarsılmıştır. Lübnan-Ürdün olaylarında Türkiye ABD'ye İncirlik üssünü açmıştır. 1959 yılında ise imzalanan bir antlaşma ile Eisenhower Doktrini düzeyinde Türkiye-ABD ile arasındaki ilişkilerini en üst noktaya çıkarmıştır. (Armaoğlu, 1993:504-512)

1965 sonrası dönemde Türk dış politikasına bakıldığında Üçüncü Dünya Ülkelerine ve Orta Doğu'ya yakınlaşma çabalarının hız kazandığı bir dönem olduğu görülmektedir. 1967'de altı gün (Gönlübol ve diğ., 1996:537) süren İsrail-Arap Savaşı ile Türkiye yeni dış politikasını ortaya koyma olanağı bulacaktır. Atatürk'ün barış felsefesinden yola çıkarak kuvvet kullanımı sonucu kazanılan toprakların kabul edilemeyeceğini ifade eden Türkiye, Arap-İsrail Savaşı sonunda ağır kayıplara uğrayan Arap Devletlerine yardım edecektir. Böylece Araplar ile İsrail arasında 1967 sonrası çıkan olaylarda Türkiye hep İsrail'in karşısında görünecektir.

1973 CHP-MSP Hükümeti döneminde Türk dış politikası İslam ülkelerine ve Üçüncü Dünya Devletleri'ne açılmak isterken bu dönemde Türkiye Orta Doğu ülkeleriyle diplomatik ve ticari ilişkilerini de devam ettirmektedir. "Bu dönemde Türkiye, ilk defa, hükümet programında kendini bir Orta-Doğu ülkesi olarak tanımlayacaktır". (Dağlı ve Aktürk, 1988: 49)

Türkiye, 1980-1983 döneminde Arap ülkeleriyle yakın ilişkiler kurmuştur. Dünyada büyük yankılar oluşturan Camp David Antlaşmaları Türkiye tarafından reddedilecektir. (Ateş, 2004:46) Mısır ve İsrail arasında gerçekleşen Camp David Antlaşması, ABD'nin çabaları sonucunda 26 Mart 1979'da Washington'da bir Barış Antlaşması yaparak aralarındaki 30 yıllık savaş durumuna son vermişlerdir. (http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/camp_david_antlaşmaları, 17.09.2011)

Türkiye, 1981 yılında Arap ve İslam ülkeleri ile daha yakın ilişkiler içerisine girmiştir. 1976 yılında İslam Konferansına ev sahipliği yapmış ve Ocak 1981'de Suudi Arabistan'daki İslam Ülkeleri III. Zirve toplantısına Başbakanlık düzeyinde ilk kez katılmıştır. Ayrıca iki komşu ülkesi olan İran ve Irak arasındaki savaşta da tarafsız kalabilmiştir. (Ateş, 2004)

Türkiye Eylül 1980'de, Irak'ın İran'a saldırmasında ve sonrasında İran-Irak Savaşı süresince, Irak'a karşı sert bir tepki göstermemiş, aksine, Irak'la mevcut durumunu

korumuş ve global güçlerin politikalarına da ters düşmeyerek tarafsız bir politika yürütmüştür. Böylece gerek saldırgan olan Irak ile gerekse İran ile hem ekonomik hem de ticari ilişkilerini koparmamıştır. (Gözen, 2004)

1983’de Özal, TBMM’de okunan hükümet programında başta komşuları olmak üzere Doğulu ülkelerle bağımsızlık, egemenlik, hak eşitliği, toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışmama ilkeleri ve Helsinki Nihai Senedi zemininde dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerini geliştirmek istenildiğini vurgulamıştır. (Ateş, 2004:46)

1.3.7. Türkiye-Üçüncü Dünya Ülkeleri İlişkileri

İkinci Dünya Savaşı sonrası Nisan 1955’te özgürlüklerine ve kendilerini “Bağlantısızlar”, “Üçüncü Dünya Ülkeleri” (Canbolat, 1999:47) olarak tanımlayan eski sömürge ülkeleri Bandung’ta bir araya gelerek bir hareket başlatmıştır. Konferansa katılan Fatin Rüştü Zorlu’nun başkanlığındaki Türkiye’nin yaklaşımı ise bu devletlere karşı olumsuz olmuştur.

1960 İhtilal Hükümeti Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 1961 yılı bütçe konuşmasında dış politika konusundaki resmi açıklamalarda izlenen geleneksel tutumdan ayrılmış ve ilk konu olarak, gelişmekte olan ülkelerin durumunu ele alıp şöyle demiştir:

“Bugün umumi gerginliğin, bir bakımdan neticesi, bir diğer bakımdan teşdit edici sebeplerinden biri de bilhassa Afrika’da istiklallerine yeni kavuşmuş olan milletlerin, maalesef iki cephe halinde bölünmüş olan dünyamızda, şu veya bu cephe hesabına kazanılmak için askeri ve siyasi sahalardaki faaliyetlerin ihdas ettiği vaziyettir. Bu vaziyeti ıslahın, fikrimizce en iyi çaresi, Birleşmiş Milletler’in sarf ettiği gayretleri desteklemek suretiyle tahakkukuna yardım eylemektir. Memleketimiz, istiklal ve hürriyet için didinen bu milletlere karşı yakınlık hissetmektedir. Bütün temennimiz, onların serbestçe inkişafına mani olan faaliyetlere tevessülden içtinap olunmasından ve ancak serbest iradeleri neticesinde arzu edecekleri ve şüphesiz ki muhtaç oldukları iktisadi ve bilhassa teknik yardımda bulunulmasından ibarettir.” (Gönlübol ve Diğ., 1996:324)

1.3.7. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri

Türkiye’nin gündeminde bu olaylar cereyan ederken uluslararası platformda da farklı gelişmeler gerçekleşmektedir. 1953 yılında, Stalin’in ölümüyle birlikte Sovyetler Birliği Kruşçev’le “barış içinde diğer dünya ülkeleri ile bir arada yaşama prensibi” ni gündeme getirmiştir. Bu dönem Stalin’li yıllara tepki şeklinde görülmektedir. Bu dönemde binlerce kişi hapisten çıkarılmış ve idam edilenlerin de itibarları geri verilmiştir. Bu olumlu politikaların yanında 1955’de NATO’ya karşılık olarak Varşova Paktı’nı

kurması ve 1956'daki Macaristan müdahalesi bu olumlu havayı bozmuştur. (Yalçinkaya, 1999) DP iktidarı döneminde Türkiye bu gelişmelere sıcak bakmamış hatta Sovyetler Birliği'ne karşı Batı Bloğunda ABD'ye olan bağımlılığını daha da arttırmıştır.

1960 devrimi sonrasında kurulan yeni hükümeti 31 Mayıs'ta da Sovyetler Birliği tanımıştır ve 3 Haziran'a kadar bu yönetimi tanıyan devletlerin sayısı otuz bire yükselmiştir. İhtilal Hükümeti Dışişleri Bakanı Sarper, 1961 bütçe konuşmasında Sovyetler Birliği ile ilişkilerimize geniş yer vermiş ve bu konuda şunları söylemiştir:

“1953'ten bu yana Sovyetler'le münasebetlerimizde terakki ve inkişaf ümitleri belirlemeye başlamıştı. Hukuk eşitliği, karşılıklı menfaatlere riayet, emniyet ve itimat havası ve barış içinde iyi komşuluk münasebetleri tesis etmek ve yürütmek isteyen inkılap hükümetimiz, milletlerarası vecibelerin çerçevesi içinde bu ümit verici belirtileri teşvik etmekten bir an geri kalmamıştır. Memleketimizle Sovyetler Birliği arasında iyi komşuluk münasebetlerini karşılıklı saygı esasına dayanmak sureti ile inkişafı hususundaki samimi niyetlerimiz, Devlet ve Hükümet Başkanımız tarafından Sovyetler Birliği Başbakanına gönderilen cevabi mesajda da tebarüz ettirilmiştir...” (Gönlübol ve diğ., 1996:325)

Devrim yönetimi Atatürk ilkelerine bağlı kalarak Sovyetler Birliği ile de ilişkilerin, yakın değilse bile iyi tutulmak istendiği, bu devleti ürkütecek hareketlerden kaçınıldığı görülmektedir. Dışişleri Bakanı Selim Sarper, 1962 Şubat'ında yaptığı bir konuşmada bu konuda şunları söylemiştir:

“Kuzey komşumuz Sovyetler Birliği ile münasebetlerimizi, programımızda tebarüz ettirilmiş olunan esaslara uygun olarak, mevcut milletlerarası taahhütlerimiz dairesinde ve karşılıklı saygıya dayanan iyi komşuluk münasebetleri çerçevesinde geliştirmek samimi arzumuzdur.” (Gönlübol ve diğ., 1996:325)

1970'li yılların başında daha önce Türkiye'nin yakın ilişkiler içinde bulunduğu Sovyetler Birliği'nin kendi dost ve müttefiklerine karşı girdiği sert tutum mevcuttur.

1980 darbesi sonrasında Bülent Ulusu hükümetinin programında “...Sovyetler Birliği ile dostane ilişkilerimizin geliştirilmesine özel önem verilecektir” sözleri yer almıştır. (Oran, 2001:163)

1980 darbesi sonrası kurulan Turgut Özal hükümetinin Dış İşleri Bakanı Vahit Halefoğlu eski Moskova Büyükelçiliğini yapmıştır. Kurulan hükümetin yapmış olduğu ilk antlaşma SSCB ile sınırın düzenlenmesiyle ilgilidir. Özal hükümetleri boyunca Sovyetler Birliği ile ilişkilerin ekonomik olarak geliştirileceği vurgulanmaktadır.1984-

1986 yıllarında Sovyet ve Türk Dışışleri Bakanları BM toplantılarında görüşerek bilgi alışverişinde bulunmuşlardır. Bu şekilde ilişkilerin uluslararası olaylarla da birliktelik içerisinde olması amaçlanmaktadır. Buna karşın siyasal ilişkilerde bazı sorunların olduğu da bir gerçektir. Örneğin Temmuz 1986 yılında Moskova'ya giden Özal'ın Gorbaçov ile görüşme isteği reddedilmiştir. Çünkü Bulgaristan'da bulunan azınlığa yapılan baskılar nedeniyle Türkiye Bulgaristan'a baskı yapmaktadır. Soğuk Savaşın devam ettiği bir ortamda Sovyetler Birliği doğal olarak Bulgaristan'ın yanında olacaktır. Bir de Mustafa Süleymanoğlu adlı Bulgaristan Türkünün Moskova büyükelçiliğine sığınması ilişkileri kötü etkilemiştir. Bu olaylara rağmen sorunlar aşılmış ve ilişkiler artarak devam etmiştir. (Oran, 2001)

Sovyetler Birliği ağır sanayiye ve uzay teknolojisine büyük yatırımlar yaparken, tüketim malları üretimine ağırlık verilmemesi, Sovyetler'in "sputnik yapan demirci dükkanı" olarak tanımlanmasına yol açmıştır. Bu dönemdeki liberal bakışın ülke yönetiminde kabul görmesi Sosyalist ideolojinin sarsılmaya başladığının göstergesidir. 1985'de ülkenin birinci adamı olan Gorbaçov, perestroika/yeniden yapılanma ve glastnost/değişim politikalarını uygulamaya başlamıştır. Batı bu durumu oldukça büyük bir şaşkınlık ve de hoşnutlukla izlemektedir. 1987 yılında Gorbaçov'un ABD Başkanı Roland Reagan ile Washington'da nükleer başlıklı füzelerin sökülmesine ilişkin anlaşmayı imzalaması ve Estonya parlamentosunun kendi çıkardığı yasaların Sovyet yasalarından üstün olduğunu ilan etmesi Sovyetler'in parçalanma sürecini hızlandıran olaylar olmuştur. (Kayador, 2004)

1991 yılında Boris Yeltsin'in seçimle devlet başkanlığına gelmesiyle Sovyetler Birliği'nin çöküşü ve parçalanması tescil edilmiştir. Bu dönemde güneydeki Türk kökenli cumhuriyetler, Baltık ülkeleri, Ermenistan ve Gürcistan; kısa bir süre BDT olarak yaşadktan sonra teker teker bağımsızlıklarını açıklamışlardır. Bu şekilde Soğuk Savaş'ın da sonuna gelinmiş olmaktadır. (Oran, 2001)

Özal II. Döneminde, Soğuk Savaş sona ererken SSCB'nin yeni düşünce politikası çerçevesinde ilişkiler karşılıklı yarar ilkesi doğrultusunda pekişmiştir. (Oran, 2001:164-165)

BÖLÜM 2: SOĞUK SAVAŞ'IN SONA ERMESİ VE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

2.1. 1990-2002 ARASI DÖNEMDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

2.1.1. Soğuk Savaş'ın Bitmesi ve Etkileri

1989 yılında ABD'li araştırmacı Francis Fukuyama bir makale yayınlamıştır ve bu makale çok büyük ilgi uyandırmıştır. Fukuyama sadece Soğuk Savaş'ın bitmediğini, Soğuk Savaşla birlikte tarihin kendisinin de sona erdiğini söylemiştir. (Fukuyama, 2005)

Tarihin sonu demek tarihsel olayların bir daha olmayacağı demek değildir. Fakat bundan sonra iki kutuplu çatışma ortamı bitmiş ve dünyayı Batı'nın ekonomik ve siyasal sistemi yani kapitalizm ve demokrasi yönetecektir. Ama tarihin sonu, dönemin ABD başkanı Bush tarafından formüle edilen Yeni Dünya Düzeni kavramının kuramsal temelini oluşturmuştur. (Gerger, 1983: 176)

Huntington'a göre ise;

“Bu yeni dünyada mücadelenin asıl kaynağı öncelikle ideolojik ve ekonomik olmayacaktır. Beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hakim mücadele kaynağı kültürel olacaktır. Milli devletler dünyadaki hadiselerin yine en güçlü aktörleri olacak fakat global politikanın asıl mücadeleleri farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana gelecektir. Medeniyetlerin çatışması global politikaya hakim olacaktır. Medeniyetler arasındaki fay hatları geleceğin muhabere hatlarını teşkil edecektir”. (Huntington, 2006: 23)

Soğuk Savaş sonrası dış politikada kimlik arayışlarına ilk cevap Türkiye'nin “Türk kimliği” söylemi ile olmuştur. Söz konusu dönemde, “Batılı devletler SSCB'den boşalan yeri Kafkasya ve Orta Asya'da İran destekli siyasi İslam'ın doldurulmasından çekindikleri için Batı yanlısı Müslüman, fakat laik ve demokratik bir yapıyı temsil eden Türkiye'ye destek vermişlerdir”. (Aydın, 2001:383)

SSCB'nin dağılması ve bu ülkedeki sosyalist yönetim biçiminin sona ermesi sonucunda ortaya çıkan yeni durum, uluslararası sistemde kırılma şeklindeki bir değişikliği göstermektedir. Bu değişiklik çok ani olduğu için sansasyonel bir nitelik taşımaktadır. Son yıllarda ortaya çıkan önemli bir değişim de, teknolojideki gelişme ile belirginleşen küresel karşılıklı-bağımlılık olgusudur. (Sönmezoğlu, 2005)

Bu dönemin başlarında BM'nin barış ve güvenliğin korunmasında eskiye oranla çok daha başarılı olacağı düşünülmektedir. Zira Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte, örgütün krizlere müdahale yeteneğini oldukça sınırlayan “karşılıklı ABD ve SSCB vetoları” engeli oldukça azalmış gibi görünmektedir. Nitekim bu durum, Körfez Krizi örneğinde görüldüğü gibi dünya kamuoyunda “kollektif güvenlik” kavramının yeniden önem kazanmasına neden olmuştur. (Sönmezoğlu, 2005)

1991 sonrası dönemde, daha önceki dönemlerde ortaya çıkmış olan devletlerin ve onlar arasındaki ilişkilerin uluslararası hukukun tek konusu olma durumu ortadan kalkmıştır. Özellikle uluslararası örgütlere ve bireylere ilişkin düzenlemeler de belirgin bir biçimde kapsama dahil olmaya başlamıştır.

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte Türk dış politikasında da temelde bazı faktörlerde değişiklikler oluşmuştur. Artık Soğuk Savaş dönemindeki Sovyet tehdidi ortadan kalktığından, Türkiye'nin üzerindeki baskılarda azalmıştır. Bu süreçte Türk dış politikasındaki uygulamalar ve yönelimler sorgulanmaya başlanmış, eski yaklaşımlar, politikalar değerlendirilmiş, alternatif bakış açıları ortaya atılarak yeni kararlar alınmış, 2002 AKP dönemine kadar devam etmiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte ortaya yeni Türk cumhuriyetleri çıkmıştır. Kafkaslar'da, Balkanlar'da ve Ortadoğu'da yeni problemler çıkmıştır. Bu gelişmeler Türkiye açısından yeni sorunlar ve olumsuzluklar ile birlikte aynı zamanda yeni işbirliği alanları, açılımlar ve olumlu durumlarda ortaya çıkarmıştır.

1993 – 2002 dönemi, koalisyon hükümetlerin siyasi hayata hâkim olduğu dönemdir. Bu nedenle daha sorunlu bir dönemdir. Siyasi hayattaki istikrarsızlık, dış politikaya olumsuz bir şekilde yansımıştır. Dış politikada tutarsızlıklar görülmeye başlanmıştır.

Bu kısımda Soğuk Savaş sonrası Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri Türk dış politikaları ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

2.1.2. 47. Cumhuriyet Hükümeti-Akbulut Hükümeti (09.11.1989–23.06.1991)

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in 6 Kasım 1989'da görevi sona ermiştir. Turgut Özal seçimlere birkaç gün kala Cumhurbaşkanlığı için adaylığını açıklamıştır. TBMM'de sadece kendi partisinin katıldığı, muhalefetin katılmadığı oylamanın üçüncü turunda

Turgut Özal Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 46. Cumhuriyet Hükümeti Başbakanı Turgut Özal'ın 31 Ekim 1989 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmesiyle birlikte 47. hükümetin Başbakanı Yıldırım Akbulut olmuştur. Bu dönemde üç farklı isim dışişleri bakanlığı yapmıştır. Bunlar sırasıyla Ahmet Mesut Yılmaz, Ali Hüsrev Bozer ve Ahmet Kurtcebe Alptemoçin'dir. (TBMM Kütüphanesi, 17.09.2011)

Yıldırım Akbulut hükümet programını 10 Kasım 1989 günü TBMM'de okuyarak güven oylaması sonucu göreve başlamıştır. Hükümet programında dış politika ile ilgili olarak;

Tüm Cumhuriyet Hükümetleri gibi Akbulut Hükümetinin de birinci hedefi Atatürk ilkelerine bağlı olarak uluslararası barış ve istikrarın korunması olduğunu amaçlamıştır. 47.Cumhuriyet Hükümetinin dış politikasının belirlenen ana hedefleri de daha önceki hükümet programından çok farklı değildir. “Doğu-Batı ilişkilerindeki yumuşama ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinde izlenen demokratikleşme hamleleri, uluslararası istikrarın korunması, barışın güçlendirilmesi, küresel boyutta işbirliğinin pekiştirilmesi ve çeşitlendirilmesi...” konularında bütün ülkelere ciddi görev ve sorumluluklar düştüğü belirtilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 17.09.2011)

Akbulut; “Hükümetimiz, silahların kontrolü dahil, Doğu-Batı ilişkilerinin her alanında etkin rol oynamaya devam edecektir. NATO içinde, başta güvenlik olmak üzere tüm konularda aktif ve etkili bir rol oynamayı sürdürecektir”. (TBMM Kütüphanesi, 17.09.2011) demektedir.

2.1.2.1. Türkiye-AT İlişkileri

Hükümet programında Avrupa Topluluğu ile ilişkiler ayrıcalıklı bir yer tutmuştur.

“Hükümet, esasen siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda ülkemizde son 6 yıl içinde gerçekleştirilen hamleler sayesinde Avrupa Topluluğuna tam üyelik için gerekli zemini oluşturma yönünde önemli bir mesafe kat edilmiş olduğu görüşünde ve bu yöndeki çabaları azimle sürdürme kararındadır.” (TBMM Kütüphanesi, 17.09.2011)

Türkiye'nin 1987'de yapmış olduğu AT'ye tam üyelik başvurusu, Akbulut hükümeti döneminde 18 Aralık 1989'da cevap bulmuş ve AT, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunu reddetmesine rağmen Türkiye'yi kaybetmek istemediğinden Türkiye'nin AT'ye ehil olduğunu belirtmiştir. AT, Türkiye'nin bu başvurusunu zamansız kabul etmiş ve üyelik konusunda aceleci davranmamasını istemiştir. (Çalış, 2006)

AT, başvuruya maddeler halinde, cevap olarak;

“10. Genel düşüncelerde ifade edildiği gibi, Komisyon o görüştedir ki, Avrupa'nın tamamı bir değişme içindeyken ve Topluluğun kendisi büyük değişimlerden geçerken, bu aşamada yeni katılım müzakerelerine girilmesi uygun olmayacaktır.

11. Ayrıca, Türkiye'deki politik ve ekonomik durum Komisyon'u, Türkiye ile derhal katılım müzakereleri başlatılmasının yararlı olmayacağı inancına sevk etmektedir.

12. Bununla beraber, Komisyon, bu ülkenin Avrupa'ya doğru genel açılımı dikkate alındığında, Topluluğun Türkiye ile işbirliğini sürdürmesi gerektiğine inanır.

Topluluk, Türkiye ile ilişkilerini yoğunlaştırmada ve politik ve ekonomik modernleşme sürecini bir an önce tamamlaması için bu ülkeye yardım etmede temel bir menfaate sahiptir. Topluluk ile ortaklık bağı olan Türkiye, genişleyen büyük bir ülkedir; aynı zamanda, stratejik açıdan önemli bir jeopolitik konum işgal ederek, Atlantik ittifakı içinde Üye Devletler'in ortaklarından biridir.

13. Türkiye'nin modernleşme çabalarına katkıda bulunmak için, komisyon, Topluluk tarafından Türkiye'ye bu ülkenin Topluluğa üye olma ehliyeti üzerinde şüphe yaratmaksızın, Ankara Anlaşması imza edildiği zaman gösterilmiş olan siyasi iradeye uygun olarak, her iki ortağın daha fazla karşılıklı bağımlılık ve bütünleşme yoluna girmelerine imkan verecek bir dizi somut tedbir teklif etmesini tavsiye eder.” (http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-topluluga-katilim-talebiyle-ilgili-olarak-komisyon-tarafindan-verilen-gorus-_20-aralik-1989_.tr.mfa 15.10.2011)

AT ülkeleri Türkiye'nin diniyle, kültürüyle ve kimliği ile AT'ye uzak olduğunu düşünmektedirler. Fakat AT, her şeye rağmen 1989 yılında, Demir Perde'nin düştüğü günlerde bile Türkiye'nin AT'ye girme isteğini onaylamamaktadır. Bunun yanı sıra Türkiye'yi kaybetmemek için net olarak hayır da diyememektedir. Bu şekilde gelişen olaylar neticesinde AT kendi içerisinde derinleşmeye gideceğini, ancak ondan sonra AT'nin genişlemesinin gündeme gelebileceğini belirtmiştir. (Çalış, 2006)

1990 yılında AT'nin bu cevabının Türkiye-AT ilişkilerini fazla olumsuz etkilememesi için Komisyon'a bir işbirliği paketi hazırlama görevi verilmiştir. (Alkan, 2012)

Bu işbirliği paketi Matutes Paketi olarak adlandırılmaktadır ve dört hedefi vardır. Bunlar;

1) AT ve Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'ni 1995 sonuna kadar gerçekleştirebilmek

2) Mali İşbirliği'nin yeniden başlatılması

3) Gümrük İşbirliğine doğrudan ve dolaylı şekilde bağlı alanların bütününde işbirliğinin yoğunlaştırılması

4) Siyasi işbirliğinin geliştirilmesidir. (T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, 1999:352-353)

2.1.2.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

1987 Haziran'ında Turgut Özal, Şam'ı ziyaretten döndüğünde Suriye ile Kargamış'taki sınırdan Suriye'ye, Fırat'tan en az 500 metreküp su akışını garanti eden bir protokol imzalandığını bildirmiştir. Bu protokol de bölge ülkeleri ile su gerginliğini azaltmayacaktır. Türkiye'nin 13 Ocak ile 12 Şubat 1990 arasında, Atatürk Barajı gölünü doldurmak amacıyla Fırat'ın sularını tutmaya başlaması, şimdiye kadarki en ciddi bunalıma neden olmuştur. (Gönlübol ve Bingün, 1996:677)

5-7 Mayıs 1990 tarihlerinde Başbakan Yıldırım Akbulut'un Bağdat ziyaretinde ilk konu olarak su sorunu Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin tarafından gündeme getirilmiştir. Irak'ın istemiş olduğu 700 m³/sn su talebi, Akbulut tarafından reddedilince 1984 yılında Irak ile imzalanan Güvenlik Protokolünün, su sorununun çözülmeden yenilenmeyeceğini Irak Devlet Başkanı Yardımcısı Taha Yasin Ramazan açıkça belirtmiştir. Bölgede artan Irak'ın askeri gücü Türkiye'yi endişelendirmektedir. Ancak, bu dönemde Irak'ın Kuveyt'i ilhaka kalkışmasıyla başlayan Körfez Savaşı cereyan etmiştir. Böylece Türkiye'nin endişelendiği su konusu Irak'ın gündeminden bir süreliğine çıkmış bulunmaktadır. (Pamukçu, 2004)

2 Ağustos 1990 tarihinde Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan ve ABD öncülüğündeki Körfez Koalisyonu kuvvetlerinin, 28 Şubat 1991 tarihinde Kuveyt'ten çıkarması ile son bulan Körfez Savaşı bu hükümet döneminde gerçekleşmiştir. Soğuk Savaşın bitmesi ile birlikte bu Yeni Dünya Düzeni'nde Türkiye'nin stratejik öneminin azaldığı tartışmaları yapılırken Körfez Savaşı, ABD nezdinde Türkiye'nin stratejik açıdan halen bir önem arz ettiğini görmesine neden olmuştur. (Abramowitz, 2001)

Türkiye'nin İran-İrak Savaşı süresince Irak ve İran'a karşı hassas bir dış politika izlemesi gerçekçi bir tarafsızlık politikası olarak değerlendirilmektedir. Irak'ın Kuveyt'i işgali ile Türkiye'nin bu krize tavrı, 1980'de başlayan İran-İrak Savaşı'na göre farklı bir tutumda olmuştur. Türkiye, hızlı hareket ederek Irak'ın karşısında yer almış, ilişkilerini kesmiş, ambargo uygulamış, koalisyon güçlerine dolaylı askeri katkıda bulunmuştur. Özetle, Türkiye 1970'lerden beri sürdürdüğü tarafsızlık politikasını bu gelişmeler çerçevesinde hızla değiştirmiştir. (Gözen, 2004)

Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesine başta ABD olmak üzere, Batılı ülkeler ve bölge ülkeleri tepki vermişlerdir. "ABD'nin öncülük ettiği ve Körfez Koalisyonu olarak adlandırılan devletler koalisyonu, Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması ve bu arada cezalandırılması için çok yönlü bir "kısaç operasyonu" eyleme koymuştur". (Gözen, 2004: 276) Irak'ın Kuveyt topraklarından çıkarılması için uygulanan kısaç operasyonunun hedefi Irak'ın ekonomik, diplomatik, siyasi, hukuki, psikolojik ve askeri araçlar kullanılarak köşeye sıkıştırılmasıdır. Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesinden hemen sonra operasyonun başarılı olabilmesi için kritik noktadaki ülkeler Körfez Koalisyonu'na dahil edilmeye çalışılmıştır. Bunun için bölgedeki ve dünyadaki tüm ülkelere istekleri dahilinde veya zorla bir takım metotları uygulayarak Irak karşıtı ortak bir pozisyon oluşturulmuştur. Uluslararası hukukun işletilmesi aşamasında BM Müşterek Güvenlik sistemi devreye sokulmuştur. Geniş çaplı ve etkili bir ambargo Irak'a karşı uygulanmıştır. Koalisyonun askeri kanadında oldukça fazla sayıda silah ve askeri güç Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması için Irak'ın çevresine yerleştirilmiştir. Tüm bu gelişmeler uluslararası sistemin yapısını bir anda çift kutupluluktan tek kutupluluğa doğru kaydırmıştır. (Gözen, 2004)

2.1.2.3. Türkiye-ABD İlişkileri

Soğuk Savaş sonrası, Yeni Dünya Düzeni'nde Körfez Savaşı ile birlikte uluslararası platformda ABD tek lider olarak boy göstermektedir. Soğuk Savaş sonrasında ekonomik çıkarları açısından ABD Körfez Savaşı'nı değerlendirmeyi başarmıştır. Böylece silah üretimi ve satışını azaltmak durumunda kalmamıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ve iki kutupluluğun bu şekilde sona ermesi ile ABD'nin dünyanın tek ve süper gücü olduğunu gösterebilmesi ve liderliğini kanıtlayabilmesi için bu savaş iyi bir fırsat olmuştur. Körfez Savaşı ile birlikte ABD Orta Doğu bölgesine yönelik hakimiyetini göstermiştir. (Alkan, 2012)

Türk dış politikasının öteden beri süregelen karar almadaki işleyiş tarzı, Körfez Savaşı şartları içerisinde kendisi ile çelişen bir görüntü sergilemiştir. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal, geleneksel kurumları ve yetkilileri kenarda bırakarak, kendisi dikkat çekici şekilde ön plana çıkmıştır. Özal bu dönemde dışişleri konularında sanki hem bir Başbakan hem de Dışişleri Bakanı gibi hareket etmiştir. Bu hareketleri ile karar alma mekanizmasındaki kurum ve kişileri devreden çıkarmış, onların görevlerini gasp etmiş, kendisini karar alıcıların yerine koymuş ve kararların bu yetkili kurum ve kişilerden

çıkmasına müsaade etmemiştir. Özal, dışişleri bürokratlarının görüşlerini gereksiz, işe yaramaz ve etkin olmayan dış politik görüşler olarak algılamakta ve bilgilerini almaya bile gerek duymamaktadır. (Gözen, 2004)

Dışişleri Bakanlığı bürokratları Körfez Savaşı'nın başlamasından itibaren görüşlerinde Türkiye'nin ihtiyatlı hareket etmesi gerektiğini savunmuşlardır ve Özal'ı bu konuda uyarılmışlardır. Özal ise ihtiyatlı olunmalı tavsiyelerine kulak asmamıştır. Özal, tedbirli olduğunda savaşın getirdiği fırsat ve avantajlardan yararlanılamayacağını düşünmektedir. Bu nedenle hızlı ve etkili hareket ederek bu şekilde savaşın getirdiği avantajlardan yararlanabilmeyi planlamıştır. (Gözen, 2004)

1982 Anayasası ile dış politikada görev dağılımı çok belirsiz bırakılmıştır. Dış politikanın yürütülmesinden birinci derecede sorumlu olan Hükümet ve Dışişleri Bakanlığı'dır. Bunun yanında Cumhurbaşkanı da yürütme erkinin bir kolu olarak dış ilişkilerde söz sahibi olabilmektedir. Bu ayırım o süreçte yetkili olan kişilerin karizmasına, kişisel becerilerine ve siyasi ağırlığına göre değişebilmektedir. Böyle de olmuştur; Özal geleneklerin aksine Başbakan ve Dışişleri Bakanı'na göre daha aktif bir tutumla, bir Cumhurbaşkanı'ndan daha çok Dışişleri Bakanı gibi hareket etmiştir. Özal'ın Cumhurbaşkanıyken de parti ve hükümette etkinliğini sürdürmesinin nedeni kendi kurduğu partinin iktidarda olmasıdır. Böylece yürütme erkinin iki kısmını da kontrol altında tutmuştur. Özal'ın düşüncelerine göre;

“Türkiye aktif bir dış politika izleyerek hala stratejik açıdan önemli bir ülke olduğunu gösterecek, ABD'den ticari ve ekonomik avantajlar sağlayacak, AB'ye girişi kolaylaşacak, Körfez ülkelerinden savaş sonrasında ekonomik kazançlar sağlayabilecek ve savaş sonrasında Orta Doğu'daki yeni yapılanmada önemli bir aktör konumuna gelecektir. Özal “bir koyup üç almak” şeklinde formüle ettiği bu yaklaşımı iç politikada da malzeme olarak kullanmıştır”. (Oran, 2001:254)

Özetlemek gerekirse bu süreçte Özal'ın kendisine yakın olan Yıldırım Akbulut'u Başbakanlığa getirerek kendisinin istediği gibi yönlendireceği bir başbakanlık istemiştir. Başbakanın pasif olması, dış politika konusunda tecrübesiz bir dışişleri bakanının bulunması, Özal'ın Başbakanlığı döneminde seçilmiş olan milletvekillerinin bu dönemde de çoğunlukta olması ve bu milletvekillerinin Özal'ın politikalarına karşı çıkmamaları, Özal'ın dış politika yapımına aktif olarak katılmasına neden olmuştur. (Gözen,1996) Bu dönemde Türkiye dış politika alanında daha atak, girişken, risk

almaya yatkın bir davranış içerisinde olmaya çalışacaktır. Ancak Özal'ın fevri dış politika hamleleri ile dış politikada bağımsızlık ilkesi oldukça zarar görmüştür.

Özal, Sovyet tehdidinin ortadan kalkması sonrasında Türkiye'nin Batı ittifakı açısından rolünün ve öneminin fazla kalmadığı iddialarından endişe etmektedir. (Özal, 1989:3-9) Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte belirsizliklerin yaşandığı bir ortamda meydana gelen Körfez Savaşı tekrardan Türkiye'nin Batı'da ve Ortadoğu'da hala etkinliğinin devam ettiğini gösterecek önemli bir fırsat olmuştur.

Krizin ilk günlerinden beri çok sayıda yabancı devlet adamıyla yaptığı telefon diplomasisinden çıkarımlarıyla Özal, “dünyada hiçbir farklı görüş yok” (Güneş, 5 Ağustos 1990: Gözen 2004) demektedir. “BM Güvenlik Konseyi kararlarının oy birliği ile alındığını ve tarihte ilk defa tüm dünyanın saldırgan bir devlete karşı birleştiğini ...” (TBMM Tutanak Dergisi, 1990:12) dikkate almak gerekir demiştir. Bu cümleler Özal'ın iç politikada yapılan eleştirileri göğüslemek adına söylediği cümlelerdir.

Irak'a karşı uluslararası tepkinin tüm dünyanın tepkisi olduğunu anlayan Özal, Iraklı liderleri tüm dünyayı birleştiren bu koalisyona karşı gelmemeleri konusunda uyarmıştır. Türkiye'nin de tüm dünyaya karşı gelerek Irak'ın yanında bulunması imkansızdır.

Özal'ı Körfez Savaşında Irak'a karşı oluşan Körfez Koalisyonuna dahil olmaya BM Güvenlik Konseyi kararları ikna etmiştir. Özal, Türkiye'nin geleneksel politikası olan tarafsızlık politikasını hiçbir zaman gündeme getirmemiştir. Kendisinin düşünce tarzında Irak yanlıları ve Irak karşıtları şeklinde bir düşüncesi vardır. (Gözen 2004)

Özal, “Türkiye'ye maliyetinin çok fazla olacağını bilincinde olmasına rağmen, Irak'a ambargo uygulamaktan başka bir alternatifin kalmadığını” CNN'den Reit Collins'e verdiği mülakatta anlatmıştır.

BM'nin 6 Ağustos'taki ambargo kararını Türkiye, ABD Başkanı Bush'un Özal'ı telefonla aramasının ardından, Irak'tan gelen Kerkük-Yumurtalık boru hattını 8 Ağustos'ta kapatmıştır. Böylece Irak'la tüm ticari ilişkiler kesilmiştir. Özal'ın Cumhurbaşkanı sıfatıyla aldığı bu karardan zamanın Başbakanı Yıldırım Akbulut ve Bakanlar Kurulunun daha sonra haberi olmuştur. (Oran 2001) “ABD'nin yanına müttefik aradığı ve Suudi Arabistan'ın kendi topraklarından geçen boru hattını ilk

kapatan ülke olmaktan çekindiği bir sırada bu karar Washington için önem taşımaktadır”. (Oran, 2001:255)

ABD, Ankara’dan üç konuda yardım istemiştir;

- 1) Türkiye’deki üslerin Irak’a yönelik hava hareketleri sırasında kullanılması,
- 2) Saddam’ın Kuveyt cephesindeki asker sayısını azaltması için Türkiye’nin Irak sınırına asker kaydırması,
- 3) Suudi Arabistan’da toplanan müttefik kuvvetlerine Türkiye’nin de birlik göndermesidir. (Abramowitz, 2000:5)

Türkiye bunlardan ilk ikisine olumlu cevap verirken, üçüncüsüne Özal’ın ısrarına rağmen TSK’nın karşı çıkması sonucu uymamıştır. (Oran,2001:255)

Özal’ın bu ısrarına karşı çıkan TSK’nın başı Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Necip Torumtay görevinden istifa etmiştir. Bu durum, Özalcı yaklaşım ile klasik dış politika anlayışı arasındaki çekişmeyi açıkça ortaya koymuştur. Körfez Savaşı, Türk karar mekanizmalarında, asker- sivil ilişkilerindeki bir değişmeyi de yansıtmıştır. Çoğu güney Avrupa ülkelerinin tersine Türkiye’de siviller asker desteği verilmesi gerektiğini, askerler ise daha temkinli olunması gerektiğini savunmuşlardır. (Larrabe ve Lesser, 2004) “Ancak bu kez geri çekilen sivil kanat değil, askeri kanat olmuştur”. (Laçiner, 2004)

Bu istifanın ardından sivil otoriteler de Özal’ın çalışma sisteminden kaynaklanan ciddi görüş ayrılıkları olduğunu vurgulamışlardır. 11 Ekim 1990 tarihinde Dışişleri Bakanı Ali Bozer ve 19 Ekim 1990 tarihinde ise Milli Savunma Bakanı Sefa Giray da istifa etmiştir. Bu istifalar neticesinde Türkiye’nin savaşa girmesi engellenmiştir. (Özcan, 2004)

Bu durumda Genel Kurmay Başkanı Torumtay’ın istifası, sivil rejim açısından önemli bir olumlu gelişmedir. Türkiye açısından ise Özal’ın bu tavrı beklenilmeyen bir gelişmedir. Çünkü şimdiye değin Menderes ve Demirel Ordu tarafından gelen muhalefet karşısında geri adım atmışlardır. Ancak Özal, bu beklenenin dışında oldukça özgüvenli davranmıştır. (Laçiner, 2004)

“20 Ocak 1991’de alınan bir kararla Çevik Kuvvet Türkiye’de konuşlandırılmıştır. Üslerin kullanıma açılması ve savaşta Meclis onayı alınmadan Irak’a karşı kullandırılmaları, kamuoyunda büyük endişe yaratmıştır”. (Oran, 2001:258) Türkiye üslerini kullandırması ve sınıra asker yığması nedeniyle ekonomik olarak zarara uğramıştır. Bütçede kamu açıkları artmış ve dış ülkelerden mali destek gelmemiştir.

Körfez savaşı ile Irakta başlayan ‘çözülme süreci’ Türkiye’de de Kürt ayrılıkçılığını hızlandırmıştır. PKK önceden açıkladığı ordu kurma amacına ulaşamamış ancak Nisan 1991’den sonra Irak’ta yaratılan Kürt güvenli bölgesini Türkiye’deki eylemleri için geri bölge olarak kullanmışlardır. (Özcan, 2012 :796)

Körfez Savaşı’nda iki kaybedenin olduğu belirgindir. Irak’a uygulanan kısıtlama rejimi yüzünden Türkiye’nin Irak’la yapılacak ticaretten ve boru hattı gelirinden kaybı çok fazla olmuştur. Ayrıca Körfez Savaşı sırasında uyguladığı politikalar Türkiye’nin AB ve ABD ile ilişkilerinde Özal’ın öngördüğü faydaları da sağlamamıştır. İnsan hakları ve Kıbrıs gibi hassas konular Batı ile ilişkilerde kısıtlayıcı olmaya devam etmektedir. Kuzey Irak’ta ve Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde uzayıp giden çatışmalar ekonomik gelişmeye darbe vurmuş, hatta Bakü-Ceyhan boru hattı görüşmelerine bile etki etmiştir. (Larrabe ve Lesser, 2004)

2.1.2.4. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri

Akbulut’un TBMM’de sunduğu hükümet programında Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkeleri ile, egemenlik, bağımsızlık, hak eşitliği, toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışmama ilkeleri çerçevesinde ilişkilerin geliştirilmesi; özellikle ekonomik ve ticari alanda mevcut geniş işbirliği potansiyelinin azami ölçüde değerlendirilmesi amaçlanmıştır. (TBMM Kütüphanesi, 17.09.2011)

1989-1990 yıllarında uzun çabalar sonucu Karadeniz’de bir FIR hattı belirlenmiştir. Bunun yanı sıra Moskova, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması (AKKA) sürecinde Ankara’nın isteklerini destekler bir tutum sergilemiştir. Yine bu dönemlerde Sovyetler Birliği ile 6 Temmuz 1989’da Sınır ve Kıyı Ticareti Anlaşması Akbulut hükümeti tarafından imzalanmıştır. Bu antlaşma ile iki ülke arasında turistik gezi ve bavul ticareti olarak bilinen kayıt dışı ekonomiyi destekleyen nitelikteki alış-veriş

gezileri başlamış ve bu iki ülke arasında yeni bir kültürel yakınlık oluşmuştur. (Sönmezoğlu, 2006)

Türkiye ile SSCB arasında 1990'ların başlarında oluşturulan Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ) ile iki ülke arasında ilişkiler çok boyutlu bir hal almıştır. (İşyar, 2012)

2.1.2.5. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

Bölgede yeni kurulan devletler ile ilişkilere baktığımızda, değişim sürecini kapsayan 1989-1991 döneminde Türkiye, henüz belirsizliğini koruyan ve nereye gideceği belli olmayan Sovyet cumhuriyetlerindeki milliyetçi hareketlere karşı ilgisiz, Moskova merkezli bir dış politika izlemiştir. (Aydın, 2001:379) Türkiye Sovyetler Birliği daha dağılmadan öncesinde çıkan Dağlık Karabağ sorununda bazı Türk kamuoyu kesimlerinin Azerilere destek verilmesi yönündeki baskılarına rağmen, bu olayı Sovyetler Birliği'nin bir iç işi olarak görmüş ve Ocak 1990'da Sovyet ordusunun Bakü'ye girerek 43 Azerbaycan Halk Cephesi yöneticisini tutuklamasına ve 83 Azeri'yi öldürmesine müdahale etmemiş ve sadece endişe duyduğunu açıklamakla yetinmiştir. (Hale, 1998)

1990'lı yıllardan itibaren Gorbaçov'un reformlarının, cumhuriyetlere Moskova'dan bağımsız politikalar yürütmesine hak vermemesine rağmen bu cumhuriyetler birer birer Türkiye'yi ziyaret etmiş ve kültür, bilim, iletişim, sağlık ve ekonomi alanında işbirliği arayışlarına girmişlerdir. (Aydın, 2001)

1991 yılı başında Cumhurbaşkanı Özal ile politik, ekonomik, kültürel bağ kurulması yönünde görüşmeler başlamış ve bu görüşmeler Süleyman Demirel döneminde de devam etmiştir. Hatta 1991 yılı Mart ayında Cumhurbaşkanı Özal, Azerbaycan ve Kazakistan'a resmi ziyaretlerde bulunmuştur.

Türkiye 1989'dan itibaren özellikle 1991 yılında bölge ülkelerinin bağımsızlıkları ile daha önce hiçbir etkisinin bulunmadığı bu bölgede önemli bir söz sahibi ülke konumuna gelmiştir. Fakat sonraki yıllarda hazırlıksız oluşu ve tecrübesizlikten kaynaklı beklenen konuma gelinememiştir. (Erol, 2012)

2.1.2.6. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Bulgaristan'daki Müslüman Türk azınlığın içine düşürüldüğü elim durum ve bunun yol açtığı sonuçlara, ikili ve uluslararası anlaşmalar ile çağdaş normlara uygun, yapıcı ve ileri görüşlü bir yaklaşımla çözüm getirilmesinin temini Akbulut Hükümeti tarafından en önde gelen dış politika amacı olmaya devam etmiştir. İnsanın en yüce varlık olduğunun evrensel boyutta kabul gördüğü ve meselenin halledilmeden kapanmayacağı vurgulanmıştır. Tüm insanlık aleminin vicdanını rahatsız ettiği bilinen bu sorunun daha fazla zaman kaybedilmeksizin kapsamlı bir çözüme kavuşturulması halinde oluşacak olumlu zeminde, 1984 yılına kadar iyi komşuluk ve çok yönlü işbirliği ilişkilerine başarılı bir örnek teşkil eden Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin düzelebileceği açıklanmıştır. Bu şekilde, Balkan ülkeleri arasında gerçekleştirilmesi hedeflenen çok taraflı işbirliğinin de fiiliyata geçirilmesi yolunda en önemli engelin aşılabileceği vurgulanmıştır. (TBMM Kütüphanesi, 17.09.2011)

Bulgaristan'da 1984'ten beri etnik kökeni Türk olan insanlara karşı bir sindirme ve asimilasyon politikası uygulanmaktadır. 1989 yılının Mayıs ayında Bulgar yetkililer önemli sayıdaki Türk'ün Bulgaristan'dan ayrılmasına izin vermeye karar vermiştir ve 5 Temmuz 1989'dan itibaren 279,000 Türk kökenli Bulgaristan vatandaşı Türkiye'ye geçiş yapmıştır. 9 Ocak 1990'da Kuveyt'te Bulgar Dışişleri Bakanı Voyko Dimitrov ile dönemin meslektaşı Mesut Yılmaz arasında görüşme yapılmış ve görüşmeden bir sonuç çıkmasa da bir müddet sonra Bulgar Türkleri'nin artık Slav isimleri almaları zorunluluğu olmadığı açıklanmıştır. (Sönmezoğlu, 2006)

2.1.2.7. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Kıbrıs konusunda ise, "Hükümetimiz BM Genel Sekreteri'nin iyi niyet görevinin Kıbrıs ihtilafının Ada'daki iki tarafın rızasına dayalı bir çözüme kavuşturulabilmesi için tek geçerli çerçeve olduğuna inanmaktadır" denilmektedir. (TBMM Kütüphanesi, 17.09.2011)

15 Haziran 1991'de yapılan olağan kongrede Yıldırım Akbulut parti içi muhalefetin desteğini alan Mesut Yılmaz'a karşı yenilgiye uğramış; böylece ilk kez bir başbakanın, başbakanlık süresi içinde ve parti içi muhalefet hareketi sonucunda makamını kaybetmesi görülmüştür.

2.1.3. 48.Cumhuriyet Hükümeti-1.Yılmaz Hükümeti (23.06.1991-20.11.1991)

Cumhurbaşkanı Özal'ın etkin tavrıyla ANAP Büyük Kongresi 15 Haziran 1991 tarihinde yapılmış ve Mesut Yılmaz genel başkanlığa seçilmiştir. 48. Cumhuriyet Hükümeti'nin Başbakanı Ahmet Mesut Yılmaz, dışişleri bakanı ise İsmail Safa Giray olmuştur. (Ateş, 2004)

48.Cumhuriyet Hükümetini kurmakla görevlendirilen A. Mesut Yılmaz, dış politika konusunda hükümet programında şu açıklamalara yer vermiştir; “artık iki kutuplu sistemin çöktüğü görülmüştür”. (Doğan, 2012:744) Paris Yasası ile çerçevesi çizilen yeni Avrupa'nın inşasında, kısa bir süre önce kurulmuş olan AGİK kurumlarının başarılı bir biçimde işlev görmesi ve olgunluğa erişmesi büyük önem taşımaktadır. Türkiye bu durumda yapıcı çalışmalar içerisinde olacaktır demiştir. (Ateş, 2004:53)

Türkiye'nin coğrafi konumunun özellikle dış politikada çok önemli olduğunun ve bir “Avrupa ülkesi olarak, aynı zamanda, bir Akdeniz, Karadeniz, Balkan ve Ortadoğu ülkesi olma özelliğinden dolayı çok boyutlu aktif bir dış politika izlemek zorunda olduğunu” ifade etmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 17.09.2011)

Kıbrıs konusunda ise I.Yılmaz Hükümeti önceki dönemlerden farklı olarak “KKTC ile mutabakat halinde Kıbrıs'taki her iki taraf ve Türkiye ile Yunanistan'ın katılacakları dördümlü bir toplantı” önermiştir. (Resmi Gazete, 1991.5-7)

Mesut Yılmaz Türk dış politikası ile ilgili ileriye yönelik düşüncelerini bu şekilde ifadelemiştir. Ancak bu düşüncelerini uygulayacak kadar uzun ömürlü hükümette kalamamıştır.

2.1.3.1. Türkiye-AT İlişkileri

Hükümetin Avrupa Topluluğu ile ilgili görüşleri şöyledir: Temel hak ve özgürlüklere saygı, çoğulcu demokrasi, serbest seçimler ve Pazar ekonomisinin Türkiye ile AT ülkeleri arasında ortak paydayı oluşturduğu inancındayız. Türkiye- AT ilişkilerinin yeniden güçlü ve dinamik bir yapıya kavuşturulması için Avrupalı ortaklarımızın mevcut bazı görüşleri, tarihi sorumluluk anlayışıyla bertaraf edecek önlemleri vakit geçirmeden almalarını temenni ediyoruz şeklindedir. (TBMM Kütüphanesi, 17.09.2011)

2.1.3.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Yılmaz, “Türkiye’nin Körfez bunalımı boyunca izlediği uluslararası hukuku ve BM Güvenlik Konseyi kararlarını esas alan politikası bundan böylede aynı doğrultuda kalacaktır. Bir bölge devleti olarak Irak ile ilişkilerimize ve Irak halkı ile bağlarımıza önem atfediyoruz” demiştir. (Ateş, 2004:53)

2.1.3.3. Türkiye-ABD İlişkileri

I. Yılmaz Hükümeti döneminde ABD ile ilişkilere Kıbrıs konusu müdahil olmuştur. Cumhurbaşkanı Özal, Kıbrıs sorununun artık çözüme kavuşturulması gerektiğini vurgulayarak sorunun çözümü için bir Dörtlü Zirve önerisi getirmiştir ancak bu öneri KKTC ve Dışişleri Bakanlığı tarafından çok da sıcak karşılanmamıştır. Bu noktada ABD devreye girerek Dörtlü Zirve’nin yapılması hususunda baskı yapmıştır. Bunun sonucunda Eylül 1991’de Paris Zirvesi’nde buluşan Türkiye ve Yunanistan Başbakanları hiçbir temel konuda anlaşamamışlardır. Başbakan Yılmaz Paris görüşmesini talihsiz bir adım olarak değerlendirecektir. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Özal, Yılmaz’ı tarihi bir fırsatı kaçırmakla suçlayacaktır. “Mesut Bey, Başkan Bush’un yanında da bu önerime itiraz etti. Gitti Paris’te Mitçotakis ile kavga etti. Dörtlü toplantıdan böyle kurtuldu Yunanistan.” sözlerini dile getirmiştir. (Özcan, 2004:874)

2.1.3.3. Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri

Yılmaz Sovyetler Birliği ile ilgili görüşlerini şu şekilde açıklamıştır:

“...Kuzey komşumuz Sovyetler Birliği ile ilişkilerimizde son yıllarda kaydedilen olumlu gelişmelerden memnunluk duymaktayız. Önümüzdeki dönemde gerek SSCB, gerek Birlik Cumhuriyetleri ile iş birliği ilişkilerimizin bugüne kadar titizlikle riayet edilen ilkeler çerçevesinde uzun vadeli bir perspektif ile geliştirilmesine öncülük edeceğiz” denilmiştir. (Resmi Gazete,1991b)

2.1.3.4. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

Yılmaz hükümetinde 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Güney Kafkasya’da Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir.

Ermenistan ile Türkiye arasında Dağlık Karabağ ve sözde Ermeni soykırımı iddiaları iki ülke arasında diplomatik ilişki kurulmasına engel olmuştur. (Özkan, 2012)

Ermenistan, Dağlık Karabağ ve sözde Ermeni soykırımı iddiaları ile bir yünden de Türkiye'nin Azerbaycan ve Orta Asya ile olan siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerinin daha da ilerlememesini amaçlamışlardır. Bu noktada Gürcistan, Türkiye için özel bir öneme sahip olmuştur. Gürcistan ise Rusya'nın baskılarından kurtulmak ve Batı'ya yönelmek için Türkiye'yi bir araç olarak görmüştür.

Gürcistan'da Sovyetler Birliği dağılmadan başlayan ve 1990'ların başında etkisini daha da arttıran Abhazya ve Güney Osetya etnik bölgeleriyle Tiflis merkezi yönetimleri arasındaki etnik çatışmalar Türkiye'yi endişelendirmiştir. Sovyetler Birliği dağılana kadar bu sorunları Sovyetler Birliği'nin iç sorunu olarak gören Türkiye, bu gelişmelerden sonra kendisinden yardım isteyen, Gürcistan merkezi yönetimine karşı çatışma yaşayan Abhazlar ve azınlık Müslümanlara rağmen Gürcistan'ın toprak bütünlüğünü desteklemiş ve Tiflis yönetimiyle iyi ilişkiler içinde olmaya devam etmiştir. Türkiye'nin bu tutumu ve Tiflis'in Hazar enerji kaynaklarını taşıyacak boru hatlarını Türkiye'den geçirmesi bu ilişkiyi stratejik boyutlara çıkarmıştır. (Özkan, 2012)

2.1.3.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Yılmaz, Hükümet programında “Balkanlarda, Karadeniz’de, Akdeniz’de ve Ortadoğu’da refah, istikrar, işbirliği ve güven iklimi meydana getirilmesine yönelik adımlar atılmasına öncülük edecektir.” demiştir. (TBMM kütüphanesi, 26.10.2011)

Bosna Hersek ve Makedonya 1991’de bağımsızlıklarını ilan ettikten sonra Türkiye tarafından tanınmalarını istemişlerse de Türkiye Temmuz 1991’de Brioni Anlaşması’nın ardından üç aylık ateşkes döneminde Yugoslavya federasyon yapısına dair müzakereleri beklemiştir. Daha sonra Hırvatistan’da başlayan çatışmalar Sırp ayrılıkçıların ülkenin yaklaşık üçte ikisini ele geçirmesine kadar devam etmiştir. Hükümetin bundan sonraki davranışı Sırbistan’ın tehdidi altındaki tüm diğer cumhuriyetleri tanımak olmuştur. Makedonya ile Yunanistan arasında isim, bayrak ve anayasasındaki bazı maddeler nedeniyle Yunanistan’ın tek taraflı olarak uyguladığı ambargo Türkiye’yi Makedonya’nın doğal müttefiki haline getirmiştir. Yunanistan’ın baskısıyla AB Makedonya’yı kendi ismiyle tanımazken, Türkiye, Bulgaristan ve Rusya bu ülkeyi “Makedonya Cumhuriyeti” ismiyle tanıma kararı almışlardır. (Mandacı, 2012)

2.1.3.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Körfez Savaşı'ndan sonra Cumhurbaşkanı Özal "konjonktür müsait devresindedir" diyerek artık Kıbrıs sorununun da çözülmesi gerektiğini gündeme getirmeye başlamıştır. Özal, Kıbrıs sorununu "28 senedir Türkiye'nin önünde duran ve dışişleri teşkilatımızın zamanının çok büyük bir kısmını alan hadise" biçimde tanımlamıştır. Bu sorunun çözümü için Türkiye, Yunanistan, KKTC ve GKRY'nin içinde bulunacağı Dörtlü Zirve önerisini getirmiştir. Dörtlü Zirve önerisini KKTC Cumhurbaşkanı Denктаş "pürüzler giderilmeden masaya oturmak akıl işi değildir" şeklinde yorumlamıştır. Bunun sonucunda Paris Zirvesi yapılmış ancak hiçbir sonuç alınamamıştır. Başbakan Mesut Yılmaz Eylül 1991'de Paris görüşmesinin tutanaklarını Hürriyet gazetesinde yayınlanmasını sağlayacak ve Özal'ın bu girişimini kendisine danışılmadan ortaya atılmış bir fikir olmasına rağmen devlet anlayışı gereği arkasında durmak durumunda kaldığını söyleyecektir. Bu açıklamalardan sonra Cumhurbaşkanı Özal, Başbakan Yılmaz'ı tarihi bir fırsatı kaçırmakla suçlayacaktır. (Özcan, 2004)

Mesut Yılmaz döneminde, Özal'ın parti içindeki etkisi giderek azalmıştır. 1990'dan beri seçim rüzgarlarının estiği bu dönemde Başbakan Mesut Yılmaz, Demirel ve İnönü erken seçim konusunda anlaşmışlardır. Bu üç lider TBMM de Milletvekili Seçim Kanunu'nda değişiklik yapan yasayı çıkartmışlardır. Bunun üzerine Yılmaz erken seçim kararı almıştır. (Ateş,2004)

20 Ekim 1991'de yapılan milletvekili genel seçimleri sonucunda ANAP, % 24 oy oranıyla 115 milletvekilliği kazanmıştır. Böylece, 1983'ten bu yana ilk kez ikinci parti konumuna düşmüştür.

DYP birinci parti olarak erken genel seçimi kazanmıştır. DYP'yi sırasıyla ANAP, SHP ve RP takip etmektedir. (Ateş, 2004:53)

ANAP'tan kopanların kurduğu Demokratik Merkez Parti, Doğru Yol Partisi'ne katılma kararı alacak, SHP'den kopanların kurduğu HEP, seçimlere katılmak için gerekli koşulları yerine getiremeyince, SHP seçim listelerinde HEP'lilere yer verecektir. (Ateş, 2004:54)

Bu seçim sonrasında Mesut Yılmaz'ın birinci parti çıkma beklentisi gerçekleşmemiştir. ANAP iktidarı son bularak yine merkez sağda yer alan bir başka parti birinci parti

olarak sandıktan çıkmıştır. Buna rağmen birinci parti olarak çıkan DYP’de tek başına hükümet kuracak çoğunluğa sahip olamamıştır. Bu sebepten dolayı Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın hükümeti kurmak için DYP lideri Süleyman Demirel’i görevlendirmesiyle Demirel koalisyon çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar sonucunda 20 Kasım 1991 günü VII. Demirel hükümeti kurulmuştur. Kurulan bu hükümetle birlikte yaklaşık on yıl sürecek koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır. (Oran, 2001)

Türkiye 20 Kasım 1991 seçiminden sonra her açıdan farklı bir döneme girmiştir. 12 Eylül darbesiyle siyasetten uzaklaşan kadrolar tekrar siyaset alanına dönüş yapmışlardır. Merkez sağ ve sol ilk defa birlikte iktidara gelmiş, 1970’lerdeki gibi birbirlerinden uzak değil tam tersine uyum içerisinde koalisyon hükümetleri denemeye başlamışlar ve büyük oranda da başarılı olmuşlardır.

Türkiye’de bu dönemdeki koalisyon hükümetlerinde, koalisyonun büyük ortağı başbakanlığı diğer küçük ya da ikinci büyük ortağı da dışişleri bakanlığı görevini üstlenmiştir. Böylelikle hükümet programının dışında, bakanlıkların dağıtılmasıyla birlikte karar verme mekanizması da partiler arasında paylaşılmaktadır. Ancak, genellikle dışişleri bakanlığını yapan küçük koalisyon ortağı aynı zamanda Başbakan Yardımcılığı ve partisinin başkanı ya da üst düzey yöneticisi olduğu için bu süreçte dış politika konularına zaman ayırmak anlamında sıkıntılı olmuştur. Kasım 1991 ile Kasım 2002 yılları arasında iktidara gelen 7 koalisyon hükümeti olmuştur. Bu koalisyon hükümetlerinde 4 dışişleri bakanı aynı zamanda başbakan yardımcılığı yapmıştır. (Kut, 2010)

Soğuk Savaş sonrası dönemde 9 yıllık süre içerisinde 7 koalisyon hükümetinin oluşması ve bu kadar hızlı değişimin olması nedeniyle, koalisyon hükümetlerinin karar süreçleri de tek parti hükümetlerinden farklı olmuştur. Bir karar alırken partiler arasında görüş birliği için sarf edilen çaba ve zaman, etkili bir dış politika yürütme konusunda ciddi zorluklar yaratmıştır. (Kut, 2010)

2.1.4. 49.Cumhuriyet Hükümeti-VII. Demirel Hükümeti (21.11.1991 - 25.06.1993)

20 Ekim 1991 günü yapılan genel seçimlerde “DYP geçerli oyların %27’sini alarak 178 milletvekili, ANAP %24’ünü alarak 115 milletvekili, SHP %20’sini alarak 88

milletvekili, RP %16'sını alarak 62 ve DSP %10'unu alarak 7 milletvekili çıkarmıştır". (Ezherli, 1998 :109)

1991 erken genel seçimleri sonrası hükümeti kurma görevi Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından Isparta milletvekili Süleyman Demirel'e verilmiştir. Demirel DYP-SHP koalisyon hükümetini kurmuştur. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel, Dışişleri Bakanı ise Hikmet Çetin'dir. SHP Genel Başkanı Erdal İnönü Başbakan Yardımcılığı görevini almıştır. Her iki liderinde amacı daha önceki dönemle hesaplaşmak ve mümkün olduğunca etkisini azaltmaktır. (Doğan,2012)

Koalisyon hükümetlerinin kurulmaları dış politikanın oluşumu bakımından değişik eşgüdüm sorunları yaşanılmasına yol açmıştır. Bu dönemde Cumhurbaşkanı ile Başbakanlık arasında yaşanan gerilimli ilişkiler sınırlı ölçüdedir, ancak bu gerilim dış politikaya da yansımıştır. Başbakan Demirel, daha önceki başbakanlık yaptığı dönemlerle kıyaslandığında dış ilişkiler alanında daha etkin olma çabası sergilemiştir. 20 Kasım 1991'de iktidara gelen DYP – SHP koalisyon hükümeti 17 Nisan 1993'de Turgut Özal'ın ölümüne kadar geçen süreçte Cumhurbaşkanı ile Başbakanlık ve Dışişleri Bakanlığı arasında sorunlu ilişkiler olan bir döneme girilmiştir.

Bu dönemde Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın dış politikada edindiği girişim üstünlüğünü Başbakan Demirel ve Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin sınırlamaya çalışmışlardır. Mart 1992'de Süleyman Demirel düzenlediği bir basın toplantısında;

““Hükümet üyelerinin dahi dış politikamızda ne olup bittiği konusunda bilgilendirilmediği bir ‘sessiz siyaset’ döneminin kapandığını”, artık ‘gündem oluşturma’ marifetlerine ve bir iki kişinin keyfi kararlarına dayanan yönetim üslubunun Türk siyasi tarihinin karanlık sayfalarına gömüldüğünü”

Belirtmiştir. (Özcan, 2004:875)

25 Haziran 1992'de gerçekleştirilen KEİ doruk toplantısı öncesinde kuruluş bildirgesinin imzalanması konusunda sorunlar yaşanmıştır. Bu bildirgeyi Cumhurbaşkanı Özal mı yoksa Başbakan Demirel mi imzalayacağı konusunda tartışma yaşanmıştır. Bildirgeyi Demirel ile birlikte imzalamak isteyip kabul edilmeyince Özal'ın zirveye katılmayarak durumu protesto etmesi bu durumu örneklendirir. (Arcayürek, 2000)

Cumhurbaşkanı Özal 1993’de ABD’yi ziyaret etmeye karar verdiğinde, bu gezinin hükümet tarafından onaylanmadığına dair açıklamalar yapılmıştır. Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin bu ziyarette Cumhurbaşkanına eşlik etmeyeceğini bildirmiştir. Başbakan yardımcısı Erdal İnönü ise “Anayasaya göre sorumsuz ve hükümetin görevlendirmedeği bir kişinin Clinton’a söyleyecekleri, Türkiye Cumhuriyeti’nin görüşlerini yansıtmaz” diyerek sert bir ifade kullanmıştır. (Arcayürek, 2000:176)

Özal yine hükümetten bağımsız hareket ederek Bosna Hersek’le dayanışma mitingi düzenlemiş, 1993’de Bulgaristan, Makedonya, Arnavutluk ve Hırvatistan’a geziler gerçekleştirmiştir. Bu duruma karşılık bu dönem içerisinde Başbakan Süleyman Demirel ile Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in ilişkilerinde uyum, eşgüdüm ve işbirliği havası egemen olmuştur. Özellikle Karabağ ve Bosna Hersek sorunları gibi uluslararası gelişmeler sırasında Türkiye başarılı aktif diplomasi girişimleri sergilemiştir. (Özcan, 2004)

49. hükümetin Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in bakanlığının 1992 yılı bütçesini TBMM’ye sunarken yaptığı konuşmada görüldüğü gibi dış politikanın yeni söylemi, somutlaşmaya başlayan hedefler içererek gelişme göstermektedir:

“Bugün Adriyatik’ten Karadeniz ve Kafkaslara, Hazar ötesinden Çin sınırlarına, Körfez alt-bölgesinden Orta Doğu ve Doğu Akdeniz’e uzanan tüm ilgi alanlarımızın hepsinde, Türkiye’nin istediği ve uluslararası toplumun özlediği, genel barışın ve istikrar ortamının sağlanması ve sürekli kılınmasıdır. Dolayısıyla bizim dış politika vizyonumuz, Balkanlar, Karadeniz, Kafkasya, Orta Asya, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz’de uyuşmazlıkların çözülmüş olduğu, tüm bu alt-bölgelerde barışçı işbirliği düzenlerinin egemen kılındığı, ve bu bölgelerin her birinin diğerleriyle daha geniş ve kapsamlı işbirliği düzenleri çerçevesinde bütünleştiği bir amaçlar demetinde somutlaşmaktadır. Dış politika etkinliklerimiz, bu vizyonun gerçekleşmesine yönelik çaba ve katkılarımızın bütünüdür. Bu etkinliklerde bulunurken, Türkiye’nin, her bölge için seferber ettiği ve edebileceği, önemli birikimleri ve potansiyeli vardır. Bu birikim ve potansiyeli, tarihsel deneyim zenginliğimizde, kültür hazinemizi besleyen çeşitlilikte, dinamik toplum yapımızda, ekonomik gelişme düzeyimizde ve çoğulcu demokratik sistemimizin canlılık ve işlerliğinde görmekteyiz”. (Çetin, 1995)

Çetin’in Soğuk Savaş sonrası dönemin 18 dışişleri bakanı içinde üçüncü en uzun olan 32 aylık görevi süresince yapılan işler ve girişilen faaliyetler bu söyleme uygun olmuştur. Önce Demirel’in, o cumhurbaşkanı olduktan sonra da Çiller’in başbakanlığı ve Sanberk’in müsteşarlığıyla geçen bu dönemde SSCB ve Yugoslavya’nın ardılları tanınmıştır. İsrail ve Filistin Yönetimiyle ilişkiler büyükelçilik düzeyine çıkarılmıştır.

Karabağ, Bosna, Abhazya krizleri yaşanmıştır. Rusya ile ilişkiler yeniden tanımlanmıştır. Türk cumhuriyetlerine önemli açılımlar yapılmıştır. AET ile gümrük birliği kararı alınmıştır. KEİ İstanbul zirvesiyle hayata geçmiştir. Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Irak'a komşu devletler toplantısı, Balkan Dışişleri Bakanları toplantısı gibi girişimlerle bölgesel ilişkiler sürekli canlı tutulmuştur. 2 Ocak 1993-22 Şubat 1994 tarihleri arasında BM Somali Barış Gücü'ne katılma kararı alınmıştır. Oslo Anlaşmalarının ardından Çetin ilk kez bir Türk dışişleri bakanının İsrail ziyaretini gerçekleştirmiştir. Çetin'in görevinden ayrıldıktan sonra yaptığı bir değerlendirmede yoğun geçen bu süreçten çıkardığı sonuçların yanında Türk dış politikasına muhatap tarafların algılamalarının önemine de işaret etmektedir. (Çetin, 1995)

DYP tüzüğünde, dış politikamız ülkenin güvenliğini sürekli sağlama, barış içinde yaşama ve dünya barışına katkıda bulunma, BM Anayasasının genel prensiplerine uygun olarak dış ilişkileri geliştirme, ikili ilişkilerde hak ve muamele eşitliği ve menfaat dengesinin sağlanması, ekonomik ve sosyal münasebetlerimizin geliştirilmesi esasına dayanır denilmektedir. (DYP,1985:101) Bildirge, Kıbrıs sorunundan bahsetmiyor, Yunanistan ve Kıbrıs dahil tüm sorunlarımızın çözümü için gerekli bütün girişimleri yapmak gereği ve zorunluluğu vardır şeklinde belirtilmektedir.

2.1.4.1. Türkiye-AT İlişkileri

25 Kasım 1991'de TBMM'de okunan Programda: "Türkiye'nin Avrupa bütünleşme hareketi içerisindeki konumunun güçlendirilmesi ve Avrupa Topluluğu ile ilişkilerimizin tam üyeliğe yönelik bir işbirliği kapsamında geliştirilmesi" hükümetin ana hedefleri arasında sayılmaktadır. (Karlık, 2005:858) Yine DYP, AT'ye girilmesi için onurlu ve mesafeli girişimlerini sürdüreceğini, fakat AT kapısında bekletilmeye razı olmayacaklarını açıklamaktadır.

Hükümet programında "Türkiye'nin, Avrupa bütünleşme hareketi içerisindeki konumunun güçlendirilmesi ve AT ile ilişkilerimizin tam üyeliğe yönelik bir işbirliği kapsamında geliştirilmesi Hükümetimizin ana hedefleri arasındadır. Yeni Avrupa'nın örgütlenmesinin ve Avrupa'nın her alandaki kurumlaşmasının, Türkiye'nin payı ve katkısı olmaksızın doğal boyutlarına ulaşamayacağı kuşkusuzdur. Hükümetimiz, Avrupa toplumları ile Türk toplumunu birleştiren tarihsel, siyasi, ekonomik, moral ve kültürel ortak parçaları arttırmak ve güçlendirmek suretiyle bu yolda tarihi bir mesafe

almaya kararlıdır. Siyasi birlik ve ekonomik ve parasal birlik yönünde yeni aşamalara ulaşmakta bulunan bir Avrupa'da Türkiye'nin de hak ettiği yeri alması ısrarla izleyeceğimiz ulusal bir hedef olacaktır. İngiltere, Fransa ve geçen yıl birleşerek yeni Avrupa'nın, inşasında kilit bir rol üstlenmiş bulunan Federal Almanya ile güçlü işbirliği bağlarının yeniden ve daha kapsamlı bir çerçevede canlandırılıp sürdürülmesine büyük önem vereceğiz" görüşlerine değinilmiştir.

"NATO'nun değişen Avrupa güvenlik mimarisinin temel ögesi olarak yeni Avrupa-Atlantik denklemlerine uyum sağlama çabalarını memnurlukla karşılıyor ve destekliyoruz. NATO'nun Avrupa Topluluğu ve oluşum halindeki Avrupa Güvenlik ve Soruşturma kimliği ile birlikte, AGİK sürecinin yaratmak istediği yeni kıtasal barış ve güvenlik ortamına en büyük katkıyı sağlayabilecek bir ittifak topluluğu olduğu kanısındayız. Bu çerçevede NATO'nun, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleriyle ilişkilerinin yeni ve daha ileri düzeye yükseltilmesi çabalarını da olumlu bir girişim sayıyoruz" denilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 21.09.2011)

2.1.4.2. Türkiye - Orta Doğu İlişkileri

Demirel, Hükümet programında Orta Doğu ile ilgili şu açıklamalara yer vermiştir:

"Orta-Doğu barış sürecinin hayata geçirilmesi, Filistin halkının devlet kurma dahil, meşru hak ve özlemlerine yanıt veren ve İsrail'in güvenlik sınırları içerisinde yaşama hakkını da güvence altına alan başarılı bir sonuca ulaşması" gereği vurgulanmıştır. (TBMM Kütüphanesi, 21.09.2011)

1991'de Arap – İsrail barış sürecinin başlaması ve Demirel Hükümeti'nin Aralık ayında İsrail ve FKÖ ile ilişkilerini arttırmasıyla Soğuk Savaş sonrasında yeni yaklaşımlar başlamıştır. İsrail ile ilişkilerin geliştirilmesi daha önce PKK'ya destek veren Suriye açısından manidardır. (Hale, 2003)

İsrail'in Arap ülkeleriyle birlikte Irak karşıtı koalisyonda yer almış olması Türkiye'nin yakınlaşma politikasını kolaylaştıracaktır. Yakınlaşmanın somut işaretlerinden birisi savaştan yaklaşık altı ay sonra gelecek, Türkiye 16 Aralık 1991'de yapılan ve 10 Kasım 1975 tarihli siyonizmi bir ırk ayrımcılığı türü olarak nitelendiren Genel Kurul kararının iptalini öngören bir tasarının oylamasında 13 ülke ile birlikte çekimser oy kullanacaktır. (Hale, 2003)

Oylamanın hemen ardından da Türkiye, 19 Aralık 1991’de Filistin ve İsrail’le diplomatik ilişkilerini eş zamanlı olarak büyükelçilik düzeyine yükseltecektir. Ocak 1992’de Maslahatgüzar Ekrem Güvendiren güven mektubunu sunarak İsrail’e atanan ilk büyükelçi olarak görevini sürdürecektir.

Ayrıca, programda “İslam alemi ve onun büyük parçası konumundaki Arap dünyası ile ilişkilerimizi sürdürürken İslam Konferansı örgütünün güçlendirilmesi ve örgüt bünyesindeki kurumların etkinliğinin artırılması başlıca amaç olacaktır” denilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 21.09.2011)

2.1.4.3. Türkiye - ABD İlişkileri

Demirel hükümet programını sunarken ABD ile ilgili kısma bir cümle ile yer vermiştir. “ABD ile dostluk ve ittifak ilişkilerimizin özel bir önemi vardır. Karşılıklı yarar dengesine dayanan bu ilişkilerin geliştirilmesine öncelik vereceğiz. ABD ile Türkiye’yi birbirlerine bağlayan, savundukları ortak değer ve idealleridir. ABD ile ilişkilerimizin bu ortak değer ve idealler zemininde, çok yönlü olarak daha da geliştirilmesi hususunda kararlıyız”.

Bu cümlede ABD ile dostluk ve ittifak ilişkileri vurgulanmıştır. Demirel, Bosna bunalımı sırasında 1991’de Irak’a yapılan benzer bir askeri müdahalenin yapılması için ABD Başkanı Bush’u ikna etmeye çalışmıştır. Ancak olumlu bir sonuç alınamamıştır. (Hale, 2003)

1992’de Başbakan Süleyman Demirel ABD’yi ziyaret ettiğinde Başkan Bush kendisine, “Türkiye’nin bölgedeki ülkeler, özellikle de Orta Asya’nın yeni cumhuriyetleri için bir örnek olduğunu” söylemiştir. (Robins, 1998: 135) Ayrıca ABD Dışişleri Bakanı James Baker de Türk modelini benimsemeleri yönünde yeni cumhuriyetleri teşvik etmiştir. ABD’nin bu tavrı, SSCB’nin dağılmasıyla Orta Asya’da oluşan iktidar boşluğundan yararlanarak İslami hareketleri yaymasından endişe ettikleri İran’ı engelleme çabasıdır.

Süleyman Demirel hükümeti kurduktan sonra daha önce Özal’ın teklif etmiş olduğu Huzur Operasyonuna verilen desteğin sürdürülmesine olan güven zedelenmiş ve şüpheler ortaya çıkmaya başlamıştır. Orta Doğu’da Türkiye’nin hiçbir denetimi olmayan başka operasyonlar için ABD’nin bu özel kuvveti kullanmasından veya Batılı güçlerin bağımsız bir Kürt devleti kurma amacının bir parçası olmasından

şüphelenilmektedir. Muhalefette buldukları sürece operasyona karşı olan Süleyman Demirel ve İnönü, iktidara geldikten sonra Türk ordusu yetkililerinin de Huzur Operasyonu'nun yönünde görüş bildirmeleriyle operasyonun devam edip etmemesinin getiri ve götürülerini hesap ederek operasyonun devam etmesini kabul etmişlerdir. (Hale, 2003) Daha sonra Başbakan olan Tansu Çiller ve Bülent Ecevit de aynı yolu takip etmişlerdir.

2.1.4.4. Türkiye - RF İlişkileri

Rusya ile ilgili olarak Demirel, Hükümet Programında şöyle demektedir:

Tarihsel bir yeniden yapılanma süreci içinde bulunan Sovyetler Birliği ile dostluk ilişkilerine ve iş birliğine büyük önem vermekte ve bu sürecin demokrasi ve barış içerisinde tamamlanmasını isterken Cumhuriyetlerle ilişkilerin geliştirilmesinde bu temel yaklaşımla uyumlu bir tutum izlenecektir.

18 Aralık 1991 yılında Sovyetler Birliği Belovezhskaya Pushcha Antlaşması ile resmen ortadan kalkmış ve Rusya Federasyonu devletin hukuki ardılı olmuştur. Rusya Federasyonu'nun ulusçu-muhafazakar otoriteleri, yakın bölgede özellikle de Güney Kafkasya'da Türkiye ve kısmen de olsa İran'ın bölgede etkin olacağı alanlar elde etmesini önlemeye çalışmıştır.

Türkiye ise bölge üzerinde eski Sovyet dünyası izlerinin mümkün olduğunca ve sorunsuz silinmesinden yanadır. Bu amaçla Başbakan Süleyman Demirel, Nisan-Mayıs 1992'de Orta Asya'ya gezi yapmış ve bu gezisinde bölge ülkelerine tavsiyede bulunarak Ruble kullanım alanlarından çıkmalarının bu devletlerin lehlerine olacağını söyleyerek Rusya'nın bu bölgedeki çıkarlarına meydan okumuştur. (İşyar, 2012)

Mayıs 1992'de halen devam etmekte olan Azeri-Ermeni çatışmalarının Nahçıvan'a da sıçramasıyla Türkiye Ermeniler'e karşı sakin tavrını koruyamamış ve dönemin Dış İşleri Bakanı Çetin Ermenilere saldırganlıklarına son vermelerinin çağrısında bulunurken, aksi takdirde sonuçlarına katlanacakları çağrısında bulunmuştur. "Cumhurbaşkanı Turgut Özal'da, Laçın ve Şuşa'nın derhal Azerbaycan'a geri verilmesini talep etmiş ve bir yandan da Nahçıvan'a asker gönderme çağrısında bulunmuştur". (İşyar, 2012:802) Türkiye'nin bu sert söylemleri karşısında Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan Türkiye'ye cevap gelmiş ve Rus komutan Y. Şapoşnikov 20

Mayıs 1992’de Türkiye’nin olası bir müdahalesinde 3. Dünya Savaşı’nın çıkabileceğini dile getirmiştir. Bu durum karşısında Rus yetkililer her hangi bir yorumda bulunmamışlardır. Başbakan Demirel 25-27 Mayıs 1992 tarihlerinde Moskova ziyaretinde Nahçıvan’da asker kullanılmayacağı garantisini vermiştir. (Sezer, 2002) Demirel’in bu Moskova ziyaretinde İki Ülke Arasındaki İlişkilerin Temel Prensipleri Hakkındaki Sözleşme de imzalanmıştır. (İşyar, 2012)

1992’li yıllarda Rusya, çevresindeki yakın ülkelerle yoğun ilişkiler kurmak isteyen Türkiye’yi kendine tehdit olarak algılamış ve Türkiye ise Ermenistan’da etkin üstünlük kurmaya çalışan Rusya’yı bölge için bir tehdit unsuru olarak görmüştür.

12-14 Aralık 1992 tarihlerinde, Türkiye ile Rusya’nın ilişkiye geçmelerinin 500. Yıldönümü sebebiyle Ankara’da ‘Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl’ konulu bir uluslararası sempozyum düzenlenmiştir. Düzenlenen bu sempozyumla bu iki ülke için düşmanca tarih yazılmasından vazgeçilerek, tarihin ortak komisyonlarca yeniden incelenmesi ve yazılması kararlaştırılmıştır. (Purtaş, 2006)

2.1.4.5. Türkiye - Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

SSCB’nin dağılmasıyla birlikte daha önce Sovyet idaresinde olan beş tane yeni Cumhuriyet kurulmuştur. Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan’dan oluşan bu yeni Cumhuriyetler çok zayıf ve yalnızdırlar. Ümitler demokratik devlet yapısı ve serbest piyasa ekonomisi ile Türkiye’nin bu beş yeni Cumhuriyet’e model teşkil etmesi yönündedir. Demirel koalisyonu ile başlayan süreçte ve daha sonrasında siyasi iktidarlar zayıf olduğundan, Orta Asya ile önemli kültürel ve ekonomik bağlar bulunmasına rağmen model olma fikirleri teşvik edilememiştir.

Etnik kimlik dil olarak değerlendirilecek olursa bu beş Cumhuriyet’te Türkçe’ye oldukça benzeyen bir lehçe kullanılmaktadır. 1992 Şubat’ında Süleyman Demirel bu etnik kimliğe vurgu yaparak Adriyatik’ten Çin Seddi’ne kadar uzanan bir Türk Dünyası’ndan söz etmiştir. Orta Asya’lı liderler ekonomik ve siyasi gelişim konusunda Türkiye örneğini olumlu karşılamışlardır. Demirel’in 1992 yılının Nisan-Mayıs ayları arasında Tacikistan hariç, tüm Orta Asya devletlerine yaptığı gezi sırasında Türkiye ile Türki cumhuriyetlerin aynı kanı, dini ve dili paylaştıklarını söylemesi bu dönemin coşkusuna işaret ediyor şeklinde algılanmıştır. (Robins, 1998: 133) Bu coşku içinde

yeni cumhuriyetlerle konsensüs sağlanmadan Ankara’da 1992 Ekim ayında tüm Orta Asya’lı liderlerin katılacağı ilk Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi planlanmıştır. Bu zirve sonunda Ankara Siyasi Deklarasyonu veya Ekonomik Deklarasyonu çıkması beklenmektedir. Ama bu beklentiler boşa çıkmıştır. Orta Asya’lı liderler 1992 yılının sonbahar aylarında toplanarak Pantürkist fikri benimsemeleri sonucunda Rusya ile ciddi problemler yaşayacaklarına karar vermişlerdir. Sonuçta zirveden çıkabilecek Ankara Deklarasyonu’ndan vazgeçilmiştir. Bunun yerine kimsenin itiraz etmediği, siyasi ilişkilerle ekonomik işbirliği hakkında resmi bildiri açıklanmasıyla zirve sona ermiştir. (Hale, 2003)

2.1.4.6. Türkiye - Balkanlar İlişkileri

Balkanlar konusunda Demirel, hükümet programında şu sözlere yer vermiştir;

“Özgürlüklerine kavuşarak yeni atılımlara girmiş bulunan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri, özellikle komşumuz Bulgaristan’la siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkileri geliştirecek, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Bölgesi girişimleri çerçevesinde bu denizi çevreleyen ülkelerle çok yönlü ilişkiler geliştirilirken, Asya ve Uzak Doğu ülkeleriyle ilişkilerimizin geliştirilmesi amaçlanacaktır”. (Resmi Gazete,1991)

1993 yılında Bosna – Hersek’te yaşanan kanlı olaylarda Türkiye, Batının askeri rolünü endişe ile izlemektedir. Türkiye, yapılan müdahaleleri yeterince etkili ve hızlı bulmamaktadır. Türkiye, BM ile NATO’nun bu bölgede uyguladığı operasyonlara katılmış ve desteklemiştir. Bu dönemde yurt içindeki kamuoyu baskısından dolayı hükümet karar alıcıları için politika üretmek oldukça zor olmuştur. Türk halkı, etnik kökeni Slav olmasına rağmen Bosnalı Müslümanları, Doğu Avrupa’da kalan son Müslümanlar olarak değerlendirmekte ve gönül bağı kurmaktaydılar. Demirel hükümeti sözcüleri sürekli olarak Bosna’da yaşanan dramı iki din arasında yaşanan bir savaş olarak değil, bir insanlık meselesi olarak gördüklerini beyan etmişlerdir. Yetkililer Bosna’nın çok uzakta olması, bununla birlikte Avrupa ve ABD ile birlikte yürütülen politikaların dışına fazla çıkılmayacağı için Bosna’ya tek başına müdahale edilemeyeceğini görmüşlerdir. Müdahale edilmeye kalkılsa bile Türk uçakları Bosna üzerinde sadece beş dakika uçabileceklerdir, ayrıca yakıt ikmali ve askeri birlikleri konuşlandıracak bir üs de yoktur. Bu nedenlerle hükümet uluslararası kuvvetler nezdinde Bosna’da yaşanan soykırıma dikkat çekerek baskı uygulama üzerine ağırlık vermişlerdir. (Hale, 2003)

1992 ile 1995 yılları arası Bosna sorunu, Türkiye için, Batılı Devletlerin Bosnalı Müslümanları korumaya yönelik etkili tedbirler alamadıkları sorunlu yıllardır. NATO'nun Adriyatik'te donanma kuvvetleri bulundurarak Sırbistan'a karşı uygulanan ekonomik yaptırımları kontrol etmeyi 1992'de Türkiye Hükümeti ısrarla desteklemiştir. Ayrıca hükümet 1993'ün Nisan ayında, Bosna üzerindeki uçuşa yasak bölgeyi kontrol amaçlı olarak NATO kuvvetlerine F-15 savaş uçaklarını göndermiştir. Başbakan Demirel, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın Helsinki'de yapılan Temmuz 1992 zirvesinde, Orta Asya cumhuriyetleriyle Azerbaycan'ı içeren bir baskı grubu oluşturularak Bosna Hükümetinin desteklenmesini istemiştir. Bunun yanında hükümet kara kuvvetleri dışında sadece sınırlı hava saldırıları uygulanması yönünde bir planı Ağustos 1992'de BM Güvenlik Konseyi'nin kalıcı üyelerine kabul ettirmeye çalışmıştır. Ancak bu teklif olumlu sonuç vermemiştir. Ayrıca Türkiye 1993 yılında yapılan İKÖ toplantılarında Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılması kararına kefil olmuştur. (Hale,2003)

2.1.4.7. Türkiye - Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Demirel yine hükümet programında Yunanistan ve Kıbrıs konularına da değinmiştir;

“Yunanistan'la aramızdaki sorunların çözülmesi için ön koşulsuz görüşmelerin başlatılmasına ve sürdürülmesine hazır olduğumuz, Kıbrıs sorununun ise, iki toplumun iki ayrı kesiminde yaşayacağı ve siyasal eşitliğe dayalı federal bir ortaklık kurulması ile güvence altına alınabileceğine vurgu yapılmıştır”. (Resmi Gazete,1991)

17 Nisan 1993'te Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın vefat etmesi üzerine 16 Mayıs 1993'te Süleyman Demirel Cumhurbaşkanlığına seçilmiştir ve hükümet istifa etmiştir. Genel Başkanlığa, Milli Eğitim Bakanı Köksal Toptan, İçişleri Bakanı İsmet Sezgin ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı Tansu Çiller adaylıklarını koymuşlar ancak ilk turda yeterli oyu alamamasına karşın Tansu Çiller'in yüksek oy alması diğer adayların adaylıktan çekilmelerine sebep olmuş ve 13 Haziran 1993'te Genel Başkanlığa Tansu Çiller seçilmiştir. 14 Haziran'da, Süleyman Demirel de 50. hükümeti kurma görevini Tansu Çiller'e vermiştir. (Tezcan, 2012; Doğan, 2012; Oran, 2001)

2.1.5. 50. Cumhuriyet Hükümeti-I. Çiller Hükümeti (25.06.1993 - 05.10.1995)

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in hükümeti kurmaya yönelik Tansu Çiller'e verdiği yetki ile birlikte 25 Haziran 1993'te Tansu Çiller Başbakan ve İzmir milletvekili Erdal İnönü Başbakan yardımcısı olmuştur. Erdal İnönü 25 Haziran 1993 ile 12 Eylül 1993 tarihleri arasında görev yapmıştır. Yerine Murat Karayalçın (TBMM dışından, SHP) atanmıştır. Karayalçın 19 Eylül 1993 ile 27 Mart 1995 tarihleri arasında görev yapmıştır. Karayalçın'dan bu görevi Gaziantep CHP milletvekili Hikmet Çetin alarak 27 Mart 1995 ile 05 Ekim 1995 tarihlerinde Başbakan yardımcılığı yapmıştır.

Bu dönemde sırasıyla Hikmet Çetin, Mümtaz Soysal, Murat Karayalçın ve Erdal İnönü Dışişleri Bakanlığı görevini yürütmüşlerdir. 20 Eylül 1995'de hükümetin istifa etmesi ile son bulmuştur.

Tansu Çiller'in Başbakanlığı döneminde, dış politika, koalisyon ortağı SHP'nin içindeki siyasal karmaşa, parti içinde oluşan gerilim ve iç çekişmeler, genel başkan değişikliklerinin de etkisiyle oluşan siyasal dağınıklık ve Dışişleri Bakanlığının SHP'nin elinde bulunması nedeniyle olumsuz yönde etkilemiştir. DYP – SHP koalisyon hükümetinde Başbakan Çiller de dış politikaya egemen olma eğilimindedir. SHP/CHP içinde yaşanan değişiklikler ve koalisyon partileri arasındaki uyumsuzluklar neticesinde Temmuz 1994 – Haziran 1996 tarihleri arasındaki iki yıllık dönemde sekiz ayrı dışişleri bakanı görev yapmıştır. (Özcan, 2004)

Tansu Çiller bu dönemde kişisel girişimlerle ve danışmanları aracılığıyla hareket ederek Dışişlerini devre dışı bırakma eğilimine girmiştir. Dışişleri Bakanının kendi başına hareket etmemesi gerektiğini, Başbakanın direktiflerine göre çalışması gerektiğini vurgulamıştır.

Programda, “dış politikamızın yürütülmesi sorumluluğunu, tarihsel bir kavşakta devralmaktayız. Bu tarihsel kavşak, Soğuk Savaş ertesinin, 90'lı yıllarla birlikte girilmiş bulunan geçiş aşamasını oluşturmaktadır. Uluslararası toplum, bir yandan yeni ufuklara bakmaktadır. Bu ufuklarda, adil bir barış, işbirliği ve esenliğin umutları vardır” sözleri dile getirilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 05.10.2011)

Çiller, “Türkiye, uluslararası ilişkilerde geçerli olması gereken çağdaş norm ve davranış kurallarının savunucusudur. Bunların, küresel ve bölgesel düzeylerde yaşama

geçirilmesi için her türlü çabayı göstereceğiz” demiştir. (TBMM Kütüphanesi, 05.10.2011)

“Türkiye’nin, Atlantik-Avrupa ve Avrasya kuşakları içinde özel bir konumu vardır. Batı camiası ile bütünleşen bir ülkeyiz. İslâm âleminin demokratik, laik ve çağdaş bir üyesiyiz. İslamiyet’le demokrasinin bağdaştığının somut bir kanıtıyız” demektedir. (TBMM Kütüphanesi, 05.10.2011)

2.1.5.1. Türkiye-AB İlişkileri

Tansu Çiller hükümet programında, AB ve Gümrük Birliği’ne geniş yer vermiş, “Türkiye’nin AT’ye tam üyelik başvurusu çerçevesinde başlattığı uyum çalışmalarını gümrük birliği ve vergi sistemi yönünden de hızlandırılacağını, ayrıca Gümrük Birliği’nin yasal bir zorunluluk olduğunu” belirtmiştir. (Karluk, 2005:854)

Bu dönemde 19 Aralık 1994’de dış engellemeler nedeniyle toplanması uygun görülmeyen Ortaklık Konseyi, 50 Hükümet’in ısrarlı ve etkin girişimleri sonucunda 6 Mart 1995 tarihinde toplanmış ve Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi Kararı imzalanmıştır. (Alkan, 2012)

Çiller, Türkiye'nin Avrupa güvenlik ve savunma kimliği bağlamında da tam üye olarak yer alması yönünde uğraşarak Türkiye ile Avrupa Topluluğu arasında 1995’de yürürlüğe girmesi öngörülen gümrük birliğinin gerçekleşmesi için çabalayacaklarını söylemiştir.

2.1.5.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Çiller Orta Doğu ile ilgili hükümet programında şu görüşlere yer vermiştir;

“İslam âleminin, özellikle Orta Doğu ve Körfezde karşı karşıya bulunduğu sorunlar, uluslararası toplum genelinde de büyük önem taşıyan konulardır. Arap-İsrail uyuşmazlığı ile Filistin sorununun çözümüne yönelik barış sürecinin kurumlaşma aşamasına gelmiş bulunmasını memnunlukla karşılıyoruz. Türkiye, gerek kardeş Arap ülkeleri ve Filistin halkı ile olan yakın tarihsel ve manevi bağlarından, gerek İsrail ile mevcut iyi ilişkilerinden azami ölçüde yararlanarak, barış sürecinin başarısına katkıda bulunmaya devam edecektir. Hükümetimiz, BM Güvenlik Konseyinin 242 ve 338 sayılı kararları gereğince, Filistin halkının -devlet kurma dahil- tüm haklarının tanınmasını, işgal altındaki Arap topraklarının boşaltılmasını ve bölgedeki tüm ülkelerin güvenli sınırlar içerisinde yaşamlarını garantiye bağlayacak bir çözümü içtenlikle desteklemektedir”. (TBMM Kütüphanesi, 05.10.2011)

1993 yılının Eylül ayında İsrail ile FKÖ arasında Filistin Özerklik İlkeleri Deklarasyonu'nun imzalanmasıyla aynı yılın Kasım ayında Çiller Hükümeti Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, bir yıl sonra da Başbakan Tansu Çiller İsrail'i ziyaret etmişlerdir. Çiller İsrail'in dışında Gazze ve Kudüs'ün doğu kısmında bulunan Filistin yetkililerini de ziyaret etmişlerdir. Bu ziyaretlerin karşılığında İsrail Cumhurbaşkanı, Başbakanı ve Dışişleri Bakanı da iadeyi ziyarette bulunmuşlardır. (Hale, 2003)

Hükümet Irak'la ilgili olarak da Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ın tüm BM kararlarına uyması gerektiğini, uygulanan yaptırımlarla sıkıntı içindeki Irak halkının ancak bu şekilde rahata erebileceklerini belirtmiştir. Ayrıca Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması da büyük bir önem arz etmektedir. (TBMM Kütüphanesi, 05.10.2011)

1995 Mayıs'ında Çiller Dışişleri Bakanlığına danışmadan, MGK ile tartışmadan PKK'nın İran'daki üslerine yönelik bir operasyona kalkışmıştır. İran ve Suriye ile olan ilişkilerde sorunların üzerine emin adımlarla gidilmesi gerektiğini belirterek sık sık güç kullanma tehdidine başvurmuştur. (Özcan, 2004)

2.1.5.3. Türkiye-ABD İlişkileri

Türkiye, ABD'nin Avrupa güvenliğine olan taahhütlerinin devamını gerekli görmektedir. ABD ile aramızdaki geliştirilmiş ortaklık ilişkilerinin genişletilmesine ve derinleştirilmesine özel bir önem vermeye devam edileceği vurgulanmıştır.

Çiller, ilk defa 1993 yılında ziyaret ettiği ABD'de Başkan Bill Clinton ile birbirlerine isimleriyle hitap edecek derece yakın bir diyalog kurulmuştur. Beyaz Saray'daki Clinton-Çiller görüşmesinde, Türkiye'nin bugünün parasıyla 200 milyon TL olduğu hesaplanan Irak ambargosundan kaynaklı zararı başta olmak üzere, Somali ve Kafkasya'daki son gelişmeler ile Bosna Savaşı ele alınmıştır. (<http://www.turkamerika.com/diplomasi-strateji/diplomasi-strateji/tarihten-bugune-turk-amerika-iliskileri.html> erişim tarihi, 10.12.2011)

Çiller'in Başbakanlık yaptığı dönemde Başbakanlık ile Dışişleri Bakanlığı arasındaki ilişkilerin gerilmeye başladığı dönem olmuştur. Özellikle de 1993 Ekim'inde Çiller'in ABD'ye yapmış olduğu ziyarette, Başbakan Çiller ABD'li muhatapları ile yaptığı bazı görüşmeleri tek başına yapmayı tercih etmesi Başbakanlık – Dışişleri Bakanlığı

arasında bir dönüm noktası olmuştur. Ayrıca düzenlediği basın toplantılarında Dışişleri Bakanı Çetin'e haber vermeden açıklamalar yapmıştır. (Özcan, 2004)

Özellikle koalisyon hükümetlerinde yaşanan, Dışişleri Bakanlığı ile diğer bakanlıklar ve ilgili kurumlar arasında eşgüdüm sorunları olmuştur. Bunun en önemli nedeni ise dış politika alanında elde edilebilecek bir başarının bakanlığın bağlı olduğu koalisyon ortağı partinin değil, doğrudan doğruya başbakanın başarı hanesine yazılmak istenmesidir.

2.1.5.4. Türkiye-RF İlişkileri

“Komşumuz Rusya'da demokratik sürecin ve pazar ekonomisine geçiş çabalarının başarıya ulaşması tarihsel bir önem taşımaktadır. Bu başarının sağlanmasında, gerek Rusya gerek yeni bağımsızlığına kavuşan komşu ve çevre ülkeleri ile siyasal ve ekonomik işbirliği ve dayanışmanın önemine inanıyoruz. Bu inançtan hareketle, eski Sovyetler Birliği'nin bulunduğu coğrafyadaki tüm ülkelerle, her alanda, daha yakın işbirliği ve yardımlaşma ilişkileri geliştirmeye çalışacağız. Bu çerçevede, ortak dil, din ve kültür bağlarımız bulunan Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetleri ile işbirliği ve yardımlaşma bağlarımızın pekiştirilmesine de özel ve sürekli bir özen göstereceğiz görüşleri hükümetin amaçlarını yansıtmaktadır”. (TBMM Kütüphanesi, 05.10.2011)

Bu dönemde RF, Çeçenlerle sorun yaşamaktadır ve Türkleri Çeçenlere yardım etmekle suçlamaktadır. Ancak duruma bakıldığında Türkiye'nin Çeçenya'ya yaklaşımı ile RF'nin PKK sorununa yaklaşımı arasında benzerlik kurulabilir. Hükümet düzeyinde karşılıklı yaklaşımlar temkinli olmuştur. Fakat yaptırım gücü olmayan Duma daha tepkisel davranmıştır ve 22 Şubat 1994'te Moskova'da Kürdistan Tarihi konulu bir konferans düzenlenmiştir. 25 Ocak 1995'te ise Kürt Evi, Moskova'ya 300 km. uzaklıktaki Yaroslav'da açılmıştır. (Tellal, 2001)

RF yetkilileri Şubat 1995'te Ankara'ya gelerek Türkiye'den Çeçenya'ya verdiği desteği çekmesini, Çeçenya'ya silah ve gönüllü gidişini engellemesini, Kafkas-Çeçen dayanışma derneklerinin kapatılmasını istemişlerdir. RF yetkilileri bu istekleri sunarken RF'de yaşayan 500,000 civarındaki Kürt kökenli vatandaşlarına dikkat çekmişlerdir. (Tellal, 2001)

2.1.5.5. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

İ.Çiller Hükümeti, ikinci DYP-SHP koalisyonudur. Yeni koalisyon protokolünde farklı olarak “Kafkasya ve Orta Asya’daki Türkiye cumhuriyetleri ile ilişkilerimizi geliştirmeye devam edeceğiz” düşüncesine yer verilmektedir. (Koalisyon Protokolü, 1993:15) Bosna-Hersek ile Azerbaycan’daki sorunların çözümü için de “elimizden geleni yapmaya kararlıyız” denilmektedir. (TBMM Koalisyon Protokolü, 1993:16)

Hükümetimiz, Kafkasya’da bağımsızlıklarını yeni kazanan ülkelerle eşitlik ve iyi komşuluk ilkelerine saygı temelinde ilişki geliştirmeye özen gösterecektir. Dost ve kardeş Azerbaycan’a yönelik saldırıların durdurulması, Azerbaycan ile Ermenistan arasındaki anlaşmazlığa Azerbaycan’ın toprak bütünlüğünün korunması ve insan haklarına saygı temelinde barışçı bir çözüm bulunması yolundaki girişimlerimizi kararlılıkla sürdüreceğiz söylemi vurgulanmıştır. (TBMM Kütüphanesi, 05.10.2011)

2.1.5.6. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Çiller Balkanlar’la ilgili hükümet programında şu ifadelere yer vermiştir;

“Türkiye, Soğuk Savaş ertesini dünyanın en bunalımlı kesitini içermektedir. Atlantik-Avrupa dünyasının güvenlik kurumları, Bosna-Hersek’te ve Kafkasya’da, saldırganlığın önlenmesinde ve saldırganların cezalandırılmasında başarılı olamamışlardır. Hükümetimiz, bu kurumların güçlendirilmelerine ve aralarındaki işbirliğine etkinlik kazandırılmasına öncelik tanıyacaktır denilmektedir. Atlantik-Avrupa güvenliğinin temel taşı konumundaki NATO’nun ve Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi ile AGİK’in güçlendirilmeleri ivedilik arz etmektedir. Bosna-Hersek’deki Sırp saldırganlığının tüm sonuçlarının ortadan kaldırılmasına yönelik politika ve girişimlerimizi ısrarla sürdüreceğiz. Saldırganın ödüllendirilmesi anlamı taşıyan sözde planların, çatışmaları giderek tüm Balkanlar’a yayma tehlikesini arttırdığına sürekli dikkat çekeceğiz. Balkanlar’da ve Kafkaslar’da barış için hangi ilkeleri savunuyorsak, dünyanın her yerinde de aynı ilkelerin egemen ve geçerli kılınmalarını özenle izleyeceğiz”. (TBMM Kütüphanesi, 05.10.2011)

2.1.5.7. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Başbakan Tansu Çiller “Başkalarının tarih yazmalarına izin vereceğimize, bu gelişmeyi önceden görüp, sizin inisiyatifini ele geçirmeniz ve tarihi sizin yazmanız daha doğru olmaz mı?” diyerek Kıbrıs sorununa bir an önce çözüm bulunması gerektiğini vurgulamıştır. (Özcan, 2004)

“Hükümetimiz, Kıbrıs sorununun, Ada'nın varlığında ve geleceğinde eşit hak sahibi iki toplum arasında anlamlı ve yapıcı bir müzakere süreci sonunda çözülebileceği kanısındadır. Kıbrıs Türk halkının meşru hak ve çıkarlarının korunulmasına siyasi destek vermeye devam edeceğiz. Kıbrıs Türk halkının haklarının, güvenlik ve esenliğinin, iki toplumun iki ayrı kesiminde yaşayacakları, siyasi eşitliğe dayalı bir ortaklık kurulması suretiyle güvence altına alınabileceğine olan inancımızı koruyoruz. Dış baskılar kullanılarak çözüm sürecinin hızlandırılmasına olanak yoktur. Hükümetimiz, bu anlayış çerçevesinde, Kıbrıs sorununun çözümüne yardımcı olmaya ve KKTC'nin, kalkınma çabaları hızlandırılarak refah düzeyinin yükseltilmesine katkıda bulunmaya devam edecektir” denilmektedir.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki ilişkilerin, iki ülkenin uzun vadeli çıkarlarına uygun bir düzeye çıkartılmasını arzu ediyoruz. Hükümetimiz, Yunanistan'la ilişkilerimizde sağduyuyu egemen kılmaya çalışacak ve Yunanistan'ın da aynı doğrultuda davranmasını bekleyecektir yorumu yapılmaktadır.

1994 Haziran'da Yunanistan ile 12 mil gerilimi esnasında Çiller, “24 saat içinde adalara çıkarım” diyerek tehditsel bir söylemde bulunmuştur. (Özcan, 2004)

18 Şubat 1995 tarihinde yapılan SHP 9. Olağanüstü Kurultayında SHP, Cumhuriyet Halk Partisi'ne (CHP) katılma kararı almıştır. (CHP, 1995:26)

2.1.6. 51. Cumhuriyet Hükümeti-II. Çiller Hükümeti (05.10.1995-30.10.1995)

Başbakan Tansu Çiller II. Çiller Hükümetini 5 Ekim 1995'te kurmuştur. Ancak çok kısa sürerek 30 Ekim 1995'te sona ermiştir.

9 Eylül 1995'de yapılan CHP 27. Olağan Kurultayı tarafından genel başkanlığa Deniz Baykal seçilmiştir. Çiller, Baykal ile anlaşamaması sonucu 20 Eylül 1995'de istifa ederek 50. koalisyon hükümeti de sona ermiştir. Çiller bir azınlık hükümeti olan 2.Çiller

hükümetini kurmuştur, ancak bu hükümet Meclis'ten güvenoyu alamamıştır. (TBMM Kütüphanesi, 1995)

Bu hükümette de Başbakan Tansu Çiller, 51. Dönem hükümet programında da bir önceki hükümet olan 50. Hükümet programındaki benzer sunumlar yapmıştır. Ancak 25 günlük bu azınlık hükümetinde bu sunulan politikaları zaman kısıtlı olduğundan dolayı uygulama fırsatı bulamayacaktır.

Cumhurbaşkanı tarafından yeniden hükümet kurmakla görevlendirilen Çiller, 30 Ekim 1995'te DYP-CHP koalisyonundan oluşan 3.Çiller hükümetini kurmuştur. Bu hükümet dört ay görev yapmıştır. (Doğan,2012)

2.1.7. 52.Cumhuriyet Hükümeti-III. Çiller Hükümeti (30.10.1995- 06.03.1996)

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, 51. Hükümetin güvenoyu alamamasından sonra yeni hükümeti kurma görevini yine DYP lideri Tansu Çiller'e vermiştir. 3. Çiller Hükümeti de bir azınlık hükümetidir. Bu dönemde Tansu Çiller CHP ile anlaşarak bir koalisyon hükümeti kurmuştur. 5 Kasım 1995'te yapılan güven oylamasında 415 milletvekili oy kullanmış ve 243 kabul oyu çıkmıştır. Yapılan oylama sonucunda 52. Hükümet fiilen göreve başlamıştır. Yeni hükümette Başbakan Tansu Çiller, Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı ise Deniz Baykal olmuştur. Bu hükümet özü itibari ile dört ay sonraki seçimlere götüreceği bir seçim hükümetidir. Bunun da etkisi ile Çiller Hükümet programında ABD, Orta Doğu, Rusya Federasyonu ve Balkanlar konularına hiç değinmemiştir. Bu dönemde hükümet programında ağırlık AB ile Gümrük Birliği'ne verilmiştir. Neticesinde 1 Ocak 1996 tarihinde AB ile Gümrük Birliği Anlaşması imzalanmıştır.

2.1.7.1. Türkiye-AB İlişkileri

Hükümet programında AB ile ilgili olarak "Avrupa ile Gümrük Birliği yıl içinde tamamlanarak, temel değerlerimizden ve egemenliğimizden ödün vermeden AB ile bütünleşmenin kapılarını açarak, Türkiye'yi Dünya'ya taşıma misyonunu üstlenmiş, bunu kesinlikle gerçekleştirme iddia ve kararlılığı içindeyiz" denilmektedir.

Dün Türkiye-Avrupa Birliği Ortaklık Konseyi toplantısı sonunda alınan olumlu sonuçlar, ülkemizi Avrupa Birliği'ne bir adım daha yaklaştırmakta ve dış politika

hedeflerimiz açısından çok verimli bir aşama teşkil etmektedir vurgusu yapılmıştır. (TBMM Kütüphanesi, 20.10.2011)

2.1.7.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

1996 yılının Şubat ayında İsrail ile Askeri Eğitim ve İşbirliği anlaşması imzalanmıştır. Beş yıl süreli olan ve ileriki hükümetler döneminde de tekrarlanan anlaşmanın içeriğinde karşılıklı askeri ziyaretler yapılması, karşılıklı olarak askeri teknikler öğrenilmesi ve her iki ülke pilotlarının ortak eğitim görmeleri bulunmaktadır. Bununla birlikte Türkiye ile İsrail gelişmiş silah sistemlerinin üretiminde ve istihbarat paylaşımında işbirliği yapacaklardır. (Hale,2003)

Orta Doğu ülkelerine karşı benimsenen aktif diplomasi, 90'lı yılların ortasında daha da ilerleyerek aktif politikaya dönüşmüştür.

1995 yılından itibaren Türkiye'nin bütün bölgeye ve özellikle PKK'ya karşı uyguladığı politika ve stratejilerde değişikliğe gittiği gözlenmiştir. Böylece Türkiye Güneydoğu Anadolu'da alan üstünlüğü sağlamaya çalışırken, Kuzey Irak'ta ise PKK kamplarının ortadan kaldırılmasına yönelik sınır ötesi operasyonlarının boyut ve sıklığını arttırmıştır. (Özcan, 2012)

PKK saldırılarının 1995 boyunca artış göstermesi Türkiye ile Suriye ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuştur. Hatta Türkiye Ekim 1995'te Suriye'ye ultimatoma niteliğinde notalar göndermiştir. Kasım 1995'te ise Hatay'daki PKK militanlarının sızma ve saldırı eylemlerinin artması neticesinde bölgeye asker kaydırılacağı açıklanmıştır. Fakat Suriye'nin PKK'nın sızması konusunda gerekli önlemleri almaması nedeniyle, Suriye protesto edilmiştir. (Özcan, 2012)

Bu gelişmeler neticesinde dönemin Başbakanı Tansu Çiller Aralık 1995'de yapılacak seçimlere kadar Abdullah Öcalan'ın etkisizleştirilmesini sağlayacak bazı örtülü girişimler yapılması için güvenlik birimlerine talimat vermiştir. Dönemin Dışişleri Bakanı Coşkun Kırca, PKK'nın Hatay'da artan eylemlerinden sonra Suriye'yi caydırma amaçlı İsrail ile ilişkilerin en kısa zamanda bir ittifaka dönüştürülmesi gerektiğini ifade etmiştir. (Özcan, 2012)

23 Ocak 1996 tarihinde Suriye'ye PKK'ya verdiği desteği sonlandırması adına nota gönderilerek Suriye'ye yönelik politika daha da sertleştirilmiştir. Hatta bu nota ile Türkiye'nin "doğacak bütün sonuçlarıyla meşru müdafaaya başvuracağı" bildirilmiştir. (Cemal, 2003:444)

2.1.7.3. Türkiye-RF İlişkileri

Bu dönemde RF, Türkiye'yi Çeçen yanlısı olmakla suçlamaktadır. Bu suçlamaların altında Türkiye'nin Çeçenlere topraklarını kullandırması, Türk vatandaşlarının RF birliklerine karşı Çeçenlerle birlik olup Çeçenya'da savaşması ve bu bölgeye gönderilen para yardımını önlememesi olarak sıralamıştır. Ocak 1996'da Avrasya feribotunun kaçırılması iki ülke arasında büyük sorun yaratmıştır. Feribotu Kafkas halkının özgürlüğü gerekçesiyle kaçırın Çeçenler ve Türkiyeli yandaşları yargılanırken gemi kaçırmaktan değil, geminin rotasını değiştirmekten yargılanmaya çalışılmıştır. Yargılamadan sonra hüküm giyen korsanların cezaevinden kaçmalarına göz yumulması iki ülke arasındaki ilişkilerin kötüye gitmesine sebep olmuştur. (İşyar, 2012)

Şubat 1995'te Ankara'ya gelen RF yetkililerinin I. Çiller Hükümeti döneminde Türkiye'den taleplerini Türkiye'nin yerine getirmede gönülsüz davranması üzerine Rus Dumasının izniyle 30 Ekim-1 Kasım 1995'te Sürgündeki Kürt Parlamentosu 3. toplantısını Moskova'da yapmıştır. Türkiye ise bu gelişmeyi protesto etmiştir. (İşyar, 2012)

2.1.7.4. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

Çiller, "Hükümetimiz ülkemizin yüksek çıkarlarını ilgilendiren bütün meselelerin yakından takipçisi olacaktır. Bunların başında, Azerbaycan erken petrolünün, Rusya'dan geçecek boru hattı ile eş zamanlı olarak, Gürcistan üzerinden, yani Batı güzergahından da Karadeniz'e getirilmesi projesi gelmektedir. Bakü-Ceyhan boru hattı Türkiye'nin, 21. yüzyıla dönük bir mega projesidir. İleride Azeri ve Kazak petrolünün Ceyhan'a akması ile bu bölgede bir sanayi patlaması yaşanacaktır. Bu gelişme, Akdeniz bölgesinde olduğu kadar Güneydoğu bölgemizde de refah ve istikrara büyük katkı yapacaktır" sözleri dile getirilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 20.10.2011)

2.1.7.5. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Çiller programda; “karşı karşıya olduğumuz çeşitli dış politika sorunlarının bizim için hayati önemi devam etmektedir. Bunların en önemlilerinden biri Kıbrıs sorunudur. Bugüne kadar olduğu gibi, iki bölge, iki toplumlu federal bir yapının Kıbrıs sorununun çözüme kavuşturulması için tek çare olduğunu düşünmekteyiz. Bu konuda ilerleme kaydedebilmek için de, KKTC tarafından kabul edilmiş olan güven arttırıcı önlemlerin öncelikli olarak ele alınmasına taraftarız. Toplumsal Barışı Sağlamaya ve gelir dağılımındaki adaletsizliği iyileştirmeye yönelik çabalarımızı sürdüreceğiz” demektedir. (TBMM Kütüphanesi, 20.10.2011)

Bu dönemde yaşanan en önemli dış politika gelişmesi Kardak Krizi'dir. 25 Aralık 1995'de bir Türk yük gemisi Kardak adacıkları yakınında karaya oturmuştur. Bu adacıklardan birisine sivil girişim ile Yunan bayrağı dikilmiştir. 1996 Ocak ayında Çiller Kardak bunalımı sırasında “O bayrak inecek, o asker gidecek” gibi ifadeler kullanmıştır. 28 Ocak 1996'da bir grup gazeteci tarafından Yunan bayrağı indirilerek yerine Türk bayrağı dikilmiştir. Bu durum ansızın iki ülkenin silahlı kuvvetlerini çatışmanın eşiğine taşıyan bir boyuta dönüşmüştür. (Özcan, 2004)

Kardak bunalımının gelişmesi, Genelkurmay Başkanlığı tarafından da ön hazırlığı yapılan sorunun Ankara'nın gündemine gelme sürecini hızlandırmıştır. Daha sonra araya giren ABD'nin arabuluculuğu ile sorun yatışmıştır.

TBMM seçimlerin 24 Aralık 1995'te yenilenmesi kararı almıştır. CHP bu seçimde kıl payı %10 barajını aşarak TBMM'ye girmiştir.

2.1.8. 53. Cumhuriyet Hükümeti-II. Yılmaz Hükümeti (06.03.1996-28.06.1996)

24 Aralık 1995 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerde beş parti %10 barajını aşarak Meclis'e girmiştir. RP %21,38 oy ile 158 milletvekili; DYP: %19.18 ile 135 milletvekili; ANAP %19.65 ile 132 milletvekili; DSP %14.64 ile 76 milletvekili; CHP %10.71 ile 49 milletvekili kazanmıştır. (Ezherli,1998:110-111)

Yüksek Seçim Kurulu tarafından ilan edilen sonuçlara göre hiçbir siyasi parti tek başına hükümet kuramamaktadır. Ayrıca ilk defa ilk üç parti ülkemizde %19 ile %21 arasında birbirine yakın oylar almışlar ve parlamentoya girme hakkını elde etmişlerdir.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel hükümeti kurma görevini Rize milletvekili Mesut Yılmaz'a vermiştir. Yılmaz, ANAP-DYP ortaklığı ve DSP desteği ile azınlık koalisyon hükümeti kurmuştur. (TBMM Kütüphanesi 24.10.2011)

Kurulan hükümette Başbakan Ahmet Mesut Yılmaz, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Nahit Menteşe, Dışişleri Bakanı ise Emre Gönensay olmuştur.

Hükümet programında, “Balkanlar, Kafkasya ve Orta Doğu'daki çeşitli uyuşmazlıklarda izlediğimiz yapıcı tutum sürdürülecektir” denilmektedir. (TBMM Kütüphanesi, 25.10.2011)

2.1.8.1. Türkiye-AB İlişkileri

Hükümet Programında; Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyeliğinin, mümkün olan en kısa zamanda gerçekleştirilmesi, dış politikamızın öncelikli hedeflerinden birisi olacaktır. Bunun gerektirdiği yasal, ekonomik, sosyal ve idari düzenlemeler süratle gerçekleştirilecektir. Avrupa Birliği ile gerçekleştirdiğimiz Gümrük Birliği Anlaşmasının daha da geliştirilmesi için sürekli çaba harcanacaktır denilmektedir. (TBMM Kütüphanesi, 25.10.2011)

2.1.8.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Programda Orta Doğu ile ilgili olarak, hükümetimiz, Irak'ın bağımsızlık, egemenlik ve toprak bütünlüğünün korunmasına büyük önem atfetmektedir. Türkiye, Kuzey Irak'ta bu ilkelere aykırı herhangi bir oluşuma karşıdır sözleri dile getirilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 25.10.2011)

24 Ocak 1996'da İsrail ile Ticari, Ekonomik, Sınai, Teknik ve Bilimsel İşbirliği Anlaşması, Çifte Vergilenmenin Önlenmesi Anlaşması ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşmaları imzalanmıştır. (Ruben, 2000)

Mayıs-Haziran aylarında Türkiye-Suriye sınırında askeri hareketlilik artmış, Haziran 1996 başlarında Genel Kurmay İkinci Başkanı ve beraberindeki üst düzey komutanlardan oluşan bir heyet bölgede incelemeler yapmıştır.

2.1.8.3. Türkiye-ABD İlişkileri

Programda, “ABD ile ilişkilerimizi dostluk ve ittifak anlayışıyla sürdürmek, ekonomik işbirliği boyutuna daha fazla ağırlık vererek geliştirmek arzusundayız” yorumu yapılmaktadır. (TBMM Kütüphanesi, 25.10.2011)

2.1.8.4. Türkiye-RF İlişkiler

Hükümet programında Rusya ile ilgili; Rusya Federasyonu ile ilişkilerimizi, şimdiye kadar titizlikle riayet edilen ilkeler çerçevesinde, iki ülke arasında işbirliği imkanlarının geliştirilmesine öncelik veren bir anlayışla sürdüreceğiz denilmektedir. (TBMM Kütüphanesi, 25.10.2011)

2.1.8.5. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

Programda, “Azerbaycan ve Ermenistan arasında yürütülen barış görüşmelerinin, kalıcı bir barışa dönüşmesi için Ermenistan’ın işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve Çeçenistan’daki ihtilafın süratle sona erdirilmesi yolundaki yapıcı gayretlerimiz sürecektir” denilmektedir. (TBMM Kütüphanesi, 25.10.2011)

2.1.8.6. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Hükümet programında şu görüşlere yer verilmiştir; “Balkanlardaki gelişmeler umut vericidir. Dayton Barış Anlaşması sonrası Bosna-Hersek’teki tarafların barış yolunda attığı adımlar yakından takip edilmeye ve desteklenmeye devam edilecektir. Bu çerçevede barış sürecine aktif katkılarımız ve Bosna-Hersek’in yeniden imar çabalarının desteklenmesine yönelik yardımlarımız sürdürülecektir”. (TBMM Kütüphanesi, 25.10.2011)

2.1.8.7. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Yılmaz Hükümet programında; “Türkiye, Yunanistan ile iyi komşuluk, dostluk ve işbirliği ilişkileri içinde olmayı arzulamaktadır. Ege’de yaşanan son kriz, bu ülke ile aramızda yıllardır süregelen ihtilafların çözümsüz kalmasının tehlikelerini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Çözüme ulaşmanın başlıca yolu görüşme ve uzlaşmadır. Bu anlayışla, Yunanistan ile aramızdaki bütün sorunların doğrudan temaslara ve görüşmelere dayalı olarak çözümlenmesini istemekteyiz. Türkiye Ege’nin iki ülke arasında bir barış ve dostluk denizine dönüşmesinin herkesin yararına olduğuna

içtenlikle inanmaktadır. Kıbrıs sorununun, Ada'daki iki toplum arasında doğrudan görüşmeler yoluyla, iki bölge ve iki kesimli federal bir çözüme kavuşturulmasını amaçlayan Birleşmiş Milletler müzakere sürecini destekliyoruz. Türkiye, soruna kalıcı ve her iki tarafın serbest iradeleriyle kabul edecekleri bir çözüm bulununcaya kadar, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni her alanda güçlendirmeye çalışacak ve soydaşlarımızın haklı davasının yanında olmaya devam edecektir” demektedir. (TBMM Kütüphanesi, 25.10.2011)

Refah Partisi, güven oylamasının Anayasanın 96. maddesine göre geçersiz olduğu gerekçesiyle Anayasa mahkemesine başvurmuştur. Mahkeme 14 Mayıs 1996'da güven oylamasını, olağanüstü hali ve çekiç gücün süresinin uzatılmasına ilişkin TBMM kararını iptal etmiş, fakat yeni oylamaya gerek olmadığını bildirmiştir. Refah Partisi, 27.05.1996'da Başbakan Mesut Yılmaz hakkında gensoru önergesi vermiştir. Yılmaz gensorunun görüşülmesini beklemeden 6 Haziran 1996'da istifa etmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 25.10.2011)

12 Eylül Darbesi sonucu ortaya çıkan siyasetin etkisiyle 1980 ve 1990'larda sağcı gruplar güçlenmiş ve bunun sonucu olarak Refah Partisi 1995'teki genel seçimlerde siyasette güçlü duruma gelmiştir.

2.1.9. 54. Cumhuriyet Hükümeti-Erbakan Hükümeti (08.06.1996 -30.06.1997)

Yeni kurulan koalisyon hükümetinin Başbakanı Necmettin Erbakan, Dışişleri ve Başbakan Yardımcısı ise Tansu Çiller olmuştur.

Necmettin Erbakan, 1987 yılında yapılan referandum sonrasında siyasi yasaklılık halinin kalkmasıyla Refah Partisi'nin genel başkanlığına seçilmiştir. Refah Partisi, 1995 seçimlerinde en fazla oy alan partidir. Ancak diğer partilerin koalisyon yapmak istememesiyle hükümet kuramamıştır. Fakat Başbakan Yılmaz'ın 6 Haziran 1996'da istifa etmesiyle Cumhurbaşkanı hükümeti kurması için yine Erbakan'ı görevlendirmiştir. Erbakan, hükümet kurmak için yaptığı ziyaretler sonrasında nihayet koalisyon için kendisine bir ortak bulmuştur. Böylelikle Erbakan, DYP ile bir koalisyon hükümeti kurmuştur. (Doğan, 2006) Erbakan ile Çiller'in dış politika ilkelerinin birbiriyle çeliştiği açıktır. Ancak her iki liderin de ana gündeminin (dış politikadan

ziyade) iç politika olduğu varsayılırsa bu çelişkiye rağmen Refah-Yol koalisyonunun kurulmasına bir anlam verilebilmektedir. (Doğan, 2012)

İç politikada “irtica” tehlikesinin önemli boyutlara ulaştığını savunan Türk Silahlı Kuvvetleri “post-modern darbe” olarak da anılan 28 Şubat 1998 tarihinde, Refah Partisi’ni bir bakıma tasfiye etmiştir. (Babiş, 2011)

2.1.9.1. Türkiye-AB İlişkileri

Refah Partisi’nin 1995 seçimlerine giderken hazırladığı bildirmede “Türkiye’nin yeri bir Hristiyan birliği olarak kurulan ‘Avrupa Birliği’ değil ‘Müslüman Ülkeler Birliği’ olacaktır” denilmiştir. (RP, 1995: 29)

“Taktitçiler tarafından millete, parlamentoya ve Bakanlar Kurulu’na sorulmadan ‘Karanlık Oda’ metoduyla imzalanmış olan 6 Mart (Gümrük Birliği) Antlaşması’nı tasvip etmemiz mümkün değildir” demektedir. (RP, 1995: 29)

Refah-Yol koalisyon hükümeti protokolünde ise; Batı ile ilişkiler açısından “Türkiye’nin taraf olduğu bütün uluslararası ve stratejik antlaşmalara bağlı kalınacaktır, bu antlaşmaların milli güvenlik ve milli menfaatler aleyhine tatbikine meydan verilmeyecektir” ilkesi benimsenmiştir. (Protokol, 1996: 7,13)

Refah Partisi Batı ve Batılı kimliğine karşı olmuş ve “Batı’nın sömürü düzeni” nden kurtulup mümkün olduğunca İslam ülkeleriyle yakınlaşmayı amaçlamıştır. RP-DYP koalisyon hükümetinin görev süresince de Erbakan Batı devletlerinin hiçbirini ziyaret etmemiştir.

2.1.9.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Erbakan, İslam ülkeleriyle ikili ticari ilişkilerini geliştirmeye çalışarak ilk gezisini İran’a yapmış ve doğalgaz anlaşması imzalamıştır. Ayrıca “D-8” adı altında Bangladeş, İran, Malezya, Endonezya, Nijerya, Mısır ve Pakistan’ı bir araya getirmeye çalışmıştır. Bu örgütlenmenin asıl amacı Batılı ülkelerde olduğu gibi Müslüman ülkeler arasında da birlik oluşmasını sağlamaktır. Özellikle İran’la yakınlaşması Batılı ülkelerin olduğu kadar asker-sivil bürokrasinin de dikkatini ve tepkisini çekmiştir. MGK radikal islami hareketler ile terör eylemleri arasında Türkiye’yi tehdit açısından bir fark görmediği düşüncesini Milli Siyaset Belgesi’ne yansıtmıştır. Ayrıca Libya lideri Kaddafi’nin

medya önünde Türkiye'yi eleştirmesi ve buna Erbakan'ın tepki vermemesi ve Türk bayrağının Mısır'da göndere çekilmemesi gibi durumlar sonrasında tepkiler iyice artmıştır. İran'ın Büyükelçisi Bagheri'nin Ankara Sincan Belediyesi'nin düzenlediği gecede Türk – İsrail ilişkilerini eleştiren konuşması da durumu daha da olumsuzlaştırmıştır. TSK bu süreçten sonra harekete geçmiş ve “Kadife darbe” veya “post-modern darbe” olarak Sincan'da tanklar geçit yapmıştır. Erbakan, bu olaydan sonra Başbakan olarak uzun süre kalamayacağını anlamıştır. (Doğan, 2006)

Refahiyol döneminde Türkiye-İsrail ilişkileri bağlamında ordu ve bürokrasinin sivil politik alan karşısında olmuştur. Bu dönemde Türk-İsrail ilişkilerinin büyük çoğunluğunu askeri yapı belirlemiştir. Refah Partisi'nin bütün karşı duruşlarına rağmen söz konusu dönem iki ülke ilişkilerinde en iyi seviyeye ulaşıldığı dönem olmuştur. (Özcan, 2004:53)

Mart 1996'da Yılmaz Hükümeti döneminde İsrail ile imzalanan serbest ticaret anlaşması Nisan 1997'de TBMM tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. (Hale,2003)

Necmettin Erbakan ve partisi iktidara geldikten sonra askerlerin baskısına boyun eğerek İsrail ile askeri işbirliği ve serbest ticaret anlaşmalarını istemeyerek de olsa kabul etmiştir. Halbuki muhalefette bulunduğu dönemde Erbakan İsrail'i ve Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini kötülemiştir. Bu dönemde İsrail ile samimiyet kurmayan ve ilişkileri geliştirmeyen Erbakan, bunun yerine Filistin'i desteklemiştir. (Hale, 2003)

Refah Hükümetinin Başbakanı Necmettin Erbakan'ın Pakistan, İran, Malezya, Endonezya ve Libya gibi ülkelere yönelik yapmış olduğu ziyaretleri Türkiye'de Kemalist laik kesimlerin dış politikanın “İslamlaştığı” korkularını tetiklemiştir. İsrail ile sürdürülen yakın ilişkiler bazı yazarlar tarafından bu korkunun ortadan kaldırılmasına yönelik olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Erbakan özellikle askerler tarafından İsraili yetkililerle görüşmeye ve anlaşmaları imzalamaya zorlanmıştır. (Dibner, 1998-99:34)

İsrail ile 23 Şubat 1996'da “Askeri İşbirliği ve Eğitim Antlaşması” imzalanmıştır. Bu antlaşmanın gereğince İsrail Türkiye'ye İran, Irak ve Suriye sınırı boyunca güvenliğin sağlanması noktasında yardımını öngörmektedir. Bu antlaşma dış çevrelerce şöyle

yorumlanmıştır.; “Ankara, yanına Ortadoğu’nun en güçlü devletini alarak Atina ve Şam’a karşı büyük bir koz” elde etmiştir. (Elekdağ, 1996:21)

Böylelikle her iki ülkede “Suriye’ye karşı ortak bir politikada” buluşmuştur. Ayrıca, İsrail Türkiye’yi Ortadoğu’daki aşırı İslami akımlara karşı korumakta kararlı olduğunu belirtmiştir. Türkiye de, Müslüman ve laik bir ülke olarak, bölgede İsrail’in Arap dünyası karşısında yalnızlığını gidermiştir”. (Doğan, 1996:15)

Bu görüş, İsrail’le ortak deniz tatbikatı yapılacağını açıklayan askeri yetkililer arasında da hakim olan bir şeydir. Dönemin Genelkurmay İkinci Başkanı Çevik Bir söz konusu tatbikatın neden yapılacağını “Türkiye ile İsrail, bölgedeki iki demokratik ülkedir. Bölgeye, demokrasilerin birlikte iş yapabileceğini göstermek zorundayız” argümanı üzerine temellendirmiştir. Bu yetkiliye göre, “Biz her yanda sorunla çevriliyiz. Sıcak bölgedeyiz. Bu kaos çemberinin dışına çıkarak, bölgede dostlar bulmamız bizim için kritik önemde. İsrail, mükemmel seçenek.” demiştir. (Çongar, 1996:18)

Başbakan Erbakan Ağustos 1996’da İran, Pakistan, Singapur, Malezya ve Endonezya’ya geziler düzenlemiş daha sonrasında ise bu gezilerine, Ekim ayında Mısır, Libya ve Nijerya’yı da eklemiştir. Libya ziyareti tam bir muamma olmuştur. “Muammer Kaddafi Türkiye’nin İsrail ile kurduğu ilişkiler sebebiyle Erbakan’ı azarlamış ve bağımız bir Kürt devleti kurulmasını ifade etmiştir”. (Hale, 2003:319) Erbakan planlarını ikili görüşmeler çerçevesinde sürdürmüş ve G-7’ye karşı Müslüman ülkelerden oluşan D-8 grubunu oluşturmuştur. Buna karşın laik düşünce tarzındaki kesim ve özellikle askeri yetkililer Erbakan’ın Türkiye’yi batıdan uzaklaştırdığını, İsrail ve Araplarla kurulan ilişkilerin dengeli olması gerektiğini ve İslamcı bir dış politikanın Atatürkçü ilkelerle bağdaşmadığını savunmuş ve karşı çıkmışlardır.

2.1.9.3. Türkiye-ABD İlişkileri

Başbakan Erbakan döneminde hükümet programında ABD ile ilişkilere değinilmemiştir. Zaten Erbakan başbakanlığı süresince Batı yanlısı olmaktan ziyade İslami ülkelere yönelik bir dış politika izlemiştir. ABD ile ilişkiler açısından Refahiyol hükümetinde ABD ile 29 Mart 1980’de imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması yenilenerek süresi uzatılmıştır.

2.1.9.4. Türkiye-RF İlişkileri

Duma, Türkiye'nin Çeçenya konusunda isteklerini yerine getirme konusunda gönülsüz davranması ile 1997 yılında elindeki Kürt kozunu kullanmış ve iki Kürt konferansının Moskova'da toplanmasına ön ayak olmuştur. Türkiye bu gelişmeyi protesto etmiştir. (Tellal, 2001)

2.1.9.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Türkiye Balkan krizleri sonrasında geliştirilen güvenlik girişimlerinin büyük bir çoğunluğunda yer almıştır. Örneğin 1996'da NATO tarafından başlatılan Barış İçin Ortaklık (BİO) süreci Türkiye'nin bölge ülkeler ile askeri işbirliği aracılığıyla bölge güvenliğini pekiştirmede önemli bir yer teşkil etmiştir. Diğer taraftan Türkiye, 1996'da Tiran'da Güneydoğu Avrupa Savunma Süreci (SEDM)'nin oluşumuna öncülük etmiştir. (Mandacı, 2012)

2.1.9.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Programda “Yunanistan ile aramızdaki anlaşmazlıkların ancak kalıcı ve karşılıklı çıkarları kollayan bir müzakere ve diyalog süreci çerçevesinde çözülebileceği inancındayız” denilmiştir.

“Kıbrıs sorunu Ada'daki iki toplum arasında doğrudan görüşmeler yoluyla çözümlenmelidir. Türkiye soruna kalıcı ve her iki tarafın serbest iradeleriyle kabul edecekleri bir çözüm bulununcaya kadar Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni her alanda güçlendirmeye çalışacak ve soydaşlarımızın haklı davasının yanında olmaya devam edecektir”. (TBMM Kütüphanesi, 28.10.2011)

2.1.9.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya ile İlişkiler

Hükümet programında; Türk Cumhuriyetlerinin ekonomik yapılanma süreçlerine yapılan katkılar artırılarak sürdürülecek; ulaştırma, haberleşme ve enerji alanındaki işbirliği projelerine öncelik verilecektir sözleri dile getirilmektedir.

Azerbaycan ve Orta Asya Cumhuriyetlerine yönelik ulusal politikalar için de Ekonomik İşbirliği Teşkilatının (ECO) ilave bir platform oluşturduğu dikkate alınarak, Teşkilatın

faaliyetlerinin önümüzdeki dönemde daha da geliştirilmesine özel bir önem verilecektir denilmektedir. (TBMM Kütüphanesi, 28.10.2011)

Sonuçta 28 Şubat süreci gibi birçok neden Erbakan Hükümetinin Haziran 1997’de iktidardan düşmesine neden olmuştur. Yerine geçen Yılmaz Hükümetini, dökülen parçaların toplanması ve dış politikaya daha mantıklı ve etkili bir yön verilmesi görevi beklemektedir. (Hale, 2003:320)

2.1.10. 55. Cumhuriyet Hükümeti-III. Yılmaz Hükümeti (30.06.1997-11.01.1999)

30 Haziran 1997’de 55. Hükümet Başbakanı Mesut Yılmaz, Başbakan Yardımcısı Bülent Ecevit Milli Savunma Bakanı ve Başbakan Yardımcısı İsmet Sezgin olmuştur. Dışişleri Bakanı ise İsmail Cem’dir.

Yılmaz, ANAP-DSP-DTP koalisyonunu CHP’nin de desteğini alarak kurmuştur. Böylelikle Refah-Yol hükümetine son verilmiştir. Bu üçlü koalisyon partileri birbirleriyle açıkça çatışan bir iç veya dış politika anlayışları yoktur. Demokratik Türkiye Partisi, DYP lideri Tansu Çiller’in liderlik anlayışını benimsemeyen ve DYP’nin içinden çıkmış bir partidir. Kurucuları olan Hüsamettin Cindoruk ve İsmet Sezgin 7 Ocak 1997’de Demokrat Türkiye Partisi’ni kurmuşlardır. (Doğan, 2012)

55. Hükümetin Dışişleri Bakanı olarak yaptığı ilk basın toplantısında İsmail Cem, “Türkiye’nin tarihi, coğrafi ve kültürel anlamda “700 yıllık Avrupalı” olduğunu söylemiştir. Hedeflerinin başkalarına özenen değil başkalarının özendiği bir “dünya devleti” yaratmak olduğunu” söylemiştir. (Cem, 2004:47)

2.1.10.1. Türkiye-AB İlişkileri

DTP parti programı “Avrupa Birliği’ne tam üyelik hedefimizin dış politikamızda öncelikli önemini mutlaka koruması gerektiğine inanıyoruz” demiştir. Ayrıca “Kıbrıs’taki iki toplumun serbest iradesiyle ve müzakereler yoluyla mümkün olacağı görüşü”nü savunmuşlardır. (DTP, 1997: 76-78)

ANAP, DSP ve DTP koalisyon protokolünde ise, “Bölge merkezli dış politika ve ekonomide sağlanacak gelişmeler, ülkemizin Avrupa Birliği’ne tam üyeliğinin hızlanmasına da katkıda bulunacaktır.” ve “KKTC ile ilişkiler yeniden hak ettiği düzeye çıkarılacaktır.” Denilmiştir. (Doğan, 2012)

Hükümet programında, “Avrupa Birliği’ne mümkün olan en yakın zamanda tam üye olmaya yönelik gayretler sürdürülecektir” denilmektedir. (TBMM Kütüphanesi, 12.11.2011) Türkiye Avrupa ilişkilerini yakından ilgilendiren ilk Zirve 12-13 Aralık 1997 tarihinde Lüksemburg’da gerçekleştirilmiştir. Bu zirve ile Avrupa’nın geleceği çizilecektir. Lüksemburg’da alınan karara göre 1959’dan beri Avrupa’nın kapısında bekleyen Türkiye’nin adı müzakereler için geçmezken, sosyalizmden yeni kurtulmuş Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Kıbrıs Rum Kesimi ve Malta için müzakereler başlayacaktır. Türkiye Lüksemburg Zirvesinden bir gün sonra, yapılan bu zirveye tepki göstererek Avrupa Birliği ile siyasi diyalogu askıya aldığını ve 12 Mart 1998 tarihinde Londra’da yapılacak Avrupa Konferansı’na katılmayacağını bildirmiştir.

ANAP-DSP Koalisyon Hükümetinin IMF ile başlattığı ve 1998 Temmuz ayında imzalanan yakın izleme anlaşması ile sonuçlanan görüşmeler Türkiye-IMF ilişkilerinin son on yıllık dönemi (1998-2008) kapsayacak olan bir başlangıçtır. Yakın İzleme Anlaşmasının ek metni olan ekonomik politikalar bildirgesinde yer alan kararlara göre hükümet, bankacılık ve sosyal güvenlik alanlarında yapısal değişiklikler getiren yeni yasal düzenlemeler yapacaktır. POAŞ, THY, ERDEMİR hisselerini satarak özelleştirecektir. TELEKOM’un %49 hissesi satılacaktır. TEDAŞ dağıtım işletmelerinin işletme haklarını devredecektir. 1999 sonuna kadar mevcut tarımsal destekleme araçlarının tümünü yürürlükten kaldıracaktır. Fakat bu planlamalar yapıldıktan sonra Yakın İzleme Anlaşması’nın uygulanmasının beşinci ayında, Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı görevinden alınmıştır. Daha sonrasında ise Yılmaz hükümeti istifa etmiştir. (Kona, 2012)

2.1.10.2. Türkiye-ABD İlişkileri

Hükümet programında ABD ile ilişkilere bir cümle ile yer verilmiştir. “ABD ile ilişkilerimizi, dostluk ve ittifak bağlarımız çerçevesinde, karşılıklı çıkarlarımızı gözetken bir anlayışla yürüteceğiz” uygulama açısından da ABD ile ilişkiler stratejik ortaklık prensibi çerçevesinde iyi ilişkiler şeklinde yürütülmüştür. (TBMM Kütüphanesi, 12.11.2011)

2.1.10.3. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Hükümet programında “Ortadoğu’da barışçı ve dengeli politikalarımız devam edecek, bölgedeki bütün ülkelerle ve tarihsel yakınlıklarımız olan Arap ve İslam dünyası ile ilişkilerimiz geliştirilecektir. Irak’ın fiili bölünmüşlüğüne, bunun iç güvenlik açısından ve ekonomik çıkarlarımız bakımından yarattığı sakıncalar göz önünde tutularak, Birleşmiş Milletler kararları, insan hakları ve uluslararası hukuk ilkeleri doğrultusunda biran önce son verilmesi yolunda çaba gösterilecektir” sözleri dile getirilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 12.11.2011)

2.1.10.4. Türkiye-RF İlişkileri

Rusya Başbakanı Çernomirdin’in 1997 yılında Türkiye’yi ziyaret etmesi ilişkilerde iş birliği görüntüsünü güçlendirmiştir. Başbakan Mesut Yılmaz ile Rus meslektaşları görüşmeler esnasında, şüphecilik yerine güven ilkesinin geliştirilmesini vurgulayarak rekabet yerine işbirliğinin, ülkeler arasında ekonomik çıkarlara ve toprak bütünlüklerine karşılıklı saygı gösterilmesi konularında görüşlerini belirtmişlerdir. (İşyar, 2012)

Ekim 1998 başlarında Abdullah Öcalan Suriye’den çıkartılarak, Stockholm üzerinden Rusya’ya gelmiştir. Başbakan Mesut Yılmaz 11 Ekim günü terörist başının Rusya’da olduğunu resmen açıklamıştır. Rusya’nın Ankara Büyükelçisi A. Lebedev, Dışişlerine çağrılarak kendisi Abdullah Öcalan konusunda bilgilendirilmiştir. Büyükelçi ise bu durumu inkar eden bir açıklama yapmıştır. Türkiye ise Rusya’ya 27 Ekim 1998 tarihinde “terörist başını Türkiye’ye iade edin” notası vermiştir. Bunun üzerine Öcalan, Rusya’dan siyasi sığınma talebinde bulunmuştur. Duma bu sığınma talebini kabul etmiştir. Moskova’da 30 gün ikamet eden Öcalan burada da umduğu ortamı bulamamıştır. Rus yetkililerin isteği üzerine Öcalan sığınacak yeni bir ülke aramaya başlamıştır. Rus havayollarına ait bir uçakla İtalya’ya geçmek zorunda kalmıştır. Türk Hükümeti’nin baskıları sonucunda İtalya Hükümeti, Öcalan’ın tekrar Rusya’ya dönmesini istemiştir fakat Rusya’da bu isteği reddetmiştir. Hiçbir Avrupa ülkesi bölücü başının isteğini kabul etmemiştir. (Özkan, 2000)

2.1.10.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Hükümet Programında; Balkan ülkelerinde yaşayan Türk ve akraba toplulukları, bu ülkelerle her türlü ilişkilerimizin geliştirilmesinde yapıcı bir unsurdur. Bu toplulukların

yaşadıkları ülkelerdeki ekonomik, kültürel ve sosyal koşullarının iyileştirilmesine destek olunacaktır. Hükümetimiz, yurtdışındaki vatandaşlarımızın sorunlarını yakından izlemek ve çözümler bulmak amacı ile, yurtdışındaki vatandaşlarımızın da temsil edileceği bir “Yurtdışı Vatandaşlar Üst Kurulu” oluşturulacaktır ibareleri mevcuttur. (TBMM Kütüphanesi, 12.11.2011)

2.1.10.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Kıbrıs konusunda “hükümetimiz Kıbrıs’ın yalnız KKTC için değil, doğrudan doğruya Türkiye’nin güvenliği açısından da yaşamsal önem taşıdığı ve bu önemin arttığı bilincindedir” denilmektedir. (Resmi Gazete, 1997: 7)

2.1.10.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

Hükümet programında Kafkasya’da kalıcı barışın ve istikrarın tesisi için bölge ülkeleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesini amaçlayan her türlü girişim, geçmişte olduğu gibi, desteklenmeye devam edilecektir. Bu çerçevede, Ermenistan’ın işgal etmiş olduğu Azerbaycan topraklarından şartsız çekilmesi ve iki ülke arasındaki sorunların diyalog yolu ile çözülmesi hususlarındaki girişimlerin desteklenmesi sürdürülecektir.

Yeni Türk Cumhuriyetleri ve öteki Türk ve akraba toplulukları ile ekonomik, ticari, sınai, teknik, sosyal, eğitim ve kültürel alanlarda ilişkilerin geliştirilmesi için yürütülen faaliyetlere yeniden hız kazandırılacaktır söylemine yer verilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 12.11.2011)

Üçüncü Yılmaz hükümeti döneminde Türkiye dış politikada, Orta Asya’da geri adım atarak daha çok Kafkaslar üzerinde yoğunlaşmıştır. İlişkilerde Ecevit hükümetlerine kadar olan dönem, genel olarak, jeopolitik nüfuz alanlarında ve ikili ilişkilerde kontrollü gerginlik ve rekabet evresi olarak değerlendirilebilmektedir. Bu dönemde taraflar, bir yandan aralarındaki jeopolitik rekabeti sürdürmüş, diğer yandan da yoğun bir ekonomik işbirliği süreci içine girmişlerdir.

2.1.11. 56. Cumhuriyet Hükümeti -V. Ecevit Hükümeti (11.01.1999- 18.04.1999)

V. Ecevit Hükümetinin Başbakanı Bülent Ecevit’tir. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı H. Hüsamettin Özkan ve Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Uluğbay’dır.

ANAP, DSP, DTP koalisyon ortaklarının anlaşamamasıyla III. Yılmaz Hükümeti sona ermiştir. ANAP, DYP ve DSP anlaşarak Nisan 1999'da genel seçimler olana kadar DSP azınlık hükümetini 11 Ocak 1999 tarihinde kurmuşlardır.

Genel seçimlerde oyların %22'sini alan DSP birinci parti olmuştur. Daha sonra sırasıyla oyların %18'ini Milliyetçi Hareket Partisi, %15'ini Fazilet Partisi, %13'ünü ANAP, %12'sini DYP almıştır. (TBMM Kütüphanesi, 15.11.2011) Seçimler sonucunda DSP, MHP ve ANAP'ın katıldığı üçlü koalisyon hükümeti kurulmuştur.

2.1.11.1. Türkiye-RF İlişkileri

III. Yılmaz döneminde Rusya'dan İtalya'ya geçen terörist başı Öcalan Türkiye'nin İtalya'ya yapmış olduğu baskılar sonucunda İtalya hükümeti Öcalan'dan tekrar Rusya'ya dönmesini istemiştir. Ama bu talebi Rusya bu kez olumsuz karşılamıştır. Daha sonra hiçbir Avrupa ülkesi bölücü başının talebini kabul etmeyince 16 Ocak 1999'da yeniden Rusya'ya dönmüştür. Fakat Rusya'ya ayak basar basmaz kendisine ülkeden ayrılması için 10 günlük süre verilmiştir. 29 Ocak günü ise Yunanistan'a geçen Öcalan bir gün sonra bu ülkeyi de terk etmek zorunda kalmıştır. Bunun üzerine tekrar Rusya'ya dönmek istese de Rusya, Öcalan'ın uçağına iniş izni vermemiştir ve bu şekilde terörist başının Rusya macerası sona ermiştir. (Özkan, 2000)

2.1.11.2. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

Bülent Ecevit'in Başbakanlığı döneminde Orta Asya Türki Cumhuriyetlerinden Özbekistan ile bazı sorunlar yaşanmıştır. Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov, otoriter rejimine karşı başlatılan muhalefet hareketlerini Türkiye'nin desteklediğinden şüphelenmesinden sonra 16 Şubat 1999'da Taşkent'te başkanın arabasına bomba yerleştirilerek yapılan suikast girişimi Özbekistan ile Türkiye arasındaki ilişkilerdeki gerginliği hat safhaya çıkarmıştır. İran üzerinden Türkiye'ye kaçan iki şüpheli Özbek gecikmeli de olsa Özbekistan'a iade edilmiştir. Şüphelilerden biri suikast girişimini Türk İslamcı lider Necmettin Erbakan'ın finanse ettiğini iddia etmiştir. Bunun üzerine Özbek Hükümeti, Türk Hükümet'inden Taşkent büyükelçisini geri çağırmasını istemiş, hava sahasını THY uçaklarına kapatmış ve Türk okul ve üniversitelerinden Özbek öğrencilerini geri çekmiştir. Bunun üzerine Başbakan Bülent Ecevit Özbekistan

büyükelçisine Türk topraklarında Özbekistan'a karşı faaliyet gösterilmesine izin verilmeyeceğine garanti vermiştir. (Hale, 2003)

“DSP azınlık hükümeti seçimler sonrası oluşacak hükümetin Yakın İzleme Anlaşmasındaki hedefleri koruyacağı güvencesini taşıyan bir “Anlayış Birliği Mutabakatı”nı IMF ile 1999 Ocak sonunda imzalamıştır”. (Kona, 2012)

Bu hükümet bir azınlık ve aynı zamanda seçimlere götürecekt hükümet olduğu için dış politikada çok fazla uygulama alanı bulamamıştır.

2.1.12. 57.Cumhuriyet Hükümeti – VI. Ecevit Hükümeti (18.04.1999- 03.11.2002)

57. Hükümetin Başbakanı Bülent Ecevit'tir. Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Devlet Bahçeli, Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Mesut Yılmaz ve Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan'dır.

Koalisyon hükümeti güvenoyu aldıktan kısa bir süre sonra Ekonomik Politikalar Belgesi'nde verilmiş olan taahhütleri yerine getirmek üzere harekete geçmiştir. TBMM'de Bankacılık Yasası Haziran ayında görüşülmüştür. Ardından SSK Yasası gündeme getirilerek kabul edilmiştir. Sonra ise anayasa değişikliği gerçekleştirilerek tahkim uygulamasının önündeki engeller kaldırılmıştır. Bakanlar Kurulu kararı ile Temmuz-Aralık 1999 dönemi içinde tarımsal kesimde uygulanan destekleme araçları yürürlükten kaldırılmıştır. Bu süreç 1997 Kasım ayında başlatılıp iki yıl sonra orta vadeli bir istikrar ve yapısal reform programına dönüşmüştür. Ancak bu Programın uygulanması Kasım 2000-Şubat 2001 krizine yol açmıştır. (Kona, 2012)

1999 yılında kurulan üçlü koalisyon hükümeti IMF ile stand-by anlaşması yaparak ekonomi alanında hızlı bir başlangıç yapmışlardır. Bu yapılan anlaşma ile reformlara hız verilmiştir. Bu reformlar sayesinde ekonomide hızlı bir iyileşme ortaya çıkmıştır. Ancak bu yapısal reformların kısa zamanda sonlandırılması ekonomiye daha çok zarar vermiştir. (<http://arsiv.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2004/08/08/yazarlar/yazarlar207.html>) Özelleştirme süreci istenilen düzeyde gerçekleştirilememiş ve tam liberalleştirme yapılamamıştır ve bunun sonucunda hükümet 2001 ekonomik krizine maruz kalmıştır. 2001 krizinden sonra Dünya Bankası'ndan Kemal Derviş getirilmiş ve Ekonomiden Sorumlu Devlet Bakanı olmuştur. “IMF Türkiye'ye verdiği krediyi 30 milyar dolara kadar yükseltmiştir”. (Kona, 2012)

2.1.12.1. Türkiye-AB İlişkileri

DSP-ANAP-MHP koalisyon hükümetinin bir diğer dış politika çıktısı AB-Türkiye ilişkileridir. Başbakan Bülent Ecevit 1999 yılının yaz aylarında AB'ye adaylık talebinde bulunmuştur. Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmeyi taahhüt etmiştir. Türkiye 1999 Aralık ayında yapılan Helsinki Zirvesinde aday kabul edilmiştir. Adaylığı resmileşen Türkiye'nin bu adaylık süreci içerisinde bazı konuların çözümlenmesi koşul olarak öne sürülmüştür. Bu konular arasında Kıbrıs ve Ege meseleleri de yer almıştır. Türkiye ve Yunanistan arasındaki sorunlar uzlaşma yolu ile çözülecek, çözülemez ise Avrupa Konseyi sorunu ele alacaktır. Türkiye'nin Kopenhag Kriterleri kapsamında gerçekleştirdiği bir dizi düzenleme AB nezdinde olumlu etki yaratmıştır. Almanya'da Hristiyan Demokratların yerini alan Sosyal Demokratların iktidara geçmesiyle birlikte Almanya Türkiye'nin AB üyeliğine sıcak bakmaya başlamıştır. Lüksemburg Zirvesi'nin ardından AB ile ilişkileri siyasi yönden askıya alan Türkiye'yi AB üyesi ülkelerin istediği gibi yönlendirebilmesi şansından uzak kalmışlardır. Bu nedenlerden dolayı Türkiye'yi AB Lüksemburg'da dışlarken, Helsinki'de tavır değişikliğine başvurmuştur. Ayrıca Clinton yönetiminin Türkiye'nin AB üyeliğine tam destek vermesi ve AB üyesi ülkeleri bu alanda etkileme gücü sonuç vermiştir. (Sönmezoğlu, 2006)

1999'da sırasıyla İzmit ve Atina'yı harap eden depremlerin iki ülke halkında yarattığı empatiden hareketle Yunanistan olumsuz koşulluk politikasından tarihi bir adımla uzaklaşarak 1999 Helsinki Zirvesi'nde AB'nin Türkiye'ye adaylık statüsü tanıma kararını desteklemiştir. (Rumelili, 2007-2008)

Haziran 1999'da Köln'de yapılan Avrupa Konseyi toplantısında AB'nin özellikle kriz çözümlerine yönelik olarak oluşturmayı hedeflediği Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) temelleri atılmıştır. AB, AGSP'yi oluşturabilmek için sahip olduğu kaynakların yeterli olmadığını öne sürmüş ve NATO'nun imkan ve kabiliyetlerinden yararlanmayı kararlaştırmıştır. Böyle bir durumda AB üyesi olmayan fakat NATO üyesi olan Türkiye, Kıbrıs ve Yunanistan gibi konularda sürecin dışına itilmiştir. Türk Hükümeti tarafından bu durum hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. 2002 Aralık ayında Kopenhag Zirvesi'nde bu hoşnutsuzluğun kısmı telafisi yapılmıştır. Türkiye'ye AGSP'nin NATO üyesi bir ülkeye karşı kullanılmayacağı sözü verilmiştir. Ayrıca 1999 Helsinki Zirvesi'nde aday ülke statüsü tanınan Türkiye'nin AB'den alacağı

mali yardımlarda insan hakları konusunun iyileştirilmesi şartı bağlanmıştır. DSP-ANAP-MHP koalisyon hükümeti Türkiye'deki ilk reform paketlerini uygulayan hükümettir. Ancak Kemal Derviş'in Türkiye'ye gelip ulusal programı yapması ile sadece ekonomik liberalleşme değil, siyaseten de liberalleşme reformlarının temeli atılmıştır. (Kona, 2012)

1999'dan sonra Türkiye resmi olarak aday ilan edildikten, katılım anlaşması belgesi ortaya çıktıktan sonra hem asker hem de dışışleri içinde çatlaklar başlamıştır. Avrupalılar, Amerikancılar ve milliyetçi çizgi Asyacılara olmak üzere bu iki geleneksel kurum üçe bölünmüştür. Amerika taraftarları fazla ses çıkarmamışlar, Avrasyacılar İran ve Rusya'ya yaklaşım dedikleri için kabul görmemişler, AB yandaşları bayağı yol almışlar ve bu çatlağın daha fazla genişlediği görülmüştür. (Kona, 2012)

Helsinki'de "aday ülke" kabul edilen Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgesi'ni imzalayarak Ulusal Program hazırlamayı taahhüt etmiştir. Bu dönemde idam cezası kaldırılacak, anadilde yayın ve eğitim hakkı tanınacak, MGK'nın sivilleştirilmesi kararı öneri haline getirilecek, düşünce özgürlüğü önündeki engeller kaldırılacak, OHAL kaldırılacak, DGM'ler kaldırılacak, işkenceye son verilecek, AİHM kararları gereği yeniden yargılama yapılacaktır, AİHS'ye ekle bütün protokollere taraf olunacak, Dernekler Kanunu liberalleştirilecek, insan hakları konularında uluslararası hukuk kurallarının iç hukuk kurallarına önceliği sağlanacaktır. (Kona, 2006)

2.1.12.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Başbakanlık tarafından Temmuz 1999'da yayınlanan bir genelgede Türkiye'nin İsrail'le yakınlaşma politikasının "Arap ülkelerinin Türkiye'ye karşı düşmanca tutumları, PKK'ya verdiği açık desteğe rağmen Suriye'nin yanında yer almaları ve Suriye yanlısı politika izlemeleri" üzerine gündeme geldiğini belirtilmiştir. (Özcan, 2012: 800) Bu genelge ikili ilişkilerin geliştirilmesi açısından, ABD etkili Rum ve Ermeni lobilerine karşı Türkiye'nin de Yahudi lobisinin desteğini almak için girişimlerde bulunması, teröre karşı İsrail ile işbirliğine gidilmesi, İsrail ile ekonomi alanında işbirliğinin oluşturulması ve Filistin sorunu karşısında dengeli bir politika izlenmesi gibi girişimlerden söz etmektedir. (Özcan, 2012)

2.1.12.3. Türkiye-ABD İlişkileri

Üçlü koalisyon hükümeti döneminde ABD Türkiye'ye ciddi anlamda tam destek vermiştir. ABD, Türkiye'ye verdiği desteği Kasım 1999 AGİT Zirvesi'nde daha da belirginleştirmiştir. Suriye tarafından korunan Abdullah Öcalan'ın 1998 yılında Suriye'den çıkarılması ve 15 Şubat 1999'da Türkiye'ye getirilmesinde ABD'nin çok büyük katkısı vardır. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 1999 yılında NATO toplantısı nedeniyle, Başbakan Bülent Ecevit ise dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'un daveti üzerine ABD'yi ziyaret etmişlerdir. Hemen ardından Kasım 1999'da AGİT Zirvesi için İstanbul'a gelen Başkan Clinton TBMM'de yaptığı konuşmada iki ülke ilişkilerine yönelik olumlu mesajlar vermiştir. (Kona, 2012)

2.1.12.4. Türkiye-RF İlişkileri

Bülent Ecevit'in Başbakanlığı döneminde Rusya'da da Vladimir Putin iktidara gelmiştir. "Putin, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki cumhuriyetlerle ciddi anlamlarda kurmaya çalıştığı ilişkilerden fazla memnun olmadığını dile getirmiştir". (İşyar, 2012:805)

1999 yılındaki Çeçenistan savaşında Türkiye Çeçenlere destek konusunda çekingen bir tavır izlemiştir. Bu dönemde düzenlenen kitlesel gösterilerin sayısında oldukça azalma görülmüştür. 4-6 Kasım 1999 tarihleri arasında Başbakan Bülent Ecevit'in Moskova ziyaretinde Rus yetkililere yeterli güvence verilmiştir. (İşyar, 2012)

2.1.12.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

"Türkiye DSP-ANAP-MHP koalisyon hükümeti döneminde; Balkanlar'da, Irak ve İran politikaları özelinde, Kafkaslar ve Orta Asya'da benimsediği politikalar genelinde, İsrail'le ikili ilişkiler bağlamında ABD politikalarının destekleyicisi olmuştur". (Uzgel, 2005) 1999 yılında gelişen Yugoslavya krizinde Türkiye ABD ile birlikte hareket etmiştir. NATO üyesi ülkelerin uçaklarıyla başlatılan bombalamanın ardından Yugoslavya direncini arttırınca ABD Türkiye'deki Bandırma ve Çorlu'daki üsleri kullanmak istemiştir. Türkiye bu isteğe olumlu yanıt vermiştir. Ayrıca ABD'nin Saddam rejimini devirmek ve İran'ı bölge politikalarında etkinsizleştirmek amacıyla bu iki ülkeye yönelik uygulanan çifte çevreleme politikasını Türkiye'de desteklemiştir. (Uzgel, 2005)

Bu dönem hükümetinin de Balkanlarla ilgili dış politika uygulamasında; Kosova krizinde Türkiye bölgeye yönelik NATO girişimini desteklemiştir. Arnavutluk'a askeri birlik göndermiştir. Makedonya topraklarına geçen mültecilerin bir kısmına kapılarını açmıştır, diğer kısmına ise insani yardım uygulamıştır. (Uzgel, 2005)

2.1.12.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

57. Hükümet Döneminde Türkiye-Yunanistan ilişkileri yumuşamıştır. 1999 yılında Kenya'daki Yunanistan Büyükelçiliği'nde Abdullah Öcalan yakalanmıştır. Bu sürecin ardından Yunanistan'ın Türkiye'ye PKK dahil terör eylemi uygulayanlara destek politikasını gözden geçirmesine neden olmuştur. Türkiye'de yaşanan 17 Ağustos 1999 depremi ardından Yunanistan Türkiye'ye yönelik sıcak tavırlar sergilemiş, dönemin iki ülke Dışişleri Bakanları İsmail Cem ve Yorgo Papandreu'nun dostane temasları olmuştur. Kıbrıs ve Ege Denizi'ni ilgilendiren tüm sorunlar niteliğini ve varlığını korumakla birlikte bu dönemde ilişkiler iyi niyet çerçevesinde yürütülmüştür. (Kona, 2012)

2.1.12.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya ile İlişkiler

11 Eylül olayları sonrasında Orta Asya ve Kafkasya, öncelikle ABD, AB ve Rusya gibi global güçlerin ve sonrada Türkiye ve İran gibi bölgesel güçlerin enerji politikaları çerçevesinde işbirlikleri ve rekabetlerine konu olmuştur. Böylelikle bu bölge Rusya'nın tekrar arka bahçesi olmaktan çıkmış ve uluslararası gündemin ön sıralarına yerleşmiştir. (Andican, 2012)

Türkiye ile Orta Asya Cumhuriyetleri arasındaki siyasi ilişkiler 2000'li yılların başlangıcından beri bir gerileme sürecine girmiştir. Bu gerilemenin en büyük nedenlerinden biri 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD'nin Orta Asya'ya girmiş olmasıdır. ABD, Özbekistan ve Kırgızistan'da askeri üsler kurmuştur. Bu gelişme Orta Asya Cumhuriyetleri'nin nezdinde Türkiye'nin arabulucu ve öncelikli konumunu yitirmesine neden olmuştur. Bu da 90'ların başından beri devam eden Türkiye'nin bölge ülkeleriyle batı arasındaki köprü görme işlevini ortadan kaldırmıştır. (Andican, 2012)

Ayrıca ilişkilerin zayıflamasında Türkiye'nin kendisinden kaynaklanan nedenler de mevcuttur. Bunlar arasında Türkiye'nin AB üyelik süreci ve Türkiye Cumhurbaşkanı'nın eski Cumhurbaşkanı'na göre dış politikada daha pasif bir yapı

sergilemesi sayılabilir. Bu nedenlerin ilk sırasındaki Türkiye'nin AB üyelik hedefidir. 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin yeniden aday ülke olarak kabul edilmesi ve 2000 yılında ulusal katılım belgesinin kabul edilmesiyle 2000'li yıllarda Türkiye'nin tek öncelikli hedefi AB ile bütünleşmek olmuştur. Bu suretle de tüm enerji bu hedefe yoğunlaştırılmıştır. Ayrıca 2001 yılında Ecevit Hükümeti döneminde patlak veren ekonomik kriz de Türkiye'nin içe kapanmasına neden olmuştur. Doğal olarak bu dönemde Orta Asya'da siyasal etkinliğin arttırılması söz konusu olamamış, Avrasya ile ilgili politikalar geri plana atılmıştır.

İlişkilerin yavaşlamasında diğer bir etken ise Orta Asya Türk Cumhuriyetleri'yle ilişkileri bizzat yürüten Özal ve Demirel gibi siyasetçilerin siyaset sahnesinden çekilmeleri olmuştur. Türk Cumhuriyetleri'nde dış ilişkiler tam olarak kurumsallaşmadığından Başkanlık sistemiyle yönetilen bu ülkelerde dışişleri daha çok devlet başkanlarının ikili ilişkileri çerçevesinde yürütülmektedir. 2000'li yıllarda Cumhurbaşkanlığı yapan Ahmet Necdet Sezer eski cumhurbaşkanlarına göre Türk Cumhuriyetleri devlet başkanları ile ikili ilişkiler kuramamıştır. Yine aynı dönemde Başbakan Ecevit'in sağlık problemleri de bir etkidir. Bu da ilişkilerin geliştirilememesi konusunda Türkiye açısından bir eksiklik teşkil etmiştir. (Andican, 2012)

Orta Asya Cumhuriyetleri ve Türkiye arasındaki ilişki eğitim ve kültür arasında olmuştur. Başbakan Bülent Ecevit'in de desteği ile Orta Asya Cumhuriyetleri'nde Türk okullarının sayısı arttırılmıştır. Azerbaycan'la ilişkiler "iki devlet bir millet" şeklindeki duygusal kavramsallaştırmadan daha fazlası olamamıştır. Ermenistan diaspora politikasını başarıyla devam ettirerek Türkiye'yi dış politik alanda daha kırılğan duruma getirmiştir. Gürcistan'la ilişkiler Rusya Federasyonu'nun gölgesinde devam etmiştir. Kafkasya politikası açısından en olumlu gelişme Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattının ilerleyen dönemlerde Türkiye'ye getirebileceği olumlu kazanımların hesabı olmuştur. (Andican, 2012)

Dış politikada bu gelişmeler yaşanırken ülke içerisinde ise sorunlu bir süreç yaşanmaktadır. Bu sıkıntılı sürecin başında Başbakan Bülent Ecevit'in rahatsızlığı, koalisyon içindeki anlaşmazlıklar ve yolsuzluklar gelmektedir. Bu sorunlara bir de parti içi muhalefet eklenince DSP-ANAP-MHP koalisyonunun sonu gelmiştir. Bunun üzerine

erken seçim kararı alınmıştır. Yapılan 3 Kasım 2002 seçimlerinde Meclis'te çoğunluğu elde eden AKP tek başına iktidar olmuştur. (Kona, 2012)

BÖLÜM 3: AKP DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

3.1. 2002-2011 DÖNEMİNDE TÜRK DIŞ POLİTİKASI

3.1.1. AKP'nin Dış Politika Felsefesi

AKP'nin 14 Ağustos 2001'de kurulması ve çok yeni bir parti olarak 2002 seçimlerinde tek başına hükümet kurması, Türk siyaset tarihi açısından benzerine zor rastlanacak bir örnektir. 3 Kasım 2002 ve 22 Temmuz 2007 seçimlerini yüksek oy oranları ile kazanarak tek başına iktidar olan AKP'nin Türk dış politikasında da farklılık yaratması söz konusu olmuştur. (Koçer, 2012) Bu farklılık 12 Haziran 2011 tarihindeki seçimle de günümüze kadar devam etmektedir.

AKP'nin Necmettin Erbakan'ın siyasi çizgisinden geldiği bilinmektedir. Bu yüzden özellikle 2002 seçimlerinden sonra iktidarın ilk dönemlerinde kimliği konusunda tartışmalar oluşmuş, bunun yanında da izlenecek iç politika kadar dış politikanın da seyri merak edilmiştir. AKP'nin kimliği konusunda direkt kendisi muhafazakar demokrat olarak tanımlama yapmıştır. Bu tanımlama ile birlikte bu tartışmalar büyük oranda son bulmuştur. AKP, değişen bölgesel ve küresel gerçekler karşısında, Türkiye'nin dış politika önceliklerini yeniden tanımlaması ve bu gerçekler ile ulusal çıkarları arasında yeni bir denge oluşturması gerektiği inancındadır. (<http://www.akparti.org.tr/gnsayfa/program.asp?dizin=50&hangisi=2> erişim tarihi 18.11.2011)

2002 seçimleri ile tek başına iktidar olan AKP ile eskiye oranla siyasal ve ekonomik istikrar sağlanmıştır. Bu şekilde Türkiye'nin dış politikasının da rahatladığı ve elinin güçlendiği bir gerçektir. Bunun en büyük göstergesi AB ile ilişkilerde görülmüş ve müzakerelerin başlaması somut örnek olmuştur.

2002 sonrasında, Türkiye, ABD ekseninden AB eksenine kaymıştır. Bu ise, ciddi bir değişim olarak algılanmaktadır.

AKP'nin dış politika anlayışı klasik Türk dış politika anlayışından biraz farklıdır. Dönemin Başbakanlık Dışişleri Baş Danışmanı Ahmet Davutoğlu, AKP'nin bu farklı dış politika görüşünde beş temel ögenin var olduğunu vurgulamaktadır ve şöyle açıklamaktadır:

“Bunlardan ilki *özgürlük ile güvenlik* arasında kurulacak bağlantıdır. 11 Eylül sonrasında başta ABD olmak üzere, küresel aktörler, sivil toplum kuruluşları ve akademi camiası güvenlik ağırlıklı bir söyleme yönelmiştir; ancak bunun bir tek istisnası Türkiye’de yaşanmıştır. Bu dönemde, güvenliğini riske etmeden, sürekli demokratikleşme paketleriyle özgürlük alanını genişleten tek ülke Türkiye’dir. Biz bunu gerçekleştirebildiğimiz ve iç siyasal meşruiyeti dengeli bir özgürlük ve felsefî bir güvenlik anlayışı ile irtibatlandırabildiğimiz oranda Türkiye diğer ülkelere de model olacaktır. Türkiye bu anlamda hem coğrafi, hem de tarihî açıdan bölgesinin merkez ülkesidir.

İkinci temel esas ise *komşu ülkelerle sıfır problem* ilişkisidir. Komşu ülkelerin tümüyle gelinecek sıfır problem noktası, aynı zamanda birinci esas ile de bütüncül bir noktaya ulaşmayı sağlayacaktır. Bu esas 'Türkiye'nin etrafı sürekli düşmanlarla çevrilidir' psikolojisinden ve buna bağlı gelişen defansif refleksten kurtulup, bütün komşuları ile ilişkilerini iyi düzeye getiren bir ülke olma üzerine kuruludur.

Üçüncü esas Türkiye'nin bu merkez karakteri dolayısıyla dış politikasının *çok boyutlu ve çok kulvarlı* bir yapı kazanmasıdır. Bugün uluslararası ilişkilerin seyrettiği dinamik şartlarda, Türkiye'nin statik ve tek parametrelî bir politika yürütmesi mümkün değildir. Irak'ta su yüzüne çıkan, hem Atlantik İttifakı içindeki bölgesel, hem de Transatlantik’le Avrasya arasındaki küresel parçalanma ve Asya-Avrupa, İslam-Batı, Güney-Kuzey kutuplaşmaları içinde Türkiye, kendisi problem kaynağı olmayan, aksine problem çözücü, küresel ve bölgesel barışa katkı sağlama yönünde inisiyatif kullanan ve çekim alanı oluşturan bir ülke olmalıdır. Türkiye değişik kulvarlarda çok boyutlu bir politika izlemek durumundadır.

Dış politikamızdaki dördüncü temel esas, *yeni bir diplomatik üslup* geliştirmektir. Türkiye'nin uluslararası sistemdeki rolü tanımlanırken genellikle kullanılan kavram 'bir köprü olma' rolü idi. Hâlbuki köprünün tek işlevi, iki entite arasında irtibat kurmak ve bir tarafı diğer tarafa taşımaktan ibarettir; kendi bağımsız varlığı olan bir aktör olarak algılanmaz. Bu tanımlamanın benimsenmesi, Doğu ile ilişkilerimizde Batı'nın değerlerini empoze etmeye çalışan bir Batılı, Batı ile ilişkilerimizde ise Doğu'nun olumsuz görülen unsurlarını taşıyan bir Doğulu olarak algılanmamıza yol açtı. Türkiye yeni dönemde 'köprü' değil, 'merkez' ülke olarak tanımlanmalıdır.

Beşinci esas; statik diplomasi anlayışından dinamik şartlara intibak etmemizi sağlayacak *ritmik diplomasiye* geçiştir.” (Davutoğlu, 2004)

AKP’nin 2002’deki seçimlerle tek başına hükümet olmasından sonra dış politikanın oluşturulmasına geniş bir çevrenin katıldığı söylenmektedir.

İnat ve Duran’ın görüşlerinde;

“Dış politikanın belirlenmesinde etkili olan bu çevre iki ana eksen oluşmaktadır. Birinci eksen, Ömer Çelik, Cüneyt Zapsu, Şaban Dişli ve Egemen Bağış gibi isimlerin yer aldığı ve ABD ile ilişkilere daha fazla önem veren kesimdir. İkinci eksen ise Abdullah Gül, Ahmet Davutoğlu ve Murat Mercan gibi isimlerin yer aldığı ve çok boyutluluğa, komşularla ilişkide bazen ABD’ye karşın bir işbirliği geliştirme isteğinde olan kesimdir. Recep Tayyip Erdoğan ise, AB’yi

temel alan perspektif ile bu iki eksenini de dış politikanın getirdiği konjonktür açısından tamamlayan ve yönlendiren lider konumundadır.” (İnat ve Duran, 2006:40-41)

2007 seçimlerinden sonra ise dış politika konusunda dönemin Başbakanlık Dışişleri Baş Danışmanı Ahmet Davutoğlu'nun öne çıktığı görülmektedir. Klasik Türk Dış Politikasında görülmemiş bir şekilde Davutoğlu'nun, temsilci, arabulucu gibi sıfatlarla bazı ülkelere görevli olarak gönderilmesi benzerine az rastlanan örneklerdir. Zaten kendisi de 1 Mayıs 2009 tarihinde Dışişleri Bakanlığı görevine getirilecektir. (Koçer, 2012)

1996'da Necmettin Erbakan'ın Başbakanlığı döneminde de görüldüğü üzere geçmişten günümüze MNP-MSP-RP-FP, Türk dış politikasının klasik çizgisine en fazla karşı olan kesimdir. Yıllarca bu kesim AB karşıtı bir tutum sergilemişlerdir. Ancak bu gelenekten gelen AKP beklentilerin aksine çok büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. AKP, muhafazakar demokrat bir parti olduğunu kendisi açıkladığı halde dış politikada muhafazakar davranmayarak özellikle AB üyeliği yönünde bir tutum sergilemiştir. Daha da önemlisi bundan önce hiçbir siyasi parti bu derece AB taraftarı olmamış veya kendisini bu şekilde tanıtmamıştır. AKP Hükümetleri çıkardıkları birçok yasalar ile Cumhuriyet tarihinin en AB'ci hükümetleri olarak anılabilecek bir çalışma sergilemişleridir.

Sadece AB konusunda değil tüm dış politika konularında da AKP'nin sergilediği tutum koalisyon dönemlerine göre oldukça farklıdır. AKP'nin Kıbrıs, Orta Doğu, Ege gibi konularda da Türk dış politikasının klasik anlayışının dışında bir yaklaşımı vardır. Bu durum dış politika alanında Kıbrıs konusu başta olmak üzere geleneksel devlet politikası ile hükümet politikası arasında ikilem meydana getirmiştir. (Koçer, 2012)

Tüm farklılığına rağmen AKP'nin dış politika felsefesinin kurulan hükümetler içerisinde tamamıyla değişen bir dış politika yapısına sahip olduğu da söylenememektedir. Zaman zaman AKP'nin dış politika konusunda beyan ettikleri ile uygulamak zorunda kaldığı politikaları farklılıklar göstermiştir. Bunun nedeni sadece AKP'nin iddialı beyanları değildir. Bunda içsel faktörler kadar dışsal faktörlerin de etkisi vardır. AB, Irak, Kıbrıs ve Ermenistan gibi konularda dış unsurların etkili oldukları aşikardır.

AKP iktidarı döneminde, Türk dış politikasında liberal bazı araçlar kullanılmıştır. “Sıfır toplamlı çatışmacı model yerine sıfır toplamlı olmayan uzlaşmacı model daha fazla tercih edilmiştir. Ancak, kazan-kazan olarak da ifade edilen bu yaklaşım, çoğu zaman muhalefet tarafından ödün verme olarak eleştirilmiştir”. (Koçer, 2012:926)

AKP hükümetinin eski RP bağlantısı ve aynı ideolojik eğilimler üzerinde olmaları dış politikadaki yaklaşımları açısından çeşitli spekülasyonlara yol açmıştır. Özellikle Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in görevinin bitişinin ardından Abdullah Gül’ün 28 Ağustos 2007 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilmesi, dış politika yapımının tamamıyla aynı siyasal eğilimin tekeline girmesi nedeniyle gerek yurt içinde gerekse diğer ülkeler açısından Türk dış politikasında bir ‘eksen kayması’ şüphesi olarak değerlendirilmiştir. Eksen kayması, Türkiye’nin sırtını geleneksel müttefiklerinden oluşan Batı dünyasına dönerek “Doğu” ya, AKP’nin doğal müttefikleri olarak görülen “İslam dünyası” na yönelmesidir. İkinci Körfez Savaşı öncesinde yaşanan “tezkere krizi” ile ABD ile yol ayrımına gelmesi, Orta Doğu’da diplomatik aktivitenin hiç olmadığı ölçüde artması ve nihayet İsrail ile yaşanan kriz, Türk dış politikasında ilkesel değişimler meydana geldiği biçiminde yorumlanmaya başlanmıştır. Son dönemde dış politika karar vericilerinin bu yönde bir irade gösterip göstermedikleri aşağıda incelenecektir. (Koçer, 2012)

Yeni yönetimin dış politika konusundaki en önemli tavrı “komşularla sıfır sorun” stratejisini takip etmesidir. Ne var ki bu yaklaşımın net ve çarpıcı bir sonuç verdiğini söylemek oldukça zordur. Zira birçok komşu ülke ile süregelen sorunlar çözümlenememiş sadece üstleri örtülmüştür. Örneklersek Yunanistan’la Ege’deki sorunlar devam etmektedir. Aynı şekilde Irak’la ve Ermenistan’la ilişkiler istenilen düzeyde değildir. Tabi bu noktada Türkiye’nin olduğu kadar muhatap ülkelerin de çözüm getiren bir yaklaşım içinde bulunup bulunmadıklarına da bakılması gerekir. Bu noktada Ermenistan’ın uzlaşmaz tavrı da dikkat çekicidir. (Tezcan, 2012)

3.2.1. 58. Cumhuriyet Hükümeti-Gül Hükümeti (18.11.2002 – 14.03.2003)

3 Kasım 2002’de yapılan genel seçimlerde AKP oyların %34.28’ini, CHP oyların %19.39’unu, DYP ise oyların %9.54’ünü almıştır. AKP’nin, 11 yıllık ve 9 hükümetlik sürecin ardından tek parti olarak iktidar olması ve bu hükümeti kuran siyasetçilerin büyük ölçüde laiklik aleyhtarlığı gerekçesiyle kapatılan Refah Partisi kadrolarından

oluşması iki en büyük ve önemli özelliğidir. AKP, Tayyip Erdoğan başkanlığında sürpriz bir atakla beklenenin üstünde oy alarak tek başına iktidar olmuştur. Bu durum Türk Dış Politikası açısından da yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur.

Ancak gelinen bu durum, 1983’de ANAP’ın olduğu gibi AKP’nin de dış politika konusunda pek hazırlıklı olmadığı görüntüsü vermektedir. Örneğin Tayyip Erdoğan’ın yasaklı olması nedeniyle Abdullah Gül’ün Başbakanlığı üstlenmesiyle birlikte dönemin Dışişleri Bakanlığı’na getirilen Yaşar Yakış, dışişleri kökenli olmasına rağmen bazı tecrübesizlik belirtileri göstermiştir. Bu sebepten dolayı Recep Tayyip Erdoğan’ın yasağının kalkması sonucu kurduğu hükümette kendisine Dışişleri Bakanlığı verilmeyecek, yerine Abdullah Gül atanacaktır. (Tezcan, 2012)

Ancak AKP’nin problem çözücü bir yaklaşım içinde olması dış politikada da bir takım açılımlar sağlamıştır. Tayyip Erdoğan Hükümeti’nin ilk testi 2002 Kopenhag Zirvesi öncesi yaşanmıştır. O dönemde siyasi yasaklı olan, bu nedenle resmi bir sıfatı olmayan Recep Tayyip Erdoğan, yoğun bir çalışma temposuyla zirve öncesi tüm Avrupa başkentlerini ziyaret ederek nabız yoklamış ve temaslarda bulunmuştur. (Tezcan, 2012)

3.2.1.1. Türkiye-AB İlişkileri

Hükümet programında Başbakan Abdullah Gül AB ile ilgili olarak şu görüşlere yer vermiştir:

“Avrupa Birliği’ne tam üyelik, ekonomik ve demokratik gelişimin sağlanması bakımından öncelikli hedefimizdir. Öte yandan AB’nin sunduğu ekonomik ve demokratik standartlar, yasal ve kurumsal düzenlemeler, tam üyelik şartına bağlı olmaksızın desteklenecektir.

Türkiye’nin Avrupa Birliğine tam üyeliği Hükümetimizin hedeflerinin başında gelmektedir. Bu amaçla, Türkiye’nin adaylığının genişleme sürecinde geri çevrilmez bir niteliğe sahip olduğunun tescil edilmesini teminen, katılım müzakerelerinin başlatılmasına çalışılacaktır. Hükümetimiz, Kopenhag kriterlerini tam olarak yerine getirme konusunda kararlıdır. Türkiye’nin Avrupa Birliği ailesi içerisinde hak ettiği yeri en kısa zamanda almasının iki tarafa getireceği kazanımların yanı sıra Avrupa kıtasının ötesinde barış, istikrar ve güvenlik yönlerinden olumlu sonuçlar doğuracağı kuşkusuzdur.

Tarihi, coğrafi ve ekonomik bağlarımızdan kaynaklanan diğer bölgesel entegrasyonlar ve komşu ülkelerimizle ekonomik işbirliği çabaları da AB’nin tamamlayıcısı olacak bir anlayış içinde sürdürülecektir.” (TBMM Kütüphanesi, 15.12.2011)

3 Kasım 2002’de erken seçimler sonrası iktidar değişikliği gerçekleştirmiştir. İslamcı felsefe ile tanınan ve Batı dünyası ve AB’ye çok ılımlı bakmayan Erbakan’ın yetiştirdiği kadrolar AKP çatısında göreve gelmiştir. Fakat umulanın tam tersine AKP iktidarı büyük bir hız ve kararlılıkla AB’ye girmek için Kopenhag siyasi ve ekonomik kriterlerini yerine getirmeye başlamıştır.

Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi’nde AB bütünleşme tarihinde en kapsamlı genişleme kararı alınmıştır. Zirve’de, 13 aday ülkeden Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Letonya, Litvanya, Malta ve Güney Kıbrıs’ın 1 Mayıs 2004’ten itibaren AB’ye üye olmaları kararlaştırılırken, Bulgaristan ile Romanya’ya da 2007 yılında üyeliklerini hedefleyen bir yol haritası verilmiştir. Türkiye’ye ilişkin olarak, yapılan reformlar ve yeni hükümetin bu yöndeki kararlılığı övülmüş ve 2004 yılı Aralık ayındaki Zirve toplantısında, Avrupa Komisyonu’nun hazırlayacağı 2004 Yılı İlerleme Raporu ve tavsiyesi doğrultusunda, Kopenhag siyasi kriterlerinin karşılandığının belirlenmesi halinde gecikmeksizin katılım müzakerelerine başlanması kararlaştırılmıştır. (İKV, 30.11.2011)

AKP iktidarının ilk yılları boyunca belirli bir dönüşümden geçilmiş ve küreselleşen dünya şartlarına adapte olmak isteyen AKP kadrosu AB’ye önem vermiştir. 2002-2004 yılları arasında AB Reform Paketleri ile iç yapıda bazı çevreler tarafından eleştirilen bazı çevreler tarafından ise hoşnutlukla karşılanan büyük bir dönüşüm gerçekleşmiştir; Davutoğlu döneminde ise Orta Doğu, AB’nin yerini almıştır.

3.2.1.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Hükümet programında Orta Doğu ile ilgili aşağıdaki ifadelere yer verilmiştir:

“Doğu’da akan kan, tüm dünya kamuoyunu olduğu gibi, bu bölge ile yakın kültürel ve tarihi ilişkileri olan Türk halkını da üzmekte ve endişeye sevk etmektedir. Hükümetimiz, din ve ırk ayırımı yapmaksızın, kime ait olursa olsun dökülen kanın ve göz yaşının acilen durdurulmasını sağlayacak tek yolun, kalıcı bir barıştan geçtiğine inanmaktadır. Türkiye, Filistin’de Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda ve Filistin halkının süregelen acılarını dindirecek şekilde barışın tesisine yönelik çabaları desteklemeye devam edecektir. Türkiye Filistin ve İsrail taraflarıyla iyi ilişkilerini sürdürerek barışın tesisine yönelik çabalara katkıda bulunma imkanına sahip olacaktır.

Türkiye, yakın komşusu Irak’la ilgili belirsizlikten tedirginlik duymaktadır. Hükümetimiz Irak’ın toprak bütünlüğüne ve siyasi birliğinin korunmasına büyük önem atfetmektedir. Irak’ın toprak bütünlüğünün bozulması Orta-Doğu’daki tüm

dengeleri değiştirecektir. Hükümetimiz, Irak yönetiminin Birleşmiş Milletler kararlarını tam olarak uygulaması, kitle imha silahlarından arınmış, komşularıyla barış içinde yaşayan bir Irak'ın uluslararası toplum içindeki yerini alması ve sorununun barışçı yönden çözümünden yanadır.” (TBMM Kütüphanesi, 15.12.2011)

Abdullah Gül hükümeti döneminde Türkiye'nin Orta Doğu politikası açısından en önemli meselesi ABD'nin Irak'ı işgali ve sonrasında yaşanan gelişmeler olmuştur. 1 Mart 2003 tezkeresinin TBMM'de kabul edilmemesi yine bu dönemde Orta Doğu politikası açısından önemli bir gelişmedir. Savaşın hemen öncesinde Türkiye'nin Irak ile ilgili beklentisinin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu beklenti sadece Kuzey Irak'ta gelişebilecek yeni oluşumlar açısından değil, Irak'taki her türlü bölünmenin gerek Türkiye gerekse bölgeye verebileceği zararlar açısından bakıldığında Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması olmuştur. Böylece Türkiye Irak'ta istikrar için üniter bir yapının daha faydalı olacağını düşünmüştür. (Çetinsaya, 2012)

Türkiye 2003 yılı Irak savaşı öncesinden itibaren Türkmenler konusunda hassas davranmış, Türkmenlerin siyasal ve kültürel haklarının sağlanması için çaba sarf etmiştir. Türkiye'nin üzerinde yoğunlaştığı bir diğer konu ise Kerkük hakkında olmuştur. Türkiye hem hassas olduğu Türkmenlerin varlığından hem de Irak'ın bütünlüğü açısından Kerkük'ün ve petrol kaynaklarının tüm Irak'a ait olmasını istemiştir. Kerkük'ün Kürt bölgesine dahil edilmemesi ve özel statülü bir vilayet haline gelmesi için Türkiye yoğun çaba sarf etmiştir. (Çetinsaya, 2012)

3.2.1.3. Türkiye-ABD İlişkileri

Başbakan Gül, programda ABD konusuna kısaca değinmiştir. “Amerika Birleşik Devletleri ile uzun yıllardan beri savunma ağırlıklı olan işbirliğini devam ettirecek ve bu işbirliği ekonomi, yatırım, bilim ve teknoloji alanlarına yaygınlaştırılacaktır” görüşlerine yer vermiştir. (TBMM Kütüphanesi, 15.12.2011)

Türkiye, bu dönemde Amerika ile de bir takım sorunlar yaşamıştır. Bunların en başında 1 Mart Tezkeresi gelmektedir. ABD, askerlerini Irak savaşına katılmak isterken Türkiye toprakları üzerinden geçirmeyi istemektedir ancak AKP yönetiminde konu bir anda krize dönüşmüştür.

AKP hükümetiyle ABD arasında ortaya çıkan ilk anlaşmazlık Irak Krizi'dir. 1 Mart 2003'te, TBMM'de ABD'ye Türkiye'nin desteğini öngören tezkere reddedilmiştir.

TBMM'nin tezkereye hayır demesi hem Avrupa'da hem de komşu ülkelerde büyük bir şaşkınlık yaratmıştır. TBMM'den hayır, çıkması Türkiye'de demokrasinin yerleşmiş olduğu yorumlarına neden olmuştur. (Tezcan, 2012)

Türkiye-ABD ilişkilerine 1 Mart tezkeresinin reddi büyük darbe vurmuştur. Konuya ilişkin ABD Savunma Bakanı Rumsfeld ve birçok ABD'li yetkili dönem dönem bu durumu ifade etmişlerdir. Zaten daha sonra Kuzey Irak'ta yaşanan Türk askerlerine "çuval geçirme olayı" bu durumu doğrulamaktadır. Yine Barzani ve Talabani gibi Kürt yetkililerin son dönemdeki vurdumduymaz tavırları ve demeçleri ABD'den aldıkları cesaretin göstergesidir. Yine bu duruma ek olarak Kuzey Irak'taki Kürt grupların üstü kapalı destekleri ve muhtemelen lojistik destek sağladıkları PKK terörünün de son dönemde yoğunlaşmış olması bu durumun sonuçlarından. Türkiye'nin bu tezkereyi reddetmesi ABD ile ilişkilerde önemli bir olumsuz etki yaratmıştır. (Tezcan, 2012)

3.2.1.4. Türkiye-RF İlişkileri

Abdullah Gül, ABD konusunda olduğu gibi RF ile ilgili olarak da hükümet programında kısaca bir açıklamada bulunmuştur. Açıklamada; "İyi komşuluk ilişkileri içinde Rusya Federasyonu ile, kültürel yakınlığımız çerçevesinde Orta-Asya ve Kafkasya ülkelerinde tarafların çıkarlarını zedelemeyen, işbirliğine dayalı ilişkiler sürdürülecektir." demiştir. (TBMM Kütüphanesi, 15.12.2011)

Abdullah Gül'ün Başbakanlığı döneminde Türk-Rus ilişkilerinde de bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelere başlangıç noktası olarak Recep Tayyip Erdoğan'ın 23-24 Aralık 2002 tarihli Moskova ziyareti gösterilebilmektedir. Yapılan bu ziyarette gündeme ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve enerji sahasında işbirliği konuları gelmiştir. Dış ticaret hacminin, ticari ilişkilerin geliştirilmesi aşamasında 10 milyar dolara yükseltilmesi hedeflenmiştir. (Tezcan, 2012)

3.2.1.5. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

Programda Kafkaslar ve Orta Asya ile ilgili olarak "Petrol ve doğal gaz politikalarımızın; dış politikamız ile uyumlu hale getirilerek kardeş Orta-Asya ve Kafkasya ülkeleri ile ilişkilerimizde birleştirici bir unsur olması sağlanacaktır." sözlerine yer verilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 15.12.2011)

2000'li yıllarla beraber önem kazanan enerji güvenliği kavramı ve 11 Eylül olayları sonrasında Orta Asya-Kafkasya bölgesinde küresel güç rekabeti yoğunlaşmıştır. Böylece Rusya'nın Kafkasya üzerindeki politikalarının sonu gelmiş, bölge uluslararası politika gündeminde kendine önemli bir yer bulmuştur. Özellikle ABD, AB ve Rusya olmak üzere küresel güçlerin yanı sıra Türkiye ve İran gibi bölgesel güçlerin rekabetlerine de sahne olmuştur. (Andican, 2012)

Bu dönemde Gürcistan Rus nüfuzundan kurtulmaya çalışmakta, yüzünü batıya ve bölgede batının temsilcisi olarak gördüğü Türkiye'ye dönmektedir. Bu durum Gürcü Cumhurbaşkanı Şakaşvili tarafından "eskiden Rusya bizim dünyaya açılan penceresimizdi, Şimdi dünyaya açılan pencereimiz Türkiye oldu" ifadesiyle de belirtilmektedir. (Andican, 2012)

3.2.1.6. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Balkanlarla ilgili olarak hükümet programında şu kısa ifadelerle değinilmiştir; "Balkan politikamız, bölgedeki ülkelerle tarihi, kültürel ve ekonomik ilişkilerimiz ışığında geliştirilecek, gerekirse yeniden şekillendirilecektir. Bölge içindeki gerilimi düşürmek ve barış ortamını kalıcı kılabilmek amacıyla ortak çıkar alanları oluşturmak için ekonomi ağırlıklı projeler geliştirilecektir." (TBMM Kütüphanesi, 15.12.2011)

Türkiye NATO'nun doğuya doğru genişleyerek yeni Balkan ülkelerinin üyeliğe kabul edilmesine çok sıcak bakmamaktadır. Yeni ülkelerin NATO'ya kabul edilmesi demek, Türkiye'nin sorumluluklarının artması anlamına gelecektir. Buna karşılık sorumluluğu artan Türkiye'ye yeni üye olacak ülkelerin güvenlik bağlamında bir faydası olmayacaktır. Bunun yanında Türkiye, yeni üyelerin kabulü ile NATO'daki ağırlığının azalacağını düşünmektedir. Fakat yeni ülkelerin kabulünün engellenemeyeceğini idrak eden Türkiye NATO'nun doğuya doğru genişlemesini dengelemek amacıyla Fransa ve İtalya gibi ittifakın güney ülkeleriyle işbirliği yaparak Romanya ve Slovenya'nın üyeliğe kabul edilmeleri için uğraş vermiştir. Türkiye'nin Romanya'nın üyeliğine sıcak bakmasının nedeni bu ülkenin Karadeniz'e kıyısı olmasıdır. Bu şekilde ilerde Rusya Karadeniz'de bir hakimiyet alanı oluşturursa bu ülkenin üstünlüğüne karşı denge kurulabilecektir. Ayrıca yine Bulgaristan'ında NATO'ya dahil edilmesini Türkiye tam desteklemiştir. (Ayman, 2012)

O dönem için 2007’de tamamlanması umulan Bulgaristan’ın AB üyelik sürecinde Türkiye’nin Bulgaristan’a verdiği NATO desteğine karşılık AB’ye üye olduklarında da Türkiye’ye AB üyeliği konusunda destek vereceklerini açıklamışlardır.

Türkiye Gül hükümeti döneminde 2002 yılının Kasım ayında TBMM’de aldığı karar ile söz konusu ülkelerin NATO’ya dahil olmalarını memnuniyetle karşılamıştır. Romanya ve Slovenya 2004 yılında NATO’ya üye olmuş ve ilk katıldıkları NATO toplantısı da 28-29 Haziran 2004 tarihlerinde İstanbul Zirvesi olmuştur. (Ayman, 2012)

3.2.1.7. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Başbakan Gül, hükümet programında Yunanistan ve Kıbrıs ile ilgili ağırlıklı olarak Annan Planına vurgu yapmıştır. “Komşumuz Yunanistan ile karşılıklı ekonomik çıkarlara dayanan ilişkiler artırılarak sürdürülecek ve bu ilişkilerin oluşturacağı güven ortamı sayesinde, daha karmaşık olan siyasi sorunların çözümü için zemin hazırlanacaktır.”

“Hükümetimiz, Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. Bu çözümde, gelecekte adadaki Türk varlığını tehlikeye sokacak hiç bir girişime müsaade edilmeyecektir. Bu çerçevede, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Kofi Annan tarafından Kıbrıs konusunda yapılan barış girişimi olumlu karşılanmakla birlikte, Hükümetimizce sorunun kalıcı bir şekilde çözümü için ulusal çıkarlarımız ve Kıbrıs Türk halkının adadaki varlığını ve egemenliğini garanti altına alacak bir müzakere süreci öngörülmektedir.” (TBMM Kütüphanesi, 15.12.2011)

Abdullah Gül dönemini kapsayan en önemli Kıbrıs olayı 11 Kasım 2002 tarihinde hazırlanan ve bazı değişikliklerin ardından 24 Nisan 2004 tarihinde referanduma sunulan Annan Planı’dır.

AB üyelik süreci devam etmekte olan GKRY’nin Kıbrıs sorunu çözülmeyen üyeliğinin kabul edilmesinin doğuracağı sıkıntılar AB tarafından tahmin edilmektedir. Bu doğrultuda ABD’nin de girişimleriyle dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın adıyla bir plan taraflara sunulmuştur. 12-13 Aralık 2002 AB Kopenhag Zirvesinden önce taraflardan gelen itiraz üzerine planın yeni ve ikinci versiyonu 10 Aralık 2002 tarihinde açıklanmıştır. (Kasım, 2012)

3.2.2. 59. Cumhuriyet Hükümeti-I.Erdoğan Hükümeti (14.03.2003 – 29.08.2007)

Erdoğan, 14 Mart 2003'te Başbakan olmuş ve kurduğu 59. hükümet 18 Mart'ta güvenoyu alarak göreve başlamıştır.

Soğuk Savaş sonrası dönemde Abdullah Gül'ün kısa süreli başbakanlığı ve ardından başbakan yardımcılığı ve dışişleri bakanlığı görevlerini yürütmesi ve ilerleyen dönemde Cumhurbaşkanlığına gelmesi, onu dış politika karar verme sürecinde rol oynayabilecek tüm pozisyonlarda bulunmuş ve etkili olabilmiş bir siyaset adamı olma konumuna getirmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası dönemde 53 ay ile en uzun görev olan bakan olma sıfatını da almıştır.

3.2.2.1. Türkiye-AB İlişkileri

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan hükümet programında bir önceki Abdullah Gül hükümetinin AB konusundaki başarısına atıfta bulunmuştur. Konuşmasında;

“Türkiye'nin Avrupa Birliğine tam üyeliği, hükümetimizin hedeflerinin başında gelmektedir. 3 Kasım seçimlerinden başarıyla çıkar çıkmaz, Avrupa Birliği konusunda ciddi bir etkinlik ürettik ve 2004 Aralık ayına, müzakere için müzakere tarihi alma başarısı, AK Parti hükümeti döneminde başarılmıştır. Hükümetimiz, Kopenhag kriterlerini tam olarak yerine getirme konusunda kararlıdır. Türkiye'nin Avrupa Birliği ailesi içerisinde hak ettiği yeri en kısa zamanda almasının iki tarafa getireceği kazanımların yanı sıra, Avrupa Kıtasının ötesinde, barış, istikrar ve güvenlik yönlerinden olumlu sonuçlar doğuracağı kuşkusuzdur.” (TBMM Kütüphanesi, 17.12.2011)

AKP iktidarında Türk dış politikasının ilerleme kaydettiği önemli konulardan biri de AB ile ilişkiler olmuştur. Bu konuda Ocak 2003'ten itibaren hız kesmeden uyum paketlerine devam edilmiş ve bu süreç 2004 yazına kadar sürmüştür. Bu dönem AB'ye uyum adına büyük hamlelerin yapıldığı bir dönem olmuştur. 12 Haziran 2003'te Türkiye için gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi AB'nin 145 sayılı resmi gazetesinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül 19-20 Haziran 2003'te Selanik Zirvesi'ne katılmışlardır. 6 Ekim 2004'te AB Komisyonu, kamuoyuna açıkladığı tavsiyesinde Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yeterince yerine getirdiğini belirtmiştir. Üyelik müzakerelerine başlanmasını Türkiye'ye önermiştir. (Çakmak, 2012:987)

16-17 Aralık 2004'te Brüksel Zirvesi gerçekleşmiştir. Türkiye beklediği olumlu sonucu almıştır. 3 Ekim 2005'te Türkiye'nin tam üyeliği için müzakerelerin açılması kararını

zirve resmen açıklamıştır. Türkiye 45 yıl sonra nihayet somut olarak müzakereye başlama tarihi almıştır. Ancak Türkiye'ye verilen müzakere tarihi koşulları diğer aday ülkelere verilenlerden farklıdır ve bu fark da Türkiye'yi çok rahatsız etmiştir. (Çakmak, 2012)

Müzakere tarihi alındıktan sonra AB'ye uyum çalışmalarının hız kestiği konusunda bazı yorumlar yapılmaktadır. Ancak baş müzakereci Ali Babacan bunun tam tersini söyleyerek herhangi bir duraksama olmadığını, AB'ye uyum çalışmalarının önceki kararlılıkla ve aynı hızla devam ettiğini belirtmiştir.

İnat ve Duran'ın görüşlerine göre;

“AKP'nin ilk döneminde AB'ye adaylık statüsünün alınmasından sonra müzakerelerin 3 Ekim 2005 tarihinde başlatılması ile ilişkiler daha da yoğunlaşmıştır. Bu tarihi gelişme, Türk dış politikasının merkezinde yer alan Washington'un, Brüksel ile yer değiştirmesi sonucunu getirmiştir.” (İnat ve Duran, 2006:49)

Yine bu dönemde Eylül 2005'te iktidara gelen Angela Merkel'in Türkiye'nin AB üyeliği konusundaki olumsuz görüşleri kısmen azalmıştır.

Türkiye-AB ilişkilerini dolaylı olarak ilgilendiren bir başka konu Ermeni soykırımı konusudur. 2002-2007 arası dönemde Ermeni soykırımı konusundaki girişimler daha da artmıştır. 12 Ekim 2006'da Fransız Ulusal Meclisi'nde tasarının kabul edilmesi ve bundan sonraki yakın dönemde de daha hafif dozlu bir tasarının Amerikan Senatosu'ndan geçmiş olması artan girişimlerin sonucudur. AKP Hükümeti de bu konuda bir açılım yapmak istemekte fakat klasik tezin dışına çıkamamaktadır. Ayrıca bu konunun Türkiye'nin AB üyeliğini engellemek için kullanıldığı açıkça belirgindir. (Tezcan, 2012)

Mayıs 2007 seçimlerini kazanarak Fransa Cumhurbaşkanı olan Nicolas Sarkozy, Türkiye'nin AB üyeliği yerine farklı bir versiyon olan Akdeniz Birliği'nden söz etmektedir. Ayrıca Sarkozy'nin Türkiye'ye ılımlı görüşleriyle tanınan Sosyalist Politikacı Bernard Kouchner'i Dışişleri Bakanı olarak ataması Türkiye için önemli bir gelişmedir. (Tezcan, 2012)

3.2.2.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Başbakan Erdoğan hükümet programında Orta Doğu ile ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir.

“Hükümetimiz, komşumuz Irak’la ilgili belirsizliğin sona ermesinden yanadır. Irak sorununun Birleşmiş Milletler kararları çerçevesinde çözülmesini temenni etmekteyiz; fakat, sorunun genel çerçevesi ile Türkiye’ye dönük yüzü arasındaki makas farkının açıldığı ve bunun siyasî, askerî ve ekonomik menfaatlerimizi tehdit etme eğilimine girdiği durumlarda, devletimizin bekası ve milletimizin selameti için, kendi özel durumumuza en uygun kararları en hızlı biçimde alacaktır. Hükümetimiz, Irak’ın toprak bütünlüğüne ve siyasî birliğinin korunmasına büyük önem atfetmektedir. Irak’ın yeraltı ve yerüstü kaynaklarının tüm Irak halkına ait olduğunu düşünmekteyiz. Irak’ın aslı unsuru olan Türkmenlerin, Arapların, Kürtlerin ve diğer toplulukların barış içinde yaşaması arzumuzdur. Irak’ın toprak bütünlüğünün bozulması Ortadoğu’daki tüm dengeleri değiştirecektir. Hükümetimiz, Irak yönetiminin Birleşmiş Milletler kararlarını tam olarak uygulamasından, kitle imha silahlarından arınmış, komşularıyla barış içinde yaşayan bir Irak’ın uluslararası toplum içindeki yerini almasından ve sorunun barışçı yönden çözümünden yanadır.

Türkiye, Filistin’de Birleşmiş Milletler kararları doğrultusunda ve Filistin Halkının süregelen acılarını dindirecek şekilde barışın tesisine yönelik çabaları desteklemeye devam edecektir. Bu çerçevede, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Sayın Bush’un 14 Mart 2003 tarihinde yaptığı açıklamada zikredilen yol haritası ve reform vizyonu hükümetimizce de desteklenmektedir. Türkiye, Filistin ve İsrail taraflarıyla iyi ilişkilerini sürdürerek, barışın tesisine yönelik çabalara katkıda bulunma imkânına sahip olacaktır.” (TBMM Kütüphanesi, 17.12.2011)

AKP hükümeti Orta Doğu ile ilgili konularda da bölgesel merkezi bir güç olarak görelî özerk bir dış politika sürdürmektedir. Özellikle ABD’ye rağmen Suriye’ye karşı Türkiye’nin dostane tutum içerisinde olması bu görüşü desteklemektedir. Yine bu dönemde Hamas lideri İsmail Haniye’nin Türkiye’ye davet edilmesi de bu duruma bir örnek olarak gösterilebilir. Bu görelî özerk dış politikaya son olarak PKK ile mücadele sebebiyle Türkiye’nin İran’la yakınlaşması da bir örnek olarak verilebilmektedir.

1 Mart Tezkeresinden itibaren Türkiye’nin Irak politikası çeşitli aşamalardan geçmiştir. Başlangıçta Türkiye Irak’ta gerçekleşecek bir savaşta meydana gelebilecek gelişmelerin ve savaşın sonuçlarının gerek ülkeyi gerekse bölgeyi etkilemesini engellemeye yönelik faaliyetlerde bulunmuştur. Bu doğrultuda Irak’a komşu ülkeler platformu kurulmuştur. Başlangıçta Ankara, kendisini ilgilendiren Kuzey Irak’taki gelişmelere ve Türkmenlere odaklanmıştır. Daha sonra ise 2004-2005 yıllarından itibaren sadece bu konularda kısıtlı kalmayıp Irak’ta oluşan yeni yapıyı ve oluşan yeni dengeleri dikkate almıştır. Böylece Türkiye, Irak üzerine daha kapsamlı bir yaklaşımda bulunmuş, bütün Irak’lı gruplarla

diyaloga geçmiş ve gerek gizli gerekse açık diplomasi araçlarıyla Irak'ta kendi etki alanını genişletmeye çalışmıştır. Bu çabaların sonucunda 2005 yılında Türkiye, Irak'taki Sünni Arap grupları siyasal sisteme dahil ederek başarıya ulaşmıştır. (Çetinsaya, 2012)

Bu dönemde gerçekleşen Irak savaşının yanı sıra İran nükleer krizi de Türkiye açısından endişe vericidir. Türkiye bu krizin ABD müdahalesi ile neticelendirilmesinden endişe ettiğinden bu krizin barışçı yollardan aşılması adına çeşitli girişimlerde bulunmuştur.

AKP hükümeti Türkiye ile sınırı olan yakın komşuları dışında ayrıca sınırı olmayan Orta Doğu ülkeleriyle de yakından ilgilenmiştir. Kriz alanlarının yaygınlaşmamasını sağlamak için problem alanlarında barışçıl bir çözüme kavuşulması gerektiğini savunmuş, Filistin ve Lübnan gibi problemlili alanların kontrol altında tutulabilmesi için öncü ve düzen kurucu aktör rolü üstlenmeyi hedeflemiştir. Böylece bu alanlarda proaktif bir dış politika uygulamak hedeflenmiştir. Bu vizyonun ışığında Türkiye bir merkez ülke olarak bölgede işbirliği ve diyalog ortamını geçerli kılabilmek için problem çözücü yada problemlerin çözümünde kolaylaştırıcı rolünü üstlenmiştir. Kısaca Türkiye, Orta Doğu'nun hemen hemen her alanına bir etki alanı oluşturmak istemiş ve bölgedeki bütün aktörlerle ilişki kurabilen, bölgesel barış ve istikrarı koruyan, dengeleyici bir güç olmayı hedeflemiştir. (Çetinsaya, 2012)

3.2.2.3. Türkiye-ABD İlişkileri

Başbakan Erdoğan, ABD ile ilgili olarak milletvekillerine şu şekilde hitap etmiştir;

“Irak krizi konusunda birinci AK Parti Hükümetinin ortaya koyduğu performans, ikinci AK Parti Hükümeti döneminde de aynen sürdürülecektir. 11 Eylül olaylarından sonra, Amerika Birleşik Devletlerinin küresel teröre karşı mücadele anlayışına destek veren partimiz, küresel terörle mücadele için ortak zeminler oluşturulması gerektiğini, Türkiye’de, ifade eden ilk parti olmuştur. Partimizin kurduğu hükümetler bu anlayışa sahiptir. Bununla beraber, küresel terörle mücadele konusunda, ortaya çıkan kafa karışıklığının ve yöntem yanlışlarının da kaygı verici olduğunu düşünüyoruz.

Hükümetimiz, Irak krizi sebebiyle yeni gündemlerle donanan, Amerika Birleşik Devletleri ile tarihsel derinliğe ve karşılıklı saygıya dayalı ilişkilerini bundan sonra da en dinamik biçimde sürdürecektir.

Devletimiz ile Amerika Birleşik Devletleri arasında, Irak krizinin algılanışı ve krize dönük yaklaşım bakımından belli farklar olması doğaldır; kuşkusuz, her ülke, her olayı, kendi siyasal pozisyonuna göre değerlendirecektir. Güncel ve konjonktürel bir gündem olan Irak krizi konusundaki kimi farklılıklara rağmen, temel stratejik ve siyasî gerçek, Türkiye ile Amerika Birleşik Devletleri arasındaki müttefiklik ilişkisidir. Hükümetimiz, Amerika Birleşik Devletleri ile müttefik

olmanın önemine ve işlevine uygun bir etkinlik üretmeyi önemsemektedir. Hükümetimiz, Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkilerimizi ve işbirliğimizi, halklarımızın karşılıklı yarar ve çıkarları doğrultusunda ve bölgesel istikrarın da bir boyutunu teşkil edecek biçimde, en üst düzeye çıkarma arzusundaır.” (TBMM Kütüphanesi, 17.12.2011)

1 Mart tezkeresinin reddiyle bozulan Türkiye-ABD ilişkilerini düzeltmek isteyen Erdoğan hükümeti, 20 Mart'ta TBMM'ye bir tezkere daha göndermiştir. Buna göre Türk hava sahası, Amerikan güçlerine açılacak ve gerekirse Türk askeri Irak'a gönderilecektir. Bu tezkere 322 oyla Meclis'te kabul edilmiştir. Aynı gün ABD, Bağdat'ı bombalamaya başlamıştır.

20 Martta tezkerenin geçmesi ve Bağdat'ın bombalanmaya başlanmasından sonra, Türkiye, ABD'ye desteğini taahhüt etmiştir. Ancak buna rağmen 1 Mart'daki tezkerenin reddi, iki ülke arasındaki ilişkilerin sıkıntıya girdiğinin habercisi olmuştur. Türkiyesiz savaşa giren ABD, Türkiye'ye alternatif olarak KYB ve KDP peşmergelerini kendine müttefik olarak görmüştür. Bu husus Türk tarafını rahatsız etmiştir. Hele ki, peşmergelerin, Türkmenlerin yaşadığı ve Türkiye'nin “kırmızı çizgi” si olarak kabul edilen Musul ve Kerkük'e girmesi, şehirleri yağmalamaları ve nüfus kütüklerini Türkmenler için olumsuz olacak şekilde imha etmeleri bu rahatsızlığı iyice artırmıştır. Bu sıkıntılı dönemi daha da sıkıntılı yapan olay, 4 Temmuz 2003'te Kuzey Irak'taki Süleymaniye şehrinde olmuştur. Amerikan 173. Hava İndirme Bölüğü'ne bağlı askerler ellerinde bulunan sözde istihbarat delillerine dayanarak Süleymaniye'deki Türkmen Cephesi binasına baskın düzenlemişler ve Türk askerlerinin başına çuval geçirerek onları tutuklamışlardır. Amerikan tarafına göre, binada bulunan 11 Türk askeri - binadaki 11 kişiden 1'i binbaşı, 2'si üsteğmen, ve 8 astsubaydan oluşmaktadır- yerel bir Kürt lidere suikast düzenlemek amacıyla çok sayıda patlayıcı ve mühimmat bulundurmaktadırlar. Bu durum daha sonra Türk yetkililer tarafından yalanlanmıştır. “Kuzey Irak'ta Amerika'nın özerk, hatta bağımsız bir Kürt devleti kurulmasına göz yumabileceği kuşkusu önemli bir kırılma noktası unsurudur”. (Onulduran, 2012: 974)

3.2.2.4. Türkiye-RF İlişkileri

RF ile ilgili olarak hükümet programında görüşler şu şekildedir; “İyi komşuluk ilişkileri içinde Rusya Federasyonu ile, kültürel yakınlığımız çerçevesinde Orta Asya ve Kafkasya ülkelerinde tarafların çıkarlarını zedelemeyen, işbirliğine dayalı ilişkiler

sürdürülecektir. Hükümetimiz, Rusya Federasyonu ile ilişkilerini azamileştirmeyi önceleyen Avrasya perspektifini titizlikle geliştirecektir". (TBMM Kütüphanesi, 17.12.2011)

2004 yılında Mavi Akım projesi hizmete açılarak Türkiye'nin 2010 yılına kadar ihtiyaç duyduğu doğalgazın yaklaşık %50'si Rusya tarafından sevk edilmiştir. Türkiye Rusya'nın petrol ve doğalgaz sevkiyatında dış dünyaya açılabilmesi açısından stratejik bir konumdadır. Bu durum Rusya'yı rahatsız etmektedir. Bu nedenle kuzey hattından daha fazla petrol sevkiyatı yapmak için girişimlerde bulunmuştur. Mayıs 2007'de Rusya'nın bu girişimi sonuç vermiş ve enerji sevkiyatı konusunda öne geçmiştir. (Kamalov, 2012)

Türkiye'nin batı ülkeleri ve AB ile ilişkilerinin çıkmaza girdiği dönemlerde, Rusya ile olan ilişkiler ve buna bağlı olarak işbirliğinin geliştirilmesi ve Avrasya Birliği'nin kurulması konusu sürekli gündeme gelmiştir. Aralık 2004'te Türkiye'yi ziyaret eden (resmi statüde) ilk Rus lideri sıfatıyla Vladimir Putin'dir. Bu ziyaretin öncesi AB liderlerinin Türkiye ile ilgili 17 Aralık 2004 tarihli kararlarından öncesine rastlaması manidardır. Diğer taraftan ABD'nin Irak'a müdahalesi ve TBMM'nin 1 Mart Tezkeresini reddetmesi sonucu Türkiye'nin ABD ile arasında soğuk rüzgarların esmesi, 11 Eylül olaylarında Rusya'nın ABD ile yakınlaşmasının sona ermesi Türkiye ve Rusya'yı Avrasya Birliği'ne doğru yönlendirmiş olup, AB'ye karşı alternatif bir birliktelik olup olmayacağı tartışmalarını gündeme getirmiştir. (Kamalov, 2012)

Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerin de kırılma noktası olarak 2004-2005 dönemini kabul etmek mümkündür. Rus lideri Putin'in Türkiye'yi ziyaretinden sonra Başbakan Erdoğan ve Putin Ocak 2005'te TOBB'un İş Merkezi'nin açılışında buluşmuşlardır. Daha sonra Erdoğan'la Putin Moskova'da II. Dünya Savaşı'nda elde edilen zafer kutlamalarının yıldönümünde bir araya gelmiş, yapılan törenleri izlemiş ve fikir teatisinde bulunmuşlardır. (Kamalov, 2012)

17-18 Temmuz 2005'te Putin Erdoğan'ı Soçi'de misafir etmiştir. Bu karşılıklı ziyaretlerle başlayan yakınlaşma iki lideri çeşitli forumlarda bir çok kez daha bir araya getirmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi ve sorunların çözülmesi, işbirliğinin arttırılması doğrultusunda yeni bir sayfanın açıldığının göstergesidir. (Kamalov, 2012)

3.2.2.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Programda Balkanlara kısaca değinilmiştir; “Balkan politikamız, bölgedeki ülkelerle tarihî, kültürel ve ekonomik ilişkilerimiz ışığında geliştirilecek, gerekirse yeniden şekillendirilecektir. Bölge içindeki gerilimi düşürmek ve barış ortamını kalıcı kılabilmek amacıyla, ortak çıkar alanları oluşturmak için ekonomi ağırlıklı projeler geliştirilecektir”. (TBMM Kütüphanesi, 17.12.2011)

Balkanlarla ilişkilerde AB'nin de olumlu etkisi olmuştur. Bulgaristan AB'ye katılma çalışmalarında etnik ayrımcılığın toplumda yerleşmesinin önlenmesi, azınlık mensubu öğrencilerin eğitim sorunları danışma konseyinin kurulması ve medya mensuplarına azınlık sorunları konusunda eğitim seminerleri gibi yeniliklere gitmiştir. (Özgür, 2004)

Ayrıca AKP'nin iktidara gelmesi İslami iktidarın Bulgaristan Türkleri ve Pomaklarla ilgili olarak politika değişikliğine gidip gitmemesi konusunda Bulgaristan toplumunun geniş kesimlerinde şüpheler yaratmıştır. Bu şüphelere cevap Bulgaristan siyaset uzmanlarından gelerek, Türkiye'nin AB ve NATO politikalarının değişmeyeceği öngörüsünde bulunulmuş, değişirse uluslararası itibarı olumsuz etkilenir şeklinde yorumlar yapılmıştır. (Özgür, 2004)

Türkiye ile Bulgaristan'ın ilişkilerinin yakınlaşmasında Hak ve Özgürlük Hareketi (HÖH)'de etkin olmuştur. Bulgaristan'da ayrılıkçı bir görüşte olmadan, AB ile entegre olunmasını destekleyen HÖH, hem Türkiye ve Türk azınlığa duyulan güvensizliği azaltmış hem de Türk ve Müslümanların problemlerini savunarak azınlık problemini her iki ülkenin gündeminden düşürmüştür. (Özgür, 2004)

Bulgaristan'da 2005 yılında kurulan Ataka (hücum) Partisi olumlu ilişkilerin gidişatını bozmaya yönelmişse de çok etkili değildir. Ataka partisi Türk ve Romanlar'a ırkçı hareketlerde bulunmuş ve 2006 yılında sözde Ermeni soykırımının tanınması için Bulgar meclisine yasa teklifinde bulunmuş ama geçirememiştir. (Özgür, 2004)

3.2.2.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Başbakan Erdoğan hükümet programında “Komşumuz Yunanistan ile ilişkilerimizi, hasımlık çerçevesinde değil, iki ülke halklarına da fayda sağlayacak bir sinerjiyi üretecek rekabet temelinde kurma konusunda kararlıyız. Yunanistan ile karşılıklı

ekonomik çıkarlara dayanan ilişkiler artırılarak sürdürülecek ve bu ilişkilerin oluşturacağı güven ortamı sayesinde, daha karmaşık olan siyasî sorunların çözümü için zemin hazırlanacaktır.

Hükümetimiz, Kıbrıs sorununa mutlaka bir çözüm bulunmasının gereğine inanmaktadır. Bu çözümde, gelecekte adadaki Türk varlığını tehlikeye sokacak hiçbir girişime müsaade edilmeyecektir.” ifadelerine yer vermiştir. (TBMM Kütüphanesi, 17.12.2011)

2003 ve 2004 yılları Türkiye'nin gerekli reformları yerine getirme yılları olmuştur. Bu dönemde ayrıca Kıbrıs ve Irak olayları AKP Hükümetinin gündemini tamamen meşgul etmiştir.

Türkiye'nin yıllardan beri sürdürdüğü Kıbrıs politikasında AKP Hükümeti yeni bir yaklaşım gündeme getirmiştir. (Uslu, 2006) Bunun sonucunda taraflar İsviçre'nin Bürgenstock kentinde yapılan görüşmelerde uzlaşmaya varmıştır. Her iki taraf da 24 Nisan 2004 tarihinde referanduma götürülmüştür. Bu dönemde Kıbrıs seçimlerinde çözüm yanlısı Mehmet Ali Talat Cumhurbaşkanı olmuştur. 24 Nisan 2004 tarihinde BM Genel Sekreteri Kofi Annan çözüm planı olan referanduma Türk tarafı evet demiştir. Ancak Rum tarafının hayır demesiyle çözüm sağlanamamıştır. Bu durumun sonucunda Annan Planı kabul edilmemiştir. Güney Kıbrıs Rum kesiminde referandumdan büyük çoğunlukla hayır çıkmasının nedeni 1 Mayıs 2004'te AB'ye girişin garantilenmiş olmasıdır. (Tezcan, 2012) Bu nedenle Rum yönetimi halka hayır oyu vermeleri yönünde yoğun bir propagandada bulunmuştur. Türkiye bu konuda zamanlamayı iyi yapamamıştır.

1 Mayıs 2004'te Güney Kıbrıs Rum Kesimi, AB üyesi olmuştur. KKTC, BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın planını kabul ederek Rum Kesiminin yapacağı uluslararası tahribatın önünü kesmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs konusunda endişesi Kıbrıs Rum Kesimi'nin AB üyesi olmasıyla bütün adayları temsil edeceği ve böylelikle Kıbrıs'ta bulunan TSK'yı AB topraklarında işgalci olarak gösterilmeye çalışılacağı konusudur. Ancak böyle bir durum şimdilik gerçekleşmemiştir.

17 Aralık 2004 tarihli karardan itibaren Kıbrıs konusu Türkiye'nin önünde engel olmaya başlamıştır. Başbakan Erdoğan tarafından 17 Aralık zirvesinde Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin tanınma talebi sert bir şekilde geri çevrilmiştir. Hatta bir ara

müzakerelerde kopma noktasına gelinmiş ve Erdoğan müzakereleri terk etmiştir. Almanya, İngiltere ve İtalya gibi ülkelerin devreye girmesiyle bu konuda uzlaşma sağlanmıştır. Türkiye'nin Ankara Anlaşması'nın kapsamını Güney Kıbrıs Rum Kesimi'nin de aralarında bulunduğu yeni üye devletlere genişleten uyum protokolünü müzakerelerden önce yapmayı kabul etmesi üzerine 17 Aralık'ta müzakerelerle ilgili kararlar alınabilmektedir. (Tezcan, 2012)

Türk – Yunan ilişkilerinde ise 1995 yılından başlamak üzere AB'nin Yunanistan'a dış politika konusunda yeni bir politika uygulaması yönünde telkinleri olmuştur. Bu tarihten itibaren AB'den aldığı cesaretle Yunanistan, Türkiye ilişkilerinde ölçülü husumet diye tabir edilebilecek yeni bir vizyona kavuşmuştur. (Fırat, 2002)

Yunanistan bu dönemde AB'ye girmeye odaklanan Balkan ülkelerinin çabalarını kolaylaştırma vaatleriyle onları Türkiye karşısında Yunan tezlerini benimsemeye çağırması dikkat çekmektedir. Türkiye'nin AB üyeliğinden yoksun olmasının olumsuz etkileri Türk – Yunan ilişkilerinden ayrı düşünülmesi imkansız olan Kıbrıs sorunundaki gelişmelerle de kendisini ortaya koymuştur. (Ayman, 2012:939)

Bu dönemde Yunanistan ile sorunların çözülmesinde kalıcı bir sonuç alınamamasına rağmen iki ülke arasında iletişim ve ekonomik yönden ilerlemeler hayli artmıştır. Aradaki yumuşama iki ülke iş adamları ve özel sektörün de faaliyetlerini hızlandırmıştır. Yine bu dönemde 2 Aralık 2003 tarihinde Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması Ankara'da imzalanmıştır. Ayrıca ticaret kadar yatırımlar da dikkat çekmektedir. Ülkelerin birbirlerine yatırım yapan şirket sayıları hızla artmıştır. Yunanistan'dan Türkiye'ye yapılan yatırımların en başında bankacılık sektörü gelmektedir. (Ayman, 2012)

Bir diğer gelişme ise iki ülke arasındaki Doğalgaz Boru Hattı Anlaşması'dır. 23 Aralık 2003 tarihinde doğalgaz alım-satım anlaşması Ankara'da düzenlenmiştir. 209 km'lik kısmı Türkiye sınırlarında olan hattın, 3 Temmuz 2005'de İpsala'da temelleri atılmıştır. 300 km'lik bu boru hattı ile Avrupa'ya satılacak doğalgazın buradan taşınması öngörülmüştür. (Ayman, 2012)

Ege sorunları, Heybeliada Ruhban okulunun açılması, azınlıklar konusu ve Patrikhane'nin ekümenik sıfatının tanınması gibi meseleler bu dönemde de Türkiye ile

Yunanistan arasında sorun teşkil etmeye devam etmiştir. AB'nin dışında olan Türkiye'nin Kıbrıs konusundaki sorunlarını da Türk – Yunan ilişkileri dışında tutmak imkansızdır. 2000'li yıllarda Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum yönetimi, Kıbrıs sorununu kendi lehlerinde, tek yanlı olarak çözüme konusunda AB'yi kullanma eğilimleri çoğalmıştır. (Ayman, 2012)

3.2.2.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

Hükümet programında “Orta Asya Türk cumhuriyetleriyle tarihi, kültürel ve sosyal yakınlığımıza rağmen, Türkiye'nin bu ülkelerle ilişkilerinde beklentileri karşılayamadığı bir gerçektir. Hükümetimiz, Türk cumhuriyetleriyle ilişkilerin en ileri noktaya taşınarak bölgenin geniş bir işbirliği alanına dönüştürülmesi için çaba sarf edecektir.” sözlerine yer verilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 17.12.2011)

Türkiye, uluslararası alanda Azerbaycan'ı desteklemeye devam etmektedir. 2004 Ocak ayında Başbakan Erdoğan, Washington ziyareti sırasında “Türkiye – Ermenistan sınırı açılarak iki ülke arasında ekonomik ilişkiler başlayabilir” diye bir açıklamada bulunmuştur. Bu açıklamaya Azerbaycan'dan çok sert tepkiler verilmiştir. Bunun üzerine AKP hükümeti 90'lı yıllardan beri devam eden “Ermenistan işgal ettiği bölgelerden çekilmedikçe ambargonun sürdürüleceği” şeklindeki politikanın devam edeceği açıklanmıştır. AB sürecinde “komşularla sorunları çözmüş olmak” gibi bir yaklaşım neticesinde hükümet bu açılımı yapmak istemiş fakat iç kamuoyu ve Azerbaycan'dan gelen tepkiler nedeniyle geri adım atmak zorunda kalmıştır. Ermenistan ise sınır kapılarının önkoşulsuz açılmasını istemektedir. Ayrıca Ermenistan sözde 1915 Ermeni soykırımı politikasını devam ettirmektedir. Bunun için ABD, AB ve BM nezdinde çalışmalar yapmaktadır. Türkiye'nin AB'ye üye kabulü bu sözde Ermeni soykırımı iddialarının kabul edilmesine bağlamak isteyen Ermenistan'ın en büyük hedefidir. Tayyip Erdoğan hükümetinin tezi ise “konunun tarihçiler tarafından çözülmesi gerektiği” şeklindedir. Başbakan Erdoğan'ın bu şekilde teklif ettiği ikili görüşme önerileri Ermenistan tarafından olumsuz karşılanmıştır. Tüm bu nedenlerden dolayı Türkiye ile Ermenistan arasında direkt olarak siyasi ve ekonomik ilişkiler kurulamamaktadır. Erdoğan hükümetinin I. döneminde Çeçenistan ile ilgili ise Putin'in 2004'te Türkiye'yi ziyaret etmesinden hemen önce Çeçen diasporasının önde gelen isimleri gözaltına alınmıştır. Türkiye 1999'da olduğu gibi bu dönemde de Çeçen

ayrılıkçılara destek verilmeyeceğini ve hiçbir organik bağının olmadığını bir kez daha göstermiştir. “Bütün bunlara rağmen Rusya, hala, Çeçen gerillalarına Türkiye’den yardım gittiğini ve yaralı Çeçenlerin Türkiye’de tedavi gördüklerini iddia etmektedir”. (The Economist, 2006)

Türkiye açısından Gürcistan’ın toprak bütünlüğü ve batı yanlısı yönetim sergilemesi çok önemlidir. Gürcistan’ın bir krize girmesi veya tekrar Rus etkinlik alanına dahil olması durumunda Azerbaycan – Türkiye – Gürcistan zinciri kopacak, Türkiye’nin Kafkasya’ya ait güvenlik algısında kırılmalar meydana gelecektir.

3.2.3. 60. Cumhuriyet Hükümeti-II. Erdoğan Hükümeti (29.08.2007 – 06.07.2011)

22 Temmuz 2007’de yapılan genel seçimlerde AKP oyların %46.47’sini, CHP oyların %20.84’ünü, MHP ise oyların %14.26’sını alarak TBMM’ye girmişlerdir. AKP hükümetinin 2007 seçimleri sonrasında yine tek başına yeterli sayıda milletvekili sayısına ulaşarak iktidara gelmesi, Türk dış politikasına yön veren bir iç siyasal süreç olmuştur.

Mayıs 2009’da Ahmet Davutoğlu, Dışişleri Bakanlığı’na atanmıştır. Dışişleri Bakanı olan Ahmet Davutoğlu’nun felsefesinin özünde, Yeni Osmanlılık anlayışı bulunmaktadır. Yönelim olarak, Türkiye, Osmanlı coğrafyasına yoğunlaşacak, teorik olarak, bölgenin kültürel, sosyal ve tarihi kodlarına göre hareket edecek ve araçsal olarak dini, kültürel, sosyal ve tarihsel araçları kullanacaktır. Davutoğlu’nun anlayışı, daha çok devlet merkezli bir anlayıştır. Davutoğlu’na göre, Türkiye’nin AB üyeliği, vazgeçilmez hedef değildir, bir medeniyet ve değer ölçüsü değildir. Buna karşın, Ortadoğu ve Osmanlı coğrafyası ve medeniyeti çok daha hayatidir. Bu anlayış ise, ABD ve NATO politikalarıyla uyumludur.

Davutoğlu dış politika oluştururken 5 tane dış politika aracı geliştirmiştir. (Aras, 2009) Birinci mekanizma imparatorluk döneminde olduğu gibi bütün dış politika alanları bir resimde birleştirilmiştir. İkinci mekanizma proaktif dış politika izlenmesi gereği vurgulanmıştır; bunu daha aktif yapmak için ritmik diplomasi ön plana çıkartılmıştır. Üçüncü mekanizma sınırlar bütün olarak düşünülmüş ve komşular ile maksimum iş birliği öne çıkartılmıştır. Dördüncü mekanizma Türkiye’nin bölgesinde merkez olan

sorunların çözümünde aktif rol oynamak isteyen bir Türkiye yaratılmasıdır. Son mekanizma ise attığı bu adımların takip edilmesidir.

ABD Devlet Başkanı Barack Obama'nın 6 Nisan 2009 tarihinde yaptığı Türkiye ziyaretindeki TBMM konuşmasında vurguladığı “model ortaklık” çizgisinden sapıldığı yönünde korkular doğmuştur; fakat Arap Baharı olarak isimlendirilen halk ayaklanmalarında görülmüştür ki, Türkiye yine bölgenin “örnek alınması gereken” ülkesidir. Dolayısıyla Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikalarını bir “ksen kayması” olarak değil, “model olma pozisyonunun bu coğrafyaya kaydırılması” olarak değerlendirmek gerekir. (Babiş, 2011)

3.2.3.1. Türkiye-AB İlişkileri

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan hükümet programında şu ifadelere yer vermiştir; “Hükümetimiz, AB-Türkiye ilişkilerini sadece ikili ilişkiler çerçevesinde değil, küresel ve bölgesel barış vizyonumuz içinde değerlendirmektedir.

AB-Türkiye ilişkileri, küresel barışı tehdit eden gerilimlerin yumuşatılmasında, uluslararası terör, kültürel çatışma, enerji güvenliği gibi risk alanlarında uluslararası iş birliğinin yaygınlaştırılmasında büyük önem taşımaktadır.

Hükümetimiz, Avrupa Birliği katılım sürecini, hem bir entegrasyon hem de Türkiye'nin siyasal, ekonomik, sosyal ve yasal standartlarını yükselten bir yeniden yapılanma süreci olarak değerlendirmektedir.” (TBMM Kütüphanesi, 18.12.2011)

Ancak, Türkiye'nin AB ile ilişkilerine bakıldığında özellikle son yıllarda, 2008-2011 yılları arasında çok fazla bir gelişme kaydedilmediği görülmektedir.

2008 yılında Şirketler Hukuku ve Fikri Mülkiyet Hukuku başlıkları Slovenya Dönem Başkanlığı sırasında, Sermayenin Serbest Dolaşımı, Bilgi Toplumu ve Medya başlıkları Fransa Dönem Başkanlığı sırasında açılmıştır.10 Ocak 2009'da Devlet Bakanı Egemen Bağış, AB makamları ile yapılacak tam üyelik müzakerelerinde “Başmüzakereci” görevini yürütmekle görevlendirilmiştir. (T.C. AB Bakanlığı, 18.12.2011)

2009 yılının ilk dönemindeki Çek Cumhuriyeti Dönem Başkanlığı sırasında Vergilendirme Faslı, ikinci dönemdeki İsveç Dönem Başkanlığı sırasında ise Çevre Faslı açılmıştır. Gıda Güvenliği, Hayvan ve Bitki Sağlığı Faslı İspanya Dönem

Başkanlığı sırasında 30 Haziran 2010 tarihinde Brüksel’de düzenlenen Hükümetler Arası Katılım Konferansı’yla açılmıştır. (Karabulut, 2012)

2008-2011’in son aylarına kadar geçen süreçte AB ile olan ilişkiler Türkiye’nin beklentisinin çok daha gerisinde devam etmiştir. Avrupa’da yaşanan ekonomik kriz nedeniyle AB yönünü bu konulara çevirmiştir. Bu dönemde Türkiye yeni dış politika anlayışıyla komşu ülkelerden Afrika’ya kadar diğer alternatif coğrafyalara bakışını yöneltmesi de AB ile ilişkilerin beklenilenin gerisinde kalmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye’nin hem coğrafi olarak hem de nüfus olarak büyük olması da bir olumsuzluktur. Güney Kıbrıs Rum Kesimi, Yunanistan ve Fransa başta olmak üzere Türkiye’nin AB’ye girmesini istemeyen ülkeler bulunmaktadır. Ayrıca Kafkasya’dan Ortadoğu’ya kadar her tarafı savaş ve çatışmalarla çevrili bir ülkenin üye kabul edilmesi de düşündürmektedir. Ayrıca bunların ötesinde tarihsel, kültürel ve siyasi etkenler de birleştirilirse Türkiye’nin yakın dönemde AB’ye üyelik şansının çok az olduğu görülmektedir. (Karabulut, 2012)

3.2.3.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Erdoğan hükümet programında Orta Doğu bölgesinin sorunlu alanları olan Irak, Filistin ve Lübnan konularında açıklamalarda bulunmuştur.

“Geçtiğimiz dönemde Filistin sorununa hakkaniyetli bir çözüm bulunması ve Lübnan’ın istikrara kavuşması için göstermiş olduğumuz yoğun çabayı önümüzdeki dönemde kararlılıkla devam ettireceğiz.

Irak’taki gelişmeler dünya enerji politikalarını ve küresel ekonominin dengelerini önemli ölçüde etkileyecektir.

Türkiye için Irak’ın güvenlik ve istikrarı sadece komşu bir ülke olarak değil, Türkiye’nin güvenliği açısından da büyük önem taşımaktadır. Bu nedendir ki, Türkiye son dört yıl içinde Irak’ın istikrar ve güvenliği için en fazla çaba sarf eden ülkelerin başında gelmiştir. Irak politikamız, barış, güvenlik, demokrasi ve istikrar ilkelerine dayanır.

Kerkük meselesinin bütün etnik ve mezhebî unsurların katılımıyla hakkaniyet ilkelerine dayalı bir çözüme kavuşturulması öncelikli gündem maddelerimizden birini oluşturmaya devam edecektir.” (TBMM Kütüphanesi, 18.12.2011)

Bu dönemde AKP iktidarının Orta Doğu ile ilgili konularda uygulamaya çalıştığı, Suriye’ye karşı gösterilen dostane davranış özerk dış politikaya somut örneklerden birisidir. Aynı şekilde Hamas lideri İsmail Haniye’nin Türkiye’ye davet edilmesi de bir

diğer göstergedir. En son olarak İran'la yakınlaşma da bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu hükümet döneminde ise Türkiye - İsrail ilişkilerinde Davos'ta Erdoğan'ın "one minute" çıkışıyla yaşanan kırılma, Mavi Marmara saldırısı ile iyiden iyiye kendini göstermiş ve Birleşmiş Milletler'in İsrail lehine yorumlanan Palmer Raporu ile kopma noktasına gelmiştir. Kısa süre önce, İran'a karşı alınan yaptırım kararında Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi'nde 'hayır' oyu vermesi de dış politikasında yeni yöneliminin bir yansıması olarak algılanmıştır. Türkiye'nin İsrail karşıtı politikalarının artmaya başladığı sırada NATO'nun Yeni Stratejik Konsepti bağlamında Füze Kalkanı Projesi'nin İran'dan gelecek olası bir saldırıda İsrail'in güvenliğini sağlayacak şekilde Malatya'da kurulacak olması, Orta Doğu'da İran tarafından fark edilmiş ve büyük tepki görmüştür. Dolayısıyla Türkiye tam anlamıyla ne İran'ın arkasında ne de İsrail'in karşısında olmuştur. (Babiş, 2011)

İkinci dönem R. Tayyip Erdoğan Hükümeti, Ortadoğu ile ilişkilerini daha sıcak tutmuş ve daha da geliştirmiştir. Türk dış politikasının şimdiye kadar Ortadoğu ile diyaloglarda böylesine öncelikli olmasının nedenleri AKP'nin kimliğiyle ilgilidir. (Sadık, 2012) AKP Türkiye'nin Avrupa ve Atlantik toplumu içindeki yerinin önemini reddetmeyen, ama aynı zamanda gerek bölgemizde, gerek dünyada İslam dayanışmasına da önem veren bir kimliğe sahip yöneticilerden oluşmaktadır. (Sanberk, 2010) Böylelikle Türkiye'nin çoğunluğunun Müslüman nüfusa sahip olması ve bulunduğu coğrafyanın Osmanlı coğrafyasında yer alması Ortadoğu ile ilişkilerin sıcak ilerlemesi, diğer ülkeler açısından bakıldığında Türk dış politikasında "Bir eksen kayması mı var?" sorusunu ve tartışmalarını gündeme getirmiştir.

Ahmet Davutoğlu 2002-2007 tarihleri arasında Başbakan'ın dış politika danışmanlığını yürütmüştür. 2009'dan sonra ise Dışişleri Bakanı olarak atanması, AKP hükümetinin Ortadoğu'ya yönelik politikalarını genişleterek sürdürme kararlılığında olduğunu göstergesidir.

2007 seçimlerinde Türkiye'de Erdoğan ve daha sonrasında İran seçimlerinde de Ahmedinejad'ın tekrar iktidara gelmesiyle ülkelerin dış politika seyirlerinde de bir değişme yaşanmayarak sürekliliğin devamı olarak algılanmıştır. Ortadoğu'nun bu iki

komşu devleti olan Türkiye ve İran ilişkilerinde hem işbirlikçi olmaya devam etmiş hem de rekabeti eş zamanlı olarak yönlendirmiştir. (Sadık, 2012)

İran dış ülkeler tarafından nükleer programından dolayı baskılara maruz kalmıştır. Türkiye böyle bir durumda bölgede nükleer silahların yapılmasına karşı olmakla birlikte bölge ülkelerinin barışçı amaçlarla nükleer teknolojilerini geliştirme haklarını kabul etmektedir. İran'a yapılacak askeri bir operasyonun bölgede gelişebilecek ciddi istikrarsızlıklara neden olacağı endişesiyle karşı çıkmaktadır. Nitekim 1990'lı yıllardan itibaren ABD'nin Irak'a olan müdahalelerinden ve ambargolarından en fazla olumsuz etkilenen komşusu Türkiye olmuştur. İran'a karşı da gelişebilecek benzer müdahale de gerek ticari ilişkiler açısından, gerekse güvenlik açısından yine olumsuz yönde en çok etkilenecek ülke olacağını düşünmektedir. Bu durumun gerçekleşmesini önlemek için gerekli uluslararası girişimlerde bulunmaktadır. (Sadık, 2012) Konunun diplomatik yollardan halli görüşü çerçevesinde Türkiye'nin gerek İran, gerek ABD ve bu iki ülkenin yanı sıra İngiltere, Fransa, Rusya, Çin, Almanya nezdinde de bir süredir girişimleri bulunmaktadır. (Öztek, 2009)

Türkiye ve Brezilya'nın çabaları sonucunda Mayıs 2010'da bu ülkelerle İran arasında imzalanan nükleer takas mutabakatı sırasında dünya ilgisini bu konuya yoğunlaştırmıştır. İlerleyen günlerde BM Güvenlik Konseyi İran'a ekonomik ambargo uygulanması kararı almıştır. (Oğuzlu, 2011)

Türkiye'nin bu girişimleri ekonomik ambargo uygulama kararını engelleyemese de yine de küresel ölçekte İran'a müdahaleye sıcak bakmadığını açıkça belirtmiştir.

Türkiye ve İran'ın sınır bölgelerinin istikrarı gündeme geldiğinde işbirlikçi olduğu ancak Ortadoğu'da etkinlik mücadelesi olduğunda ayrıştığı gözlemlenmektedir. İran'ın Ortadoğu'da Hizbullah, İslami Cihad gibi radikal örgütler aracılığıyla, diğer yandan da Şii toplumlar barındıran Irak, Suriye ve hatta Lübnan aracılığıyla bölgenin önemli aktörü haline gelmeye çalıştığı izlenmektedir. (Öztek 2009)

2011 Haziran itibariyle Suriye'de de gelişen toplumsal olaylar, birçok gözlemci tarafından bu son yaşanan gelişmelerde en karlı olacak ülkenin İran olacağını iddia etmektedir. (Sadık 2012)

ABD'nin 2003'de Irak'ı işgalinden sonra, "PKK'nın İran'daki uzantısı olan PJAK'ın ortaya çıkmasıyla İran'ın Türkiye ile mevcut güvenlik işbirliğine işlerlik kazandırması" görülüyor ki her iki ülkenin birbirleriyle rekabet halinde de olsalar ortak tehdit karşısında, terörle mücadelede işbirliğine gidebildiklerini göstermektedir. (Sadık 2012)

AKP hükümeti iktidara geçtikten sonraki süreçte 2002-2011 yılları arasında Türkiye ile Suriye arasında bir kırılma noktası olmuş ve ilişki, 'Komşularla sıfır sorun' politikası çerçevesinde Türkiye'nin Ortadoğu denklemi de değişmeye başlamıştır. AKP, bu yaklaşımla Suriye ile olan ilişkilerine özel önem vermiştir. AKP hükümetleri döneminde, Türkiye-Suriye ilişkileri özellikle siyasal ve ekonomik alanlarda hızla gelişmiş ve iki ülke arasındaki problemler çözüme kavuşturulmuştur. Vizeler kaldırılmış, turizm artmış ve ticarete karşılıklı yatırımlarla ilişkiler geliştirilmiştir.

Beşar Esad'ın ABD ve bölgesel müttefikleri Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün ile olan soğuk ilişkileri İsrail'in Suriye'nin güvenliğine oluşturduğu tehditle birleşince, Türkiye'nin bölgesel ortaklığı daha da önem kazanmıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ile Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad arasında samimi ikili bir diyalog gelişmiştir. 2009 yılında gelişen Davos krizi ile Türkiye-İsrail ilişkilerinin gerginleşmesi sonucunda Türkiye- Suriye ilişkilerinde daha hızlı bir gelişme yaşanmıştır. 13 Ekim 2009'da Türkiye ve Suriye arasında iki ülkenin toplam on bakanının katılımıyla Halep ve Gaziantep'te Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 1. Bakanlar Kurulu toplantısı yapılmış ve ilişkiler bambaşka bir boyut kazanmıştır. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bu toplantı sırasında Türkiye-Suriye ilişkilerinin sloganını "Ortak kader, ortak tarih, ortak gelecek" olarak belirtmiştir. (Ayhan, 2009)

22-23 Aralık 2009'da Şam'da Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'nin başbakanlar düzeyindeki Birinci Konsey toplantısı yapılmış ve Türkiye-Suriye ilişkileri iki ülkenin entegrasyonu olarak tanımlanabilecek bir evreye girmiştir. (Ayhan, 2009)

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Şubat 2011'de Asi Nehri üzerine inşa edilmesi planlanan Türkiye-Suriye Dostluk Barajının temel atma töreninde Beşar Esad'a 'kardeşim'diye hitap ederek Türkiye-Suriye ilişkilerindeki tarihi ilerlemeyi belirtmiş, ortak tarih ve kültür paydası içinde Suriye'ye seslenerek "Bizler tarihin bizi birbirimize kardeş kıldığı ve eylediği milletleriz. Tarih boyunca bizim kaderimiz hep ortak oldu, hep birlikte yüreğimiz attı" demiştir. (Salık, 13.12.2011) Fakat bir ay sonra Mart

2011’de Suriye’de başlayan rejim karşıtı gösteriler Türkiye’yi Beşar Esad ile olan ilişkilerinde ikileme bırakmış ve Türkiye-Suriye ilişkilerinde gerilimli bir dönem başlamıştır.

Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad’ın çıkan isyanları bastırmak amacıyla şiddet kullanması ve Türkiye sınırına yığılan binlerce insan ikili ilişkilerde gerginliğe neden olmuştur. Suriye’de çıkan bu isyanların sebebi, Esad’ın vermiş olduğu reform sözüdür. Ancak halkın ilk tepkisi siyasi suçluların serbest bırakılması yönünde protestolarla başlamıştır. Yine ardından birçok tutuklanmanın yaşanması durumu tetiklemiştir. Suriye’de yaşanan bu ayaklanmaların nedenlerinde iktisadi bir yanın olduğu da bir gerçektir. Ancak en büyük farkı kuşkusuz halkın protestolarında işlediği temanın işsizlik ve ekonomik krizler değil, siyasi özgürlük talepleri olmasıdır. (Sadık 2012)

3.2.3.3. Türkiye-ABD İlişkileri

Hükümet programında “ABD ile olan ittifakımızı, transatlantik ilişkilerin omurgasını oluşturan NATO içindeki etkin rolümüzü ve AB üyelik sürecimizi, ortak bir hedefin ana unsurları olarak görüyoruz” düşüncesine yer verilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 18.12.2011)

2007-2011 döneminde ABD-Türkiye dış politikasında NATO’nun Libya Müdahalesi ve Füze Kalkanı Projesi, İran’ın nükleer çalışmaları, Mavi Marmara Saldırısı başta olmak üzere Türkiye ile İsrail arasında yaşanan gerilim Orta Doğu’da yaşanan ve Arap Baharı olarak nitelendirilen gelişmeler, Ermeni Soykırımını tasarısı, PKK ile mücadele, Filistin sorunu, Irak ve Afganistan’da yürütülen faaliyetler ve Wikileaks Belgeleri ilişkilere yön veren belli başlı konulardır. (Karabulut, 2012)

Terör örgütü PKK’nın Kuzey Irak’ta kamplar kurmasına izin verilmesi ve Türk topraklarına saldırılar düzenlemesi Türkiye’yi oldukça rahatsız etmektedir. Başbakan Tayyip Erdoğan 2007 Kasım ayında Amerika’yı ziyaret etmiştir. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’de Ocak 2008’de Amerika’ya gittiğinde Başkan Bush üzerine bastırarak “PKK, Irak’ın da Türkiye’nin de, Amerika’nın da düşmanıdır”. (Onulduran, 2012:974) demiştir. Bunun ardından Amerikan makamları Türk askeri makamlarına anlık istihbarat sağlamaları Türk Amerikan ilişkilerini tamir edici bir adım olmuştur.

19-20 Kasım 2010 tarihleri arasında Lizbon'da gerçekleştirilen NATO Zirvesi arifesinde Türkiye'nin gündemine oturan Füze Kalkanı Projesi'nin geçmişini Soğuk Savaş'ın sona erdiği ilk yıllara kadar götürebilmek mümkündür. Başkan Barack Obama döneminde, projenin ilk halinin Rusya tarafından aşırı tepkisini çekmesi üzerine revize edilmiştir. "Aşamalı Uyarlanabilir Yaklaşım" adı altında tasarlanan yeni proje, İran'ın tahmini baristik füze geliştirme kapasitesine paralel şekilde füze savunma sistemini aşamalı olarak hayata geçirmeyi ön görmektedir. Avrupa'nın bu tehlikeden korunması kapsamında belli ülkelere radarlar, belli ülkelere ise savunma füzeleri konuşlandırılması planlanmaktadır. Türkiye, tehdit gelmesi beklenen Orta Doğu bölgesinde 1000 km. bandında radarların yerleştirilmesi için en uygun ülke olarak tanımlanmıştır. Bu yönde ABD yönetiminin talepleri ile karşı karşıya kalmış ve Türkiye'nin taşıdığı tereddütler İran ile ilişkilerine yorularak bir kez daha "eksen kayması" tartışmalarını gündeme getirmiştir. 19-20 Kasım 2010'da Lizbon'da yapılan zirvede Türkiye'nin "evet" oyu ile birlikte ittifakın yeni stratejik konsepti de kabul edilmiştir. Bu cevapta bir eksen kayması olmadığını açıkça göstermiştir. Bu kapsamda, ittifakın füze saldırıları gibi tehditlere karşı savunma yöntemleri geliştirmesi onaylanırken, "kolektif savunma" ilkesine yapılan atıfla sistemin üye ülke savunma sistemlerinden de yararlanarak ittifak topraklarının tümünü koruyacak şekilde geliştirilmesi karara bağlanmıştır. (Bölme, 2010)

Füze kalkanı ile ilgili somut adımlar Lizbon Zirvesi sonrası süreçte atılmaya başlanmıştır. Türkiye'nin konuşlandırmayı kabul ettiği radarlar Malatya'nın Kürecik ilçesine yerleştirilmesine karar verilmiştir. Bu sistem Almanya'daki merkezden kontrol edilecektir. Ancak Türkiye de kontrol konusunda söz sahibidir. Almanya'daki merkezde Türk ordusundan general seviyesinde bir irtibat subayının görev yapmasına karar verilmiştir. (Karabulut, 2012) Bu gelişme ile Türkiye gerek NATO'yla gerekse ABD ile stratejik ortaklığını güçlendirmiştir.

2009-2010 döneminde Türkiye'nin BM Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği görevini üstlenmiş olması, Konsey'in en güçlü üyesi olan ABD ile ilişkilerini etkilemiştir. Türkiye ile ABD'nin İran'a yaptırım uygulanması konusundaki bu dönem görüşleri birbirleriyle farklıdır. 9 Haziran 2009'da BM Güvenlik Konseyi, İran'ın nükleer programları nedeniyle ek yaptırım uygulanması kararı çıkarmıştır. Bu kararın

oylanmasında Brezilya ve Türkiye hayır oyu verirken, Lübnan çekimser kalmıştır. Burada hayır oyunun verilmesindeki etken Başbakan Tayyip Erdoğan ve hükümetin yoğun diplomatik temasları sonucunda ve Brezilya'nın da katkılarıyla İran'la nükleer takas anlaşmasının imzalanmasıdır. Hükümet, eğer oylamada evet oyu verilirse ve yeni yaptırımlar uygulamaya geçirilirse, İran'la diplomatik alanın daha da daralacağını ve soruna kalıcı bir çözüm bulunamayacağını düşünmektedir. Türkiye'nin olumsuz oy kullanması ABD'nin hoşuna gitmese de yine de iki ülke arasında ciddi bir sorun yaşanmamıştır. (Karabulut, 2012)

2007-2011 dönemi II. Erdoğan hükümeti döneminde ABD ile ilişkilerde yaşanan bir diğer gelişme Wikileaks Olayı'dır. 2010 yılının Kasım ayından itibaren Wikileaks isimli internet sitesi, ABD'nin bir çok ülkedeki diplomatlarının yazdığı bazı bilgileri sızdırarak farklı zamanlarda yayınlamaya başlamıştır. Bu yayınlanan belgelerin bazılarında da Türkiye ile ilgili olumsuz konular yer almaktadır. Türkiye-ABD ilişkileri bu belgelerin yayınlanmasından sonra gerginleşse de bu kriz fazla büyümeden son bulmuştur. Bu olayın kısa sürede son bulmasının nedeni iki ülkenin çatışan çıkarlarından daha çok örtüşen politikalarının fazla olmasıdır.

Geçmiş dönemlerde yaşandığı gibi bu dönemde de iki ülke arasındaki en büyük sorunlardan birini sözde Ermeni soykırımı iddiaları oluşturmuştur. 2010'da ABD Temsilciler Meclisi'nin Dış İlişkiler Komitesi'nde yaklaşık 1,5 saat süren oylama ile 1915 olaylarının soykırım olarak tanımlanması 22'ye karşı 23 oyla kabul edilmiştir. (Karabulut, 2012)

Yine bu hükümet döneminde Türkiye-ABD ilişkilerinde ABD için en sıkıntı verici durum, Türkiye ile İsrail arasında yaşanan gerilimdir. ABD için Türkiye'nin de İsrail'in de özel önemleri vardır. Bu derece önemli iki ülkenin karşı karşıya gelmesi ABD'nin hiç de istemeyeceği bir durumdur. Bu dönemde İsrail'le yaşanan Davos Krizi, Alçak Koltuk Krizi ve Mavi Marmara Krizi, iki ülke arasındaki gerilimleri belki de tarihinde görülmemiş şekilde arttırmıştır. Bu süreçte ABD, iki ülke arasındaki gerilimlerde taraf olmaktan kaçınmış ve tarafları mümkün olduğunca yatıştırmaya çalışmıştır. ABD bu süreçte Türkiye'nin bölgesel bir güç olma çabalarından ve aynı zamanda İsrail'in de bölgede yalnızlaşmasından hoşnut değildir. (Karabulut, 2012)

3.2.3.4. Türkiye-RF İlişkileri

“Rusya, Çin, Hindistan ve Japonya gibi Avrasya’nın önemli aktörleriyle geliştirilen ilişkiler, Türkiye’nin AB ve ABD ile sahip olduğu bu kurumsallaşmış ilişkiler sisteminin hiçbir zaman bir alternatifi değildir” sözleri hükümet programında Başbakan Recep Tayyip Erdoğan tarafından söylenmiştir.

Son dönemdeki gerek liderlerin görüşmeleri gerekse iki ülke arasındaki diplomasinin hızlanmasının yansımaları iki ülke arasındaki ticarete de doğal olarak yansımıştır. Şöyle ki 2003 yılında 6,5 milyar doları bulan Türkiye-Rusya ticaret hacmi 2007 yılında 30 milyar dolar civarına yükselmiş, bu ticaret hacminin 2008 yılında 35 milyar dolara çıkacağı konusunda fikir birliğine varmışlardır. (Kamalov, 2012) “2008 yılı verilerine göre iki ülke arasındaki ticaret hacmi 38 milyar dolar seviyesine ulaşarak rekor kırmıştır”. (Özbay, 2011:52) 2010 yılında ise küresel ekonomik kriz olmasına rağmen 27 milyar dolar seviyesindedir. Taraflar yakın vadede hedeflerinin 100 milyar dolar seviyesine çıkarmak olduğunu belirtmektedirler. (<http://www.nytimes.com/2010/05/13/world/europe/13turkey.html>, 17.09.2011)

Rusya’nın Türkiye’ye yaptığı ihracatın % 42’si doğalgaz, % 26’sını petrol ve petrol ürünleri oluşturmaktadır. Türkiye’nin Rusya’ya sattığı mallar ise % 16’lık pay ile demir ve çelik ürünleri ve % 12’lik payla sebze ve meyve oluşturmaktadır. Türkiye ihracattaki aleyhine olan bu dengesizliği her görüşmede defalarca dile getirmesine rağmen Rus yetkililer bu dengesizliğin turizm ve inşaat sektörleri sayesinde kapandığı görüşünü savunmuşlardır. (Kamalov, 2012)

2006 yılı itibari ile Rusya Türkiye’nin ihracatında sekizinci, ithalatta ikinci ortağı olmuştur. Rusya’daki Türk yatırımları 2 milyar dolar iken, Türkiye’deki Rus yatırımları 400 milyon dolar civarındadır. Türkiye ziyareti sırasında Rus lider Vladimir Putin Başbakan Tayyip Erdoğan’ın yatırımlar konusunda dikkatini çekmiş olup, siyasi güvence talep etmiştir. 2007 yılında Türkiye’ye gelen turist sayısı 2 milyon kişiyi aşmış bulunmaktadır. (Kamalov, 2012)

Türkiye ile Rusya arasındaki askeri işbirliği de eskiye dayanmakta olup, son görüşmelerden sonra daha ileri düzeye ulaşmıştır. Türk ordusunda, 90’lı yıllarda satın alınan Rus silah ve helikopterleri kullanılmakta olup, son yıllarda ise Ankara ve

Moskova’da bu alanda işbirliği ve daha üst seviyede bir ilerleme kaydetmek için kurulmuş olan ortak komisyonlar çalışmalarını yürütmektedirler. Bunun sonuçları olarak 2008 yılında iki ülke arasında işbirliğinin arttığı görülmektedir. Nisan 2008’de “Rosoboroneksport” adlı Rus şirketi Türk Silahlı Kuvvetleri’nin ihtiyacı olan tanksavar sistem ve füzeler konulu ihaleyi kazanmıştır. Bu ihalenin Rus firması tarafından kazanılması ABD ve Rusya arasındaki silah pazarı rekabetinde Rusya’ya bir zafer daha kazandırmıştır. Ayrıca Rus donanma başkomutanı Viladimir Vısotski’nin 23 Haziran 2008 tarihinde Türkiye’ye yapmış olduğu ziyaret sırasında iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin geliştirilmesi konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bir NATO üyesi ülke olması münasebetiyle Türkiye hakkında Rus Savunma Bakanı Sergey İvanov’un şu sözleri dikkat çekicidir: Türk ordusunun NATO standartlarını kabul etmesi ABD ve diğer Batılı ülkelerin ortaya koyduğu sert rekabet neticesinde ne kadar Türkiye’ye silah satsak da askeri işbirliğini kısıtladığını söylemeliyim demiştir. (Kamalov, 2012)

Türkiye ile Rusya yüz yıllarca bölgesel üstünlük mücadelesi vermiş fakat dostane ilişkiler geliştirmenin her iki ülke de kendi çıkarları açısından uygun olduğunu fark etmiştir. “SSCB’nin dağılmasından sonra Rusya ve Türkiye arasındaki ideolojik kutuplaşmanın ve farklı kamplarda olmanın getirdiği gerginlik sona ermiş, ikili ilişkileri geliştirme fırsatı doğmuştur”. (Balsoy, 2009:66)

Bu iki ülke arasındaki ilişkiler rekabet ve işbirliğinin ortak etkisiyle şekillenmiştir. (Torbakov, 2006)

Rusya-Türkiye ilişkileri 21.yy.da “altın çağ” olarak adlandırılan bir döneme girmiştir. (Caşın, 2012) Tarih boyunca inişli çıkışlı bir seyir izleyen Türkiye-Rusya ilişkilerinde bu iki ülkenin toplumsal hafızalarında köklü izler bırakılmasına rağmen son yıllarda Türkiye, genel politikası olan iyi komşuluk ve sıfır problem felsefesini Rusya’ya da uygulamıştır. (Özbay, 2011) Rus Başkan Putin’in de Türkiye ile iyi ilişkiler içerisinde olmanın Moskova’nın çıkarlarına daha uygun olacağını öngörmesiyle beraber bu iki ülke ilişkilerini daha iyi bir konuma getirmişlerdir.

Rusya ile Türkiye’yi ortak bir noktada birleştiren temel olgu ABD-NATO-AB üçlüsünün sürdürmekte olduğu Doğuya Doğru Genişleme politikasıdır.

Medvedev Döneminde Ağustos 2008'de Rusya'nın Güney Osetya'ya müdahalesiyle savaş başlamış ve bu süreçte NATO üyesi olan Türkiye ise tarafsız kalmayı tercih etmiştir. Türkiye bu savaşta Montrö sözleşmesine uymak koşuluyla Boğazlardan geçerek Karadeniz'e geçiş yapmak isteyen Amerikan savaş gemisi sayısını ve bunların kalış sürelerini kısıtlı tutmuştur. Türkiye'nin bu davranışı Rusya'yı memnun etmiştir ve hatta bu nedendir ki Abdullah Gül'ün 2010 yılında yaptığı Moskova ziyaretinde, Rusya Başbakanı Vladimir Putin yaptığı açıklamada Türkiye için "Türkiye dış politikamızda öncelikli ülkedir" ifadesini kullanmıştır. Böylelikle Türkiye NATO üyesi bir ülke tabirinden uzaklaşarak ciddi bir bölgesel güç gibi davranmış, Rusya ise Batı ile bütünleşmeden uzaklaşarak bir Avrasya gücü gibi davranmıştır. (Torbakov, 2008) Türkiye'nin sergilediği tavır bu bölgede dengelerin değişmesini engellemiştir. Bu ve buna benzer olaylarda Karadeniz ve Türk Boğazlarının önemi nedeniyle Rusya Türkiye'yi önemsemektedir. Türkiye'nin 1936 Montrö Sözleşmesi'ni eksiksiz uygulaması ona bölgede büyük bir saygınlık kazandırmıştır. Türkiye'nin bu tarafsız tutumu, Karadeniz'in bir NATO gölü olmasını engelleyerek Rusya'ya avantaj sağlamıştır.

Türkiye ile Rusya arasında bu dönemlerde enerji ve sınır güvenliği alanlarında olumlu bir hava bulunmaktadır. Bu dönem hatta Dış Ticaret Müsteşarlığından Can Dizdar'ın söylemiyle "Rusya ile ilişkilerin geliştirilmesi, Türkiye'nin önceliklerinden biridir. Rusya, Türkiye'nin en büyük ticari ortaklarından biridir" şeklinde ifade edilmiştir. (Caşın, 2012) Rus doğal gazına Samsun-Ceyhan hattıyla Kazakistan gaz ve petrolünün de katılması için yapılan görüşmeler Türkiye ve Rusya'nın kalıcı ve somut işbirliği için yaklaşımlarda bulunduğunu göstermektedir.

Türkiye ile Rusya arasında 2009 yılı içerisinde üst düzey bir çok ziyaret gerçekleşmiştir. Bu dönem incelendiğinde 12-15 Şubat 2009'da Cumhurbaşkanı Abdullah Gül Moskova ve Kazan'ı ziyaret etmiş bunu Başbakan Erdoğan'ın 16 Mayıs 2009'da Soçi ziyareti izlemiştir. Buna karşılık 6 Ağustos 2009'da Rusya Başbakanı Putin'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu görüşmede;

"Enerji boru hatlarından, nükleer santrale, gümrük problemlerinden ekonomiye kadar farklı alanlarda yirmiye yakın işbirliği antlaşması imzalanmıştır. Zirveden Türkiye'nin ilk nükleer santraline ilişkin karar da çıkmıştır. Nükleer alanda işbirliğine yönelik üç ayrı protokol imzalanmıştır. Putin, "nükleer enerjide Türk-Rus konsorsiyumunun kazanması ve inşaatla başlanacak olması bizim için gurur

kaynağıdır” şeklinde bir açıklama yapmıştır. Putin’in ziyaretinin bir diğer önemli sonucu, iki ülke arasında stratejik işbirliğini koordine etmek üzere, 2010 yılından itibaren liderlerin eş başkanlığında her yıl görüşme kararı alınmış olmasıdır.” (Bozkurt, 2010:711)

Medvedev’in resmi daveti üzerine 12-15 Şubat tarihlerinde Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün Rusya ziyaretinde ikili ilişkilerin ve çok boyutlu ortaklığın ilerletilmesini öngören bir deklarasyon imzalanmıştır. Medvedev bu deklarasyon için “bu anlaşma, formal bir antlaşma değildir. Bu antlaşma iki ülke arasındaki siyasi, ticari, ekonomik, kültürel ilişkilerin gelişimini içeren bir antlaşmadır” ifadesini kullanmıştır. Burada bu deklarasyonun dikkat çeken noktası 1921 yılında Rusya ve TBMM hükümeti arasında ve daha sonra 1992, 2001 ve 2004 yıllarında imzalanan anlaşmalara atıfta bulunması olmuştur. (Oğan, 17.10.2011) Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu arasında Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Vatandaşlarının Karşılıklı Seyahatlerine İlişkin Usullere Dair Anlaşma’nın 12 Mayıs 2010 tarihinde imzalandığı belirtilerek, söz konusu Anlaşmanın 16 Nisan 2011 tarihinde yürürlüğe girdiği bildirilmektedir. (DEİK, 03.12.2011) Medvedev’in bu ziyaretinde vize muhafiyetinden turizme, enerjiden güvenliğe ve eğitime kadar birçok alanda 17 farklı antlaşma daha imzalanmıştır. Böylelikle iki ülke arasında 2011 yılının 16 Nisan’ında imzalanan anlaşma ile Rusya ile vizeler karşılıklı olarak kaldırılmıştır. 2010 yılındaki Medvedev’in ziyaretinde ise Rus şirketi Rosatom’un Mersin Akkuyu’da bir nükleer kompleks inşa etmesini ve Karadeniz’den Akdeniz’e uzanan bir boru hattına ilişkin proje imzalanmıştır. (Caşın, 2012)

3.2.3.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Balkanlar’ın Türkiye açısından taşıdığı en belirleyici değeri tarihsel bağlardır. Bölge’nin jeopolitik konumunun yanı sıra soyut ve somut manalarda ciddi bir Türk varlığı olması Türkiye’nin bölgeye olan ilgisini canlı tutmaktadır. Balkanlar’ın önemli bir ticari Pazar niteliği taşıması nedeniyle de Türk ekonomisi için son derece önemli bir bölgedir. Ayrıca oldukça fazla Müslüman nüfusu bulunmaktadır. Bölgede konuşulan diller arasında Türkçe önemli bir yer tutar.

Türkiye, Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Makedonya, Romanya, Sırbistan, Yunanistan, Hırvatistan, Moldova ve Karadağ’ın tam üye olarak katıldığı Güneydoğu Avrupa Ülkeleri (GDAÜ) İş Birliği Süreci, bu dönemde faaliyetlerine devam etmiştir.

Bölge ülkelerinin kendi aralarındaki işbirliğini geliştirme ve Güney Doğu Avrupa'ya kalıcı istikrar getirme yönündeki iradelerinin bir sembolü olan bu sürecin dönem başkanlığını 2009-2010 yıllarında Türkiye üstlenmiştir. 1999 yılında hayata geçirilen İstikrar Paktı'nın beklentilere cevap verememesi üzerine, 27 Şubat 2008 tarihinde Sofya'da yapılan son toplantısı ile İstikrar Paktı kapanmış ve Bölgesel İşbirliği Konseyi (BİK) aynı gün resmen faaliyete geçmiştir. BİK üyeleri, GDAÜ katılımcı ülkeleri, Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu (UNMIK), Avrupa Birliği Troykası, donör ülkeler, uluslararası kuruluşlar ve uluslararası mali kurumlardan oluşmaktadır. GDAÜ İşbirliği Süreci'nin siyasi şemsiyesi altında çalışan BİK'in Balkanlar'daki genel durumu bilen ve düzenli takip eden yegane kuruluş olması amaçlanmakta ve bölgeye yönelik çok taraflı projelerin eşgüdüm merkezi haline dönüşmesi planlanmaktadır. (Özdemirci, 2010)

Türkiye, GDAÜ İşbirliği Süreci'nin dönem başkanlığını üstlendiği süreçte bölge barış ve istikrarına önemli katkısı olmuştur. Bosna Hersek, Hırvatistan ve Türkiye; Bosna Hersek, Sırbistan ve Türkiye arasında üçlü danışma toplantıları başlatmıştır. Bosna Hersek, Sırbistan ve Türkiye arasında devam eden üçlü görüşmeler 2010 İstanbul Deklarasyonu ile ivme kazanmış ve süreç Cumhurbaşkanları düzeyinde gelişerek devam etmiştir. Üçlü Balkan Zirvesi sayesinde Türkiye Sırbistan ile Bosna Hersek arasında köprü kurmayı başarmış ve önemli bir siyasi itibar elde etmiştir.

Cumhurbaşkanı Abdullah Gül 2-3 Mayıs 2008 tarihinde Makedonya'nın Ohri kentinde düzenlenen "15. Orta Avrupa Ülkeleri Cumhurbaşkanları Zirvesi" ne Almanya Cumhurbaşkanı Horst Köhler ile birlikte özel konuk olarak davet edilmiştir. Türkiye, 18 üye ülkenin Cumhurbaşkanlarının hazır bulunduğu bu zirveye ilk kez katılmıştır. 26-27 Kasım 2008 tarihinde Balkanlar'daki krizin olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için "I. Balkan Ekonomi Zirvesi" ne ev sahipliği yapmıştır. (<http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=2203>, 30.10.2011)

3.2.3.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Erdoğan milletvekillerine hitabında Kıbrıs konusunda şu ifadelere yer vermiştir.

"Kıbrıs Türk halkının güvenlik ve refahının sağlanması için Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin her alanda uluslararası etkinliğinin artırılması ve Doğu

Akdeniz'deki denge ve istikrarın korunması, Türkiye'nin Kıbrıs politikasının iki ana stratejik hedefini oluşturmaktadır.

Geçen dönemde takip ettiğimiz dinamik Kıbrıs politikası ile Türkiye bir taraftan büyük bir psikolojik üstünlük kazanırken, diğer taraftan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin uluslararası meşruiyetini ve etkinliğini de artırmıştır.

2002 yılı itibarıyla Kıbrıs konusunda uluslararası baskı altında bunalan Türkiye, yürüttüğümüz aktif politika sonucunda, ulusal çıkarlarımızdan en küçük bir taviz vermeden uluslararası alanda büyük bir manevra kabiliyeti kazanmıştır." (TBMM Kütüphanesi, 18.12.2011)

II. Erdoğan hükümeti döneminde Yunanistan ile karşılıklı olarak birçok ziyaret yapılmıştır. Bu ziyaretler ilişkilerin geliştirilmesi aşamasında oldukça faydalı ziyaretlerdir. Yunanistan eski Başbakanı Kostas Karamanlis 23-25 Ocak 2008 tarihinde Türkiye'ye ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaret 49 yıl aradan sonra Yunanistan'dan Türkiye'ye başbakan düzeyinde yapılmış olan ilk ziyarettir. Daha sonra 9 Ekim 2009 tarihinde İstanbul'da düzenlenen GDAÜ Gayri Resmi Dışişleri Bakanları toplantısı vesilesiyle, Yunanistan'ın Karamanlis'ten sonra gelen başbakanı Yorgo Papandreu'nun göreve başladıktan sonra ilk yurt dışı ziyaretini Türkiye'ye yapmış olması iki ülke ilişkilerinde önemli gelişmelere aracılık etmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan Papandreu'nun Yunanistan davetine olumlu cevap vererek 14-15 Mayıs 2010 tarihlerinde, yaklaşık 200 iş adamının da dahil olduğu bir heyetle Atina'yı ziyaret etmiştir. (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanisyan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 25.09.2011) Yunanistan'ın daha önceki dönemlere göre Türkiye ile siyasi çatışma içerisinde olmamasının bir nedeni de yaşamakta olduğu ekonomik krizdir. Bu dönemde Yunanistan dış politikadan ziyade kendi iç işleri ve halkın protestolarıyla ilgilenmek zorunda kalmıştır. Sonuç itibarıyla 2007-2011 yılları arasında Yunanistan ve Türkiye ilişkilerinde göreceli olarak bir yakınlaşma yaşanmışsa da yine de iki ülke arasındaki dondurulmuş sorunlar varlıklarını sürdürmektedir. (Karabulut, 2012)

3.2.3.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

Programda "İktidarımız döneminde aktif dış politikamıza paralel olarak dış teknik yardımlara, kalkınma projesi desteklerine ve insani yardımlara yeni bir yaklaşım getirilmiştir."

“Başta Türk cumhuriyetleri ve Türk topluluklarının bulunduğu ülkeler olmak üzere Orta Asya, Kafkasya, Balkanlar, Orta Doğu ve Afrika’da daha planlı ve etkili bir yardım politikası izlenmiştir.” sözleri dile getirilmiştir. (TBMM Kütüphanesi, 18.12.2011)

Kafkasya’da Rusya ve Gürcistan arasında meydana gelen savaş Türkiye açısından oldukça önem taşımaktadır. Rus askeri üslerinin Gürcistan’da boşaltılmasıyla beraber Gürcü ordusunun modernleştirilmesinde de ABD ve Türkiye’nin de ciddi katkıları olmuştur. Türkiye’nin enerji güvenliği açısından önemli bir yeri bulunan Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) petrol ve Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğalgaz boru hatları Gürcistan’dan geçmektedir. Gürcistan’daki olaylar bu petrol hatlarının kaderini büyük ölçüde etkileyebilecektir. Ayrıca 2007 yılında ihaleye çıkmış olan ve 2008 yılında ise inşaatı başlatılan Kars-Tiflis Demiryolu ise Türkiye ile Orta Asya’yı doğrudan birbirine bağlayacak önemli bir projedir. 450 milyon dolarlık bu projeye beraber İstanbul’da inşaatı süren Marmaray Projesinin tamamlanmasıyla birlikte Avrupa’dan Çin’e kadar kesintisiz bir demiryolu taşımacılığı mümkün olacaktır. Gerek enerji gerekse taşımacılık alanlarındaki bu iki proje ile birlikte 2008’li yıllarda Türkiye Gürcistan’ın en önemli dış ticaret ortağı haline gelmiştir. (Andican, 2012)

Ermenistan’da duruma bakıldığında ise Ermenistan’ın en önemli müttefiki ve aynı zamanda ticari ortağı olan Rusya’nın Gürcistan’la olan savaşından dolayı Ermenistan’ın Gürcistan üzerinden geçen bağlantı yolları kapanmıştır. Türkiye’nin sınırlarını açmaması ile de Ermenistan’ın İran sınırı dışında dış dünya ile ilişkisi tamamen kesilmiştir. Bu durumda Türkiye sınırının açılması Ermenistan için öncelikli bir hedef haline gelmiş bulunmaktadır.

Türkiye ise uluslararası çevreler tarafından kapalı tuttuğu Ermenistan sınır kapılarını açması ve Ermenistan ile diplomatik ilişkileri tekrar başlatması konularında ciddi bir baskı altında kalmıştır. AB-Türkiye İlerleme Raporlarında bu konulara değinilerek Türkiye’nin komşularıyla sorunlarını çözmesi gerekliliği belirtilmiştir. Böylelikle Türkiye’nin Ermenistan sınır kapılarını açması şartı, Türkiye’nin AB’ye girişinin ön koşullarından birisi haline getirilmiştir. (Andican, 2012)

Bu dönemde ABD’de yaklaşmakta olan başkanlık seçimlerinde güçlü adaylardan Barack Obama’nın seçim kampanyası süresince Ermeni tezlerine sıcak bakan bir duruş sergilemesi Türkiye açısından kaygı verici gelişmeler olmuştur.

Bu koşullar altında Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin başlaması yönündeki ilk adım Ermenistan tarafından gelmiştir. Eylül 2008’de Erivan’da oynanacak olan Türkiye-Ermenistan milli maçına Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ü davet etmiştir. Gül, Ermenistan Cumhurbaşkanı’nın davetine olumlu cevap vermiş ve yeni bir süreç başlamıştır. Dış politika uzmanlarınca bu olay “Futbol Diplomasisi” olarak adlandırılmıştır. (Andican, 2012)

23 Nisan 2009 tarihinde Türkiye ve Ermenistan dışişleri bakanları İsviçre dışişleri bakanının liderliğinde ilişkilerin normalleştirilmesi için bir yol haritası oluşturulduğu yönünde ortak bir bildiri yayınlamışlardır. Bu bildiri açıklamaları Türk ve Azerbaycan kamuoyunda ciddi reaksiyonlara yol açmıştır. Türkiye’nin bu reaksiyonlardan çekinceleri nedeniyle protokollerin ortaya çıkması gecikmiştir. 31 Ağustos 2009’da protokoller ilan edilmiş, 10 Ekim günü İsviçre’nin ev sahipliğinde, ABD, Rus ve AB gözetiminde iki ülke dışişleri bakanı tarafından imzalanmıştır.

Protokollerde yer almamasına rağmen Türkiye, Ermenistan’ın işgalindeki Azerbaycan’ı tatmin edecek bir inisiyatifte bulunmasını beklemiştir. Fakat Ermenistan böyle bir girişimde bulunmamıştır. Bu olayın neticesinde Türk yönetimi protokollerini meclis onayına sunmamış ve sürüncemede bırakmıştır. Bu durumda Ermenistan ise 26 Nisan 2010 günü protokollerin meclis gündeminden çıkarıldığını ilan etmiştir. (Andican, 2012)

Ermenistan’la yaşanan bu olaylar ışığında Azerbaycan Türkiye’ye yönelik tepkisini geçerli olduğu enerji alanında göstermiş ve Nisan 2008’den itibaren doğalgaz fiyatlandırma görüşmelerini askıya almıştır. Nihayet Nisan 2010 ayı itibari ile Türk ve Ermeni başbakanlarının yaptığı görüşmelerden bir sonuç çıkmamasıyla beraber hemen ertesi gün Azerbaycan Milli Petrol Şirketi ile BOTAS arasında yapılan satın alım ve transit sözleşmelerinde uzlaşmaya varıldığı ilan edilmiştir.

Abdullah Gül’ün 16-17 Ağustos tarihlerinde Azerbaycan ziyaretinde iki ülke arasında “Stratejik Ortalık ve Karşılıklı Yardım Antlaşması” imzalanmıştır. 2010 yılı ortalarından itibaren Türkiye ile Azerbaycan ilişkileri tekrar düzelmeye başlamıştır. Yaklaşık bir ay kadar sonra ise Türkiye ile Azerbaycan arasında “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Antlaşması” imzalanmıştır. (Andican, 2012)

3.2.4. 61. Cumhuriyet Hükümeti - III. Erdoğan Hükümeti (06.07.2011 - ...)

22 Temmuz 2007’de yapılan genel seçimlerde AKP oyların %49.9’unu, CHP oyların %25.9’unu, MHP ise oyların %12.9’unu alarak TBMM’ye girmişlerdir. Bu seçim sonuçları ile AKP’nin tek başına sürdürmüş olduğu iktidarı devam etmiştir.

3.2.4.1. Türkiye-AB İlişkileri

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan AB ile ilgili görüşlerini hükümet programında şu şekilde ifadelemiştir.

“Hükümetimiz AB’ye tam üyelik sürecini sadece bir entegrasyon meselesi olarak değil, aynı zamanda ülkemizin ekonomik, sosyal ve hukuki standartlarını yükseltmek için bir zemin olarak değerlendirmektedir. AB ile ilişkilerimizi ve üyelik sürecini diğer bölgelerle ilişkilerimizde kısıtlayıcı bir unsur olarak değil, bir avantaj olarak görüyoruz. Müzakere sürecinde yaptığımız ve bundan sonra da yapacağımız reformları, öncelikle kendi ülkemizin ve vatandaşlarımızın çıkarına olduğu için hayata geçirmeye devam edeceğiz.” (TBMM Kütüphanesi, 20.12.2011)

AB Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış, 2011 AB İlerleme Raporu’nda Avrupa Birliği’nin övünülecek konularda cimri, eleştirilecek konularda cömert davrandığını belirterek, “Türkiye-AB ilişkilerini tıkayan alanlarda Avrupa Birliği’nin statükocu bir tablo çizdiğini görüyoruz” demiştir. (<http://www.sondakika.com/haber-bagis-ab-cimri-davrandi-3053585/>)

Ayrıca 2009’da başlayan ekonomik kriz tüm Avrupa’da dalga dalga ülkeleri vurmuştur. Bu dönemde de bir çok Avrupa ülkesi ekonomik kriz batağına saplanmıştır. Kasım 2011’de The New York Times gazetesinde yapılan bir yorumda artık Türkiye’nin AB’ye girmek istemeyebileceği vurgulanmıştır. Bunun üzerine Baş müzakereci Egemen Bağış’ta çeşitli demeçlerinde artık Türkiye’nin AB’ye yük olmayacağını, bunun tam aksine Türkiye’nin AB’nin ekonomisine katkıda bulunabileceğini dile getirmiştir.

3.2.4.2. Türkiye-Orta Doğu İlişkileri

Hükümet programında Arap Baharı ve Filistin konularına uzun bir şekilde yer verilmiştir.

“Ortadoğu’da son dönemde cereyan eden değişim hareketlerinin, bölgenin daha demokratik, şeffaf ve etkin yönetimlere kavuşması bakımından önemli fırsatlar barındırdığını düşünüyoruz. Bu sürecin kardeş halklarımızın meşru özlem ve taleplerini karşılayacak şekilde neticelenmesi ve bölgenin bu süreçten daha demokratik, daha istikrarlı ve daha müreffeh olarak çıkması için her türlü gayreti

göstereceğiz. Nihai istikrarın ancak yönetimlerin meşruiyetlerini halktan aldıkları sistemlerle sağlanabileceği anlayışıyla, kardeş bölge halklarının meşru taleplerinin karşılanacağı reformların gerçekleştirilmesi gerektiğine inanıyoruz ve özellikle, Suriye, Libya, Mısır, Tunus ve Yemen'de, bir an evvel iç barış, huzur ve istikrarın tesis edilmesi için ikili ve çok taraflı boyutlarıyla aktif bir politika izliyoruz, izleyeceğiz.

Bu ülkelerdeki siyasi istikrarsızlık ortamının yol açtığı insani sorunların halli için her türlü yardımı yapıyoruz, yapacağız. Hükümetimiz Libya'daki kriz baş gösterdiğinde, tarihin en büyük tahliye operasyonlarından birini yaparak 25 binin üzerinde sivilin ülke dışına transferini sağladı. Halen Suriye'deki güvenlik sorunları sebebiyle sınırı geçerek ülkemize sığınan 10 bini aşkın Suriyeli kardeşimize her türlü insani yardım ve destek hizmetini de sunuyoruz.

Bölgede istikrarın sağlanmasının en önemli koşullarından biri, Filistin sorununun insani ve barışçıl bir yolla çözülmesidir. Barışın anahtarı, BM kararları kapsamında birbiriyle barış içinde yaşayan, iki devletli çözümden geçmektedir. Bu doğrultuda, Türkiye, gerek Filistin uzlaşmasının sağlanması, gerek barış sürecinin yeniden canlandırılması için aktif çaba göstermeye devam edecektir.

Sivil toplum kuruluşları tarafından Gazze'ye insani yardım amacıyla gönderilen sivil konvooya yapılan saldırının ilgili uluslararası platformlarda takipçisi olacağız. İsrail, uluslararası hukuka ve her türlü insani değerlere aykırı bu yasadışı eylemden dolayı resmen özür dilemedikçe, Gazze'ye yönelik ambargoyu kaldırmadıkça ve bu menfur olayda hayatlarını kaybeden vatandaşlarımızın yakınlarına tazminat ödemedikçe, iki ülke arasında ilişkilerin normalleşmesi düşünülemez.” (TBMM Kütüphanesi, 20.12.2011)

Başbakan Erdoğan, 14 Eylül'de Mısır ziyareti sırasında Esad'ın Türkiye'nin bütün iyi niyetli çabalarına rağmen reformları gerçekleştirmediğini ve halkına zulmettiğini belirterek “Artık Esad'a inanmıyorum” açıklamasında bulunmuştur. (Salık,13.12.2011)

21 Eylül'de BM'nin 66. Genel Kurul Genel Görüşmeleri'ne katılmak için gittiği New York'ta Barack Obama ile görüşen Erdoğan, “Suriye yönetimiyle görüşmelerimizi kesmiş durumdayız. Bu noktaya gelmek istemezdik ama Suriye yönetimi bizi böyle bir karar alma noktasına getirdi. Suriye yönetimine artık güvenimiz kalmamıştır” açıklamasını yaparak ABD ile birlikte Esad'a yaptırımlar konusunda ortak hareket edeceklerini belirtmiştir. Erdoğan'ın Suriye politikasını ABD ile aynı çizgide tanımlaması ve Beşar Esad ile ilişkilerini koparmasından sonra aynı ay içinde Türkiye, Suriye'ye yönelik ilk yaptırım kararını almış; buna göre Türk hava sahası Suriye'ye askeri malzeme taşıyan uçaklara kapatılmıştır. Başbakan Erdoğan, 26 Eylül'de ABD'de Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'nda (SETA) yaptığı konuşmada Beşar Esad'ın halkın gözünde meşruiyetini yitirdiğini ve iktidardan çekilmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir.

(<http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=86892&q=basbakan-recep-tayyip-erdogan-seta-da>, Erişim Tarihi:15.12.2011)

3.2.4.3. Türkiye-ABD İlişkileri

ABD ile ilişkilere hükümet programında şu ifadelerle yer verilmiştir;

“Dış politikamızda önümüzdeki dönemde karşılıklı çıkar, saygı ve güvene dayanan Türk-Amerikan ilişkilerini, bölgesel ve küresel sorunların çözümünde bir fırsat olarak görmekteyiz. Bu kapsamda, Türkiye ile ABD arasındaki mevcut ilişkileri model ortaklık çerçevesinde, güçlendirmeye, bu ilişkilerin güvenlik boyutunun yanısıra, özellikle siyasi ve ekonomik vechelerini geliştirmeye devam edeceğiz.” (TBMM Kütüphanesi, 20.12.2011)

Başbakan R. Tayyip Erdoğan’ın III. Dönem Başbakanlığı’nda da sözde Ermeni soykırımı tasarısı Haziran ayında ABD Temsilciler Meclisi’ne gelmiştir. Bu defa 1915 olaylarının soykırım olarak tanınması talebiyle birlikte, ikinci bir konu olarak da Türkiye’deki Hıristiyanların haklarına tam olarak saygı gösterilmesini isteyen iki tasarı daha sunulmuştur. Amerika’daki Ermeni lobileri tarafından sunulan tasarıda Barack Obama ve Amerikan yönetimine, 1915 olaylarını soykırım olarak tanınması çağrısında bulunulmuştur. (Karabulut, 2012)

Bu dönemde de Türkiye ile İsrail arasında soğuk rüzgarlar esiyor olması ve İsrail’in bölgede yalnızlaşması ABD’yi rahatsız etmektedir. Eylül 2011’de ABD Savunma Bakanı Leon Panetta, bir açıklama yapmış ve “Arap Baharı’ndan dolayı İsrail’in Orta Doğu’da gittikçe yalnızlaştığını ve İsrail’in Türkiye ve Mısır gibi ülkelerle ilişkilerini düzeltmesine yardımcı olmak için mümkün olan her şeyi yapmanın önemli olduğunu” belirterek ABD’nin bu konudaki rahatsızlığını net bir biçimde ortaya koymuştur. (Radikal, 03.10.2011)

İsrail’le yaşanan sorunlarla birlikte artık Türkiye, İsrail’e ait insansız hava araçları olan Heron’lardan mahrum kalmıştır. Bu noktada ABD’nin Türkiye’ye istenilen düzeyde olmasa da destek verdiği gözlemlenmektedir. PKK ile mücadele konusunda özellikle anlık istihbarat paylaşımı şeklinde Türkiye, ABD’nin teknolojik altyapısından faydalanmıştır. Ayrıca Eylül 2011’de Başbakan Tayyip Erdoğan ve Barack Obama arasında yapılan ikili görüşmede, terörizmle mücadele konusunda işbirliğini geliştirme noktasında, ABD’nin insansız hava araçları Predatörler’in Irak’tan çekildikten sonra Türkiye’ye verilmesi sözü önemlidir. Gelecek olan Predatörler’in Türkiye’de İncirlik

Hava Üssü'ne yerleştirilmeleri planlanmıştır. Bu şekilde Heron'lardan artık faydalanamayan Türkiye bu açığı ABD'den gelecek Predatörler'le kapatmayı düşünmüştür. (Karabulut, 2012) 12 Kasım 2011 tarihinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun yaptığı açıklama ile 4 adet Predatör'ün İncirlik Hava Üssü'ne konuşlandığı vurgulanmıştır. (Vatan, 12.11.2011)

Son dönemde Orta Doğu'da yaşanan gelişmelere Türkiye ve ABD'nin yaklaşımları paralel olmuştur. Arap Baharı olarak nitelenen gelişmelerde hem Türkiye hem de ABD mevcut iktidarların değişmesi yönünde muhalifleri desteklemektedirler. Türkiye ve ABD'nin ortak bir fikir benimseyerek Arap ülkelerindeki mevcut iktidarların değişerek yerine daha demokratik yönetim tarzlarının gelmesini desteklemeleri Orta Doğu'daki sorunların bir an önce çözümlenmesi konusunda önemlidir. Özellikle Türkiye, sınır komşusu olan Suriye konusunda hassastır. Başbakan Erdoğan bir çok defa bu işin kan dökerek çözümlenmeyeceğini belirtmiştir. Suriye Devlet Başkanı Beşar Esat'ın bu olaylara son vermesini istemiştir. Bunun için aktif olarak diplomatik temaslarda bulunulmuştur. Türkiye sınırında bu gibi gelişmelerin bir an önce son bulmasını istemektedir. Suriye konusunda da Türkiye ve ABD'nin ortak bir yaklaşım geliştirmeleri son derece önemlidir.

İki ülke arasındaki en yeni sorunların başında ise Kıbrıs Rum Kesimi'nin 2011'in Eylül ayında Akdeniz'de doğalgaz arama amacıyla sondaj faaliyetlerine başlamasıdır. Arama faaliyetlerini ise bir ABD şirketi olan Noble Energy isimli firma yürütmektedir. Bu noktada ABD'de bu soruna taraf olmuştur. ABD Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Mark Toner yaptığı açıklamada "ABD, Rum Yönetimi'nin enerji kaynakları arama hakkına destek veriyor. Kıbrıs'ın enerji kaynaklarını geliştirmesinde bir Amerikan şirketinin rol alması da olumlu bir gelişme olarak değerlendiriliyor" yorumuyla ABD'nin bu sorundaki tavrını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bunun üzerine Türkiye de Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın talimatı üzerine 23 Eylül 2011 günü misilleme olarak da değerlendirilebilecek olan petrol sondajının yapılabilmesi için gerekli sismik araştırmaları yapabilecek özellikteki Koca Piri Reis Gemisi, Doğu Akdeniz'de petrol, doğalgaz araştırması yapmak üzere Urla Limanından yola çıkmıştır. (Hürriyet, 23.09.2011)

3.2.4.4. Türkiye-RF İlişkileri

Erdoğan program konuşmasında RF ile ilgili olarak şu sözleri sarfetmiştir;

“İktidarımız döneminde Rusya ile ilişkilerimizde yaşanan olumlu gelişmeler, ülkemizin geniş coğrafyasını ilgilendiren uluslararası meselelerde yeni bir işbirliği zemininin doğmasına yol açtı. Özellikle Rusya ile vizeleri kaldırmış olmamız, ikili ilişkilerin ivme kazanmasına önemli ölçüde katkıda bulunacaktır. Önümüzdeki dönemde, bölgemizde önemli bir aktör olan Rusya ile ikili ilişkilerimizi güçlendirmeye devam edeceğiz.” (TBMM Kütüphanesi, 20.12.2011)

III. Erdoğan hükümetinde Kafkasya’daki dengeler yeniden şekillenmeye başlamış durumdadır. Rusya, Gürcistan ve Azerbaycan içerisindeki ayrılıkçı bölgeleri desteklemekte, Ermenistan’ın Türkiye ve Azerbaycan ile olan sorunlarından faydalanmaya çalışmakta ve bu şekilde Kafkaslar’daki etkinliğini devam ettirmektedir. Ayrıca bunun yanında Türkiye ile ilk sırada enerji olmak üzere ticari ve ekonomik ilişkilerini karşılıklı olarak sürdürmektedir. (Andican, 2012)

Bir önceki Erdoğan hükümetinde 16 Nisan 2011 tarihinde karşılıklı olarak kaldırılan vizeler bu hükümet döneminde etkisini göstererek turizm sektöründe artışlara sebep olmuştur.

3.2.4.5. Türkiye-Balkanlar İlişkileri

Hükümet programında “Balkanlarda barış ve siyasi istikrarın tesis edilmesine, etnik, dini ve siyasi gerginliklerin önlenmesine ve toplumsal huzura katkı yapmak Hükümetimizin öncelikleri arasında yer almaktadır. Balkan ülkeleriyle ilişkilerimizi güçlendirmeye, barış huzur ve istikrarın sürekli hale gelmesine katkı sunmaya devam edeceğiz.” sözleri vurgulanmıştır. (TBMM Kütüphanesi, 20.12.2011)

Erdoğan hükümetinin bu döneminde de Türkiye ile Bulgaristan arasında üst düzey ziyaretler düzenli bir seyir izlemektedir. Başbakan Erdoğan’ın 4 Ekim 2010 tarihinde Bulgaristan’a yapmış olduğu çalışma ziyaretinden sonra 10-12 Temmuz 2011 tarihlerinde de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, Bulgaristan’a resmi bir ziyarette bulunmuştur. (<http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bulgaristan-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 15.12.2011)

Ayrıca bundan önceki 60. Cumhuriyet hükümetindeki Balkanlar politikası 61. Hükümet döneminde de devamlılık arz etmektedir. Balkan ülkeleri ile ikili ilişkiler bağımsızlık,

egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışmama prensipleri çerçevesinde bölge ülkelerinin tümüyle iyi ilişkiler sürdürülmektedir.

3.2.4.6. Türkiye-Yunanistan ve Kıbrıs İlişkileri

Hükümet programında Yunanistan'dan ziyade Kıbrıs konusu ağırlıklı olarak yer almıştır. Programda;

“İktidarımız döneminde, Kıbrıs'ta, KKTC halkının ve Türkiye'nin stratejik çıkarlarını gözeterek, bu bağlamda BM parametreleri çerçevesinde iki toplumlu ve iki kesimli, tarafların siyasi eşitliğine dayanan kapsamlı çözüme ulaşılması yönündeki çabaları sürdüreceğiz ve BM'nin iyi niyet misyonunu desteklemeye devam edeceğiz. Ayrıca, KKTC'nin uluslararası alanda tanınması ve daha saygın bir konuma getirilmesi için gösterdiğimiz yoğun çabayı aynı kararlılıkla sürdüreceğiz ve aynı zamanda KKTC'nin ekonomik altyapısının güçlendirilmesi için bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da destek vermeye devam edeceğiz” ifadeleri kullanılmıştır. (TBMM Kütüphanesi, 20.12.2011)

Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu ile görüşerek ortak basın toplantısında yıl sonuna kadar Kıbrıs sorununa çözüm bulunmasını, 2012 başında referanduma gidilerek ve AB dönem başkanlığını "Birleşik Kıbrıs"ın üstlenmesi hedefini dile getirmiştir. (<http://www.haberturk.com/dunya/haber/647094-adada-referandum-sinyali>, Erişim Tarihi: 20.12.2011)

GKRY'nin Kıbrıs'taki müzakereleri geciktirerek, tek taraflı olarak AB dönem başkanlığını alması durumunda Türkiye-AB ilişkilerinin donma noktasına geleceğini söylemiştir. Davutoğlu bu durumda, Türkiye'nin Rum yönetiminin dönem başkanlığını muhatap almasının söz konusu olmayacağını bildirmiştir.

Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış, Türkiye'nin AB ile müzakere sürecinin üzerinde, “haksız bir takım baskıların, engellerin, Kıbrıs konusunun istismar edilmesinin artık ortadan kalkması gerektiğini” söylemiştir. Kıbrıs'ta görüşmelerin başarıyla sonuçlanması ve Ada'da iki toplumlu, siyasi eşitliğe dayalı iki kurucu devletin oluşturduğu tek bir yönetimin göreve gelmesini umut ettiklerini belirterek, "Olursa ne ala, olmazsa Kıbrıs'ın kaybı olur. Türkiye ilerlemeye devam eder” demiştir. (<http://www.turkishny.com/hot-news-11/92-hot-news-11/75313-2011de-dunya-ve-turk-d-politikas>, Erişim Tarihi, 20.12.2011)

KKTC Cumhurbaşkanı Derviş Eroğlu, Akdeniz'de petrol ve doğalgaz aranması konusunda Rum tarafının tutumunun endişe verici olduğunu belirtmiştir ve Rumları

“Türk tarafı eşdeğer adımları atmaktan çekinmeyecek” diye uyarmıştır. 21 Eylül 2011 tarihinde Türkiye ile KKTC arasında Kıta Sahanelığı Sınırlandırma Anlaşması imzalanmıştır. Başbakan Erdoğan, anlaşmanın, ‘deniz tabanı ve altındaki doğal kaynakların araştırılması ve işletilmesiyle’ ilgili olduğunu bildirmiştir. KKTC Bakanlar Kurulu, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı’na (TPAO), KKTC deniz yetki alanlarında petrol ve doğalgaz arama ruhsatı verme kararı almıştır. (<http://www.stargazete.com/ekonomi/kkctc-den-tpao-ya-petrol-arama-yetkisi-haber-384103.htm>, 20.12.2011) “Koca Piri Reis” gemisi, KKTC adına, Akdeniz’de KKTC ruhsat sahasında jeofizik araştırma ve sismik veri toplama çalışmalarına başlamıştır. Avrupa Birliği Bakanı ve Başmüzakereci Egemen Bağış, Rum tarafının, kapsamlı müzakerelerin yoğunlaştırıldığı bir dönemde, Doğu Akdeniz’de petrol arama faaliyetleriyle müzakereleri provoke ettiğini kaydederek, “Akdeniz’in tabanında çukurlar açarak Kıbrıs’ta çözüm bulunmaz. Çukurları açanlar o çukurlara kendileri düşerler” diye konuşmuştur. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Kıbrıs Rum yönetiminin sondaj çalışmalarına ilişkin, “Kimsenin doğal kaynaklarında gözümüz yoktur, ama herhangi bir taraf da bizim garantör olduğumuz bir devletin doğal kaynaklarını tek taraflı olarak kullanmaya kalkarsa buna karşı da tabii tavır geliştiririz” demiştir. (<http://www.hurriyet.com.tr/planet/18847223.asp>, Erişim Tarihi, 20.12.2011)

KKTC ile Türkiye arasında imzalanan Kıta Sahanelığı Sınırlandırma Anlaşması kapsamında Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) tarafından Kıbrıs’ın güneyinde G bölgesindeki ruhsat sahasında sismik veri toplamak üzere görevlendirilen Koca Piri Reis gemisi çalışmalarını tamamlamıştır. (<http://www.personelmeh.net/dunya/piri-reis-sismik-veri-calismalarini-tamamladi-h6928.html>, Erişim Tarihi: 20.12.2011)

3.2.4.7. Türkiye-Kafkaslar ve Orta Asya İlişkileri

Başbakan Recep Tayyip Erdoğan hükümet programında Kafkasya ile ilgili şu sözleri ifadelemiştir;

“Türkiye, Güney Kafkasya’da barış, istikrar ve refahın tesis edilmesi, Azerbaycan toprakları ile Yukarı Karabağ’daki işgalin sona erdirilmesi ve böylelikle Kafkaslardaki bütün akraba topluluklar arasındaki ilişkilerin düzeltilmesi için çaba göstermeye devam edecektir. Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin normalleşmesi dahil olmak üzere, Kafkaslarda en geniş barış, istikrar ve refah ortamının doğması gerektiğine inanıyoruz.” (TBMM Kütüphanesi, 20.12.2011)

Orta Asya Cumhuriyetleri ile de bu dönemde iyi ilişkiler sürmektedir. Başbakan R. Tayyip Erdoğan Kırgızistan'a en son 1-2 Şubat 2011 tarihinde bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyaret sırasında vize muafiyeti anlaşması imzalanmıştır. Kazakistan'la da ekonomik ve ticari ilişkiler başta olmak üzere karşılıklı iyi ilişkiler bu dönemde de devam etmektedir. Ayrıca yine Tacikistan, Özbekistan ile de tarihten gelen köklü duygular içerisinde iyi ilişkiler sürdürülmektedir.

Türkmenistan'da 2010-2011 yıllarında sosyal huzursuzluklar başlamış, demokratikleşme talepleri daha yüksek şekilde dile getirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde Türkiye'de okuyan Türkmenistanlı öğrencilerin vizelerinin yenilenmemesi ve söz konusu öğrencilerin Türk demokrasinden etkilenmemelerini sağlayacak önlemlerin alınması gibi politikalar uygulanmıştır. (Andican, 2012)

Bu dönemde Türkiye, yüzünü Batıya yönelten Gürcistan ve tarihi etnik, kültürel birlikteliği olan Azerbaycan ile ilişkilerini geliştirerek bölgedeki önemli bir aktör olma çabasını sürdürmektedir.

SONUÇ

1923-1950 dönemi arasında genellikle İsmet İnönü'nün başbakanlığında birçok hükümet kurulmuştur. Atatürk tarafından teşvik edilerek iki defa çok partili siyasal yaşama geçiş deneyimi yaşanmıştır. Ancak başarılı olamamıştır. Bu dönemde Atatürk 'ün "yurtta sulh, cihanda sulh" ilkesi kapsamında Türk dış politikası yönlendirilmiştir. Bu ilke günümüze kadar hemen hemen tüm hükümetler döneminde temel ilke olarak benimsenmiş ve uygulanmıştır. Tek partili hükümetler döneminde dış politika konusunda kurulan hükümetler üzerinde Mustafa Kemal'in etkinliği oldukça fazladır.

İnönü döneminde Türkiye 'tarafsızlık' politikasını izlemiştir. Çünkü yeni bir savaştan çıkmış ve yorgun olan ülkeyi İsmet İnönü tekrardan savaşa sokmak istememiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte Türkiye bu savaş sürecinde etkin tarafsızlık politikası izlemiştir. Ancak tarafsız kalmasının da getirdiği bir takım zorlukları olmuştur. Türkiye dış politika açısından tek başına kalmıştır. Özellikle boğazlar konusunda Sovyetler Birliği ile tek başına kendisi uğraşmak zorunda kalmıştır. Ancak Truman Doktrini ile bu yalnızlık süreci 1947 yılında sona ermiştir. İngiltere, Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalan Türkiye'yi korumuştur. Bu dönemden itibaren Türkiye aynı zamanda Amerika'nın stratejik müttefiki de olmuştur.

Soğuk Savaş yıllarında, Türkiye 1950'de Adnan Menderes'in partisi DP'nin seçimleri yüksek oy oranı ile kazanmasıyla çok partili siyasal yaşama geçmiştir. Menderes döneminde Türkiye dünya sorunlarıyla daha ilgili, daha dışa açık bir dış politika izlemiştir. Bu Soğuk Savaş yıllarında Türkiye Batı bloğunda yer almıştır. Buna bağlı olarak NATO'ya üye olmuştur. Bu üyelikle birlikte Türkiye dünyada sorumluluk almış, kendi güvenliğini de Sovyetler Birliği'ne karşı sağlamıştır. Menderes döneminde Türkiye iki yönlü bir politika izlemiştir. Bunlardan ilki Batı'ya yönelik bir politika anlayışıdır. Diğeri ise Sovyetler Birliği'ne karşı duyulan güvensizliktir.

1960 sonrasında İnönü, Demirel ve Ecevit dönemlerinde; İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekileceğini açıklaması ve Türkiye'nin tüm dünyada kendi haklılığını anlatma süreci olarak geçmiştir. Çünkü darbe dönemiyle batıda Türkiye oldukça itibar kaybetmiştir. Bu durum dış politikada sözünün dinlenmemesine sebep olmuştur.1974 yılında Türkiye kendi haklılığını savunmak amacıyla Kıbrıs'a hareket düzenlemiştir.

Özal döneminde, fikri bakımdan Amerika'nın politikalarına uygun hareket edilmesinin Türkiye'nin yararına olacağı savunulmuştur. Özal dış ilişkilerinde batı hedefinden şaşmayan, hem de kendi komşu ve Türki devletler ile ilkeli, eşitliğe dayalı, iletişimli bir politika izlemiştir. Ayrıca Özal'ın en önemli özelliği ekonomi temelli dış politika uygulamalarıdır. Türkiye'yi siyasi anlamda bölgesel bir güç yapma arzusu ile hareket etmiştir. Özal dış politika konusunda bürokrasiyi saf dışı bırakmıştır. Zaman zaman başbakan ve dışişleri bakanlarını gölgede bırakmıştır. Dışişleri bakanlığı bürokratlarının görüşlerini önemsiz bulmakta ve yabancı liderlerle yakın ikili temaslarıyla dış politikayı yönlendirmiştir.

Soğuk Savaş döneminde bazı sorunlara rağmen, Türkiye'nin stratejik önemi sebebiyle Batı Bloku nezdinde Türkiye vazgeçilmez hissini korumuş, Türk devlet adamları da bu önemi sürekli vurgulamışlardır.

Soğuk Savaşın sona ermesi uluslararası ortamda önemli değişikliklere neden olmuştur. Bazı kesimler ABD liderliğindeki uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya dönüştüğünü savunurken, diğer bir kesim ise yeni oluşan dengenin; AB, ABD, Rusya, Japonya ve Çin gibi küresel güçler ile pek çok bölgesel güç arasında paylaşıldığını belirterek, böylece sistemin çok kutuplu bir dünya düzenine dönüştüğünü ifade etmektedir. Türkiye açısından ise Soğuk Savaş döneminde cephe ülkesiyken Soğuk Savaş sonrası Sovyetler Birliğini eskisi kadar tehdit unsuru olarak görmemesiyle birlikte daha aktif bir dış politika izlemeye çalışmıştır. Bu süreçte Özal'ın kişisel özelliklerinden dolayı bu aktif politika uygulanabilmiştir.

Ancak Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile birlikte 1991-2002 yılları arası koalisyon hükümetleri yılları olarak geçmiştir. Bu dönemde dış politikayı daha çok iç politikalar yönlendirmiştir. İç politik çekişmeler sonucunda dış politikaya çok fazla ilgi gösterilememiştir. Bu siyasi çekişmeler kendi parti içi çekişmeler veya koalisyon hükümetleri içindeki farklı siyasi partiler arasında su yüzüne çıkmıştır.

Türkiye Soğuk Savaş döneminde bir cephe ülkesidir. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte bu cephe ülkesi hüviyetinin yerini köprü ülke konumu almıştır. Türkiye Orta Doğu ve Orta Asya ülkeleri ile ABD ve Batı ülkeleri arasında köprü ülke görevi görmüştür. AKP döneminde ise bölgesel bir güç olma yönünde aktif dış politika

adımları atılmıştır. Bunun neticesinde Türkiye bölgesinde merkez bir ülke konumuna gelmiştir.

2002 seçimleriyle tek başına iktidara gelen AKP hükümeti ile proaktif bir dış politika anlayışı ve arayışı ile birlikte komşularla sıfır sorun politikası güdülmüştür. Türkiye sahip olduğu coğrafi konumla bölgesel bir güç olma hedefindedir. 2002-2005 yılları arasında AB ile ilişkiler çok yakın seyretmiş ve bir çok uyum yasası çıkarılmıştır. Buna rağmen AB ile müzakerelere başlanmasına rağmen 2005'den günümüze kadar Türkiye'nin önüne birçok engel çıkarılmıştır. Bu durumda Ahmet Davutoğlu'nun komşularla sıfır sorun politikası, Orta Doğu ülkeleri ile vizelerin kalkmaya başlaması ve Tayyip Erdoğan'ın Davos çıkışı Avrupa'lılar tarafından bir eksen kayması mı yaşanıyor sorusunu gündeme getirmiştir. Ancak 2010-11 yıllarında Orta Doğu'da yaşanan Arap baharı ile Türkiye bir eksen kayması olmadığını tüm dünyaya göstermiştir.

Türkiye'nin Orta Doğu'ya yönelik politikalarını bir "eksen kayması" olarak değil, "model olma pozisyonunun bu coğrafyaya kaydırılması" olarak görmek gerekir. Tezimizde Türkiye'de bir eksen kayması olmadığı sonucuna varılmıştır.

Yine tezimizde ulaştığımız bir diğer sonuç ise; 2002 yılında tek başına iktidar olarak günümüze kadar gelen AKP gibi tek başına iktidar olmuş hükümetler, koalisyon hükümetlerine göre çok daha aktif, tek sesli, özgüvenli ve farklı partiler arasındaki çekişmelerden uzak istikrarlı dış politikalar üretebilmektedirler.

KAYNAKÇA

- “ABD Savunma Panetta: İsrail gittikçe yalnızlaşıyor”, 3 Ekim 2011, *Radikal*,
<http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalDetayV3&CategoryID81&ArticleID=1065154>, 03.10.2011
- “Camp David Andlaşmaları”,
http://www.turkcebilgi.com/ansiklopedi/camp_david_andlaşmaları, 17.09.2011
- “Dünden Bugüne Türk-Amerikan İlişkileri”
<http://www.turkamerika.com/diplomasistrateji/diplomasi-strateji/tarihten-bugune-turk-amerika-iliskileri.html> erişim tarihi, 10.12.2011
- “Koca Piri Reis Gemisi Yola Çıktı”, 23 Eylül 2011, *Hürriyet*
<http://www.hurriyet.com.tr/gundem/18808969.asp> 30.11.2011
- “Predatörler geldi”, 12 Kasım 2011, *Vatan*
<http://haber.gazetevatan.com/predatorler-geldi/410401/1/Haber>, 12.11.2011
- “Soğuk Savaş’ın Nedenleri”,
<http://www.genbilim.com/content/view/1714/>,(Erişim Tarihi: 20.11.2011)
- ABRAMOWİTZ, Morton (2000), “The Complexities of American Policymaking on Turkey”, *Insight Turkey* (Ekim-Kasım), s.3-35.
- ABRAMOWİTZ, Morton (2001), “Amerika’nın Türkiye Politikasının Belirlenmesi Sürecinde Karşılaşılan Güçlükler”, Editör: ABRAMOWİTZ, Morton, *Türkiye’nin Dönüşümü ve Amerikan Politikası*, Ankara
- AKP, “Programlar, Dış Politika”
<http://www.akparti.org.tr/gnsayfa/program.asp?dizin=50&hangisi=2>, 18.11.2011
- AKŞİN, Aptülâhat (1991), *Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- AKTAŞ, Melih (2012), “Savaş Sırasında Diplomatik Görüşmeler ve Zirveler”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.349-356

- ALKAN, Nail (2012), (Henry A. Kissinger'den aktaran) "1980-1999 Dönemi Türk Dış Politikası", Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.721-735
- ALKAN, Nail (2012), "AT ile İlişkiler", Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s. 764-769
- ALTUNIŞIK, R., R. Coşkun, S. Bayraktaroğlu ve E. Yıldırım (2002), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Sakarya Kitabevi, Adapazarı
- ANAP, (1983a), "Anavatan Partisi Programı", Aksoy Matbaacılık, İstanbul
- ANAP, (1983b), "Anavatan Partisi Seçim Beyannamesi", 6 Kasım, Gökçe Ofset, Ankara
- ANAP, (1987), "Anavatan Partisi Seçim Beyannamesi", 29 Kasım, Gökçe Ofset, Ankara
- ANDİCAN, Ahad (2012), "Kafkasya ile İlişkiler", Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.953-962
- ARAS, Bülent (2009), "Davutoğlu Era in Turkish Foreign Policy", *Foundation For Political, Economic And social Research*, SETA
- ARAS, Bülent ve Pınar Akpınar(2009), *Türk Dış Politikasında Davutoğlu Dönemi:2009 Değerlendirmesi*, Editörler: Burhanettin Duran ve diğ., "Türk Dış Politikası Yıllığı 2009", Ankara, s.13-44
- ARAS, Tevfik Rüştü (1968), *Görüşlerim*, Yörük Matbaası, İstanbul.
- ARCAYÜREK, Cüneyt (2000), *Bekleyen Adamın Gerçekleşen Düşü*, Bilgi Yayınları, Ankara
- ARI, Kemal (2000), *Büyük Mücadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- ARI, Tayyar (2008), *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, MKM Yayınları, Bursa
- ARMAOĞLU, Fahir (1993), *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1980)*, Türkiye İş Bankası, Ankara.

- ATAÖV, Türkkaya (1963), *Turkish Foreign Policy (1939-1945)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara
- ATAÖV, Türkkaya (1969), “Türk Dış Politikası Üzerine Düşünceler”, *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:1-4, http://www.politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/24/1/8_Turkkaya_ATAOV.pdf, 25.11.2011
- ATEŞ, Yurdsever Nevin (2004), “Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası ve Hükümet Programları”, Editör: İdris Bal, *21. Yüzyılda Türk Dış Politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, s.31–56.
- AYDIN, Mustafa (2001), “Kafkasya ve Orta Asya ile İlişkiler”, Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.366-439
- AYHAN, Veysel (2009), “Türkiye-Suriye Stratejik İşbirliği Konseyi’nin Birinci Başbakanlar Düzeyi Toplantısı”, *ORSAM Dış Politika Analizi*, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=503>, 13.11.2011
- AYMAN, S. Gülden (2012), “Balkanlarla İlişkiler”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.936 – 943
- BABİŞ, A. Gencehan (2011), “Soğuk Savaş Dönemi Sonrası Türk Dış Politikasının Kimlik Bunalımı ve Benlik Arayışları”, <http://www.turksam.org/tr/a2492.html>, erişim tarihi: 01.11.2011
- BALSOY, Emre (2009), “Rusya, AB, ABD İlişkileri Bağlamında Enerjinin Ekonomi Politikası ve Küreselleşmenin Jeopolitiği”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı.10, Yıl.5, s.66
- BARUTÇU, Faik Ahmet (1977), *Siyasi Anılar 1934-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul
- BOZKURT, Giray Saynur (2010), “Türkiye-Rusya İlişkileri: Tarihi Rekabetten Çok Boyutlu İşbirliğine”, Editör: YENİGÜN, Cüneyt ve Ertan EFEGİL, *Türkiye’nin Değişen Dış Politikası*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara

- BÖLME, M. Selin (2010), “NATO Zirvesi ve Füze Kalkanı Projesi”, *SETA Analiz*, Aralık, sayı.3, <http://www.setav.org/ups/dosya/57436.pdf>, 15.12.2011
- CANBOLAT, S.,İbrahim (1999), *Gelişmekte Olan Ülkeler ve Dış Politika*, 2. Baskı, Alfa Yayınları, İstanbul
- CAŞIN, M. Hakkı (2012), “Türkiye – Rusya İlişkilerinde Çatışma Yerine Stratejik Ortaklık ve İşbirliğinin Yeni Boyutları (2008 - 2012)”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.1054-1086
- CEM, İsmail (2004), *Türkiye, Avrupa, Avrasya*, Cilt I, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul
- CEMAL, Hasan (2000), *Özal Hikayesi*, Doğan Kitap, İstanbul
- CEMAL, Hasan (2003), *Kürtler*, Doğan Kitap, İstanbul
- CHP (1995), “CHP-SHP Bütünleşme Genel Kurulu, Ana İlkeler ve Temel Hedefler Bildirgesi, 18 Şubat 1995, Ankara
- CRİSS, Nur Bilge (2002-03), (Frank G. Weber’den aktaran), “Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Politikaları”, *Doğu Batı*, Yıl 6, sayı 21, s.141-158
- CRİSS, Nur Bilge (2002-03), “Türkiye Cumhuriyeti’nin Dış Politikaları”, *Doğu Batı*, Yıl 6, sayı 21, s.141-158
- ÇALIŞ, H.Şaban (2006), “Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Kimlik Arayışı, Politik Aktörler ve Değişim”, Ankara
- ÇETİNSAYA, Gökhan (2012), “Orta Doğu İle İlişkiler”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.927-935
- ÇİFTÇİ, Kemal (2010), *Tarih, Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- ÇONGAR, Yasemin (1996),“İsrail’le Tatbikat Planı”, *Milliyet*, 4 Haziran, s. 18
- ÇUFALI, Mustafa (2010), “Lozan Sonrası Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası (1923-1938)”, Editörler: ÇAYLAK, Adem ve diğ., *Türkiye’nin Politik Tarihi*, Savaş Yayınevi, s.239-255

- DAĞLI, Nuran ve Belma Aktürk (1988), *Hükümetler ve Programları 1920-1960*, Cilt I, Yayın No:12, TBMM Basımevi, Ankara
- DAVUTOĞLU, Ahmet (2004), “Türkiye Merkez Ülke Olmalı”, *Radikal*, 13 Şubat
- DEİK, “Türkiye – Rusya Arasında Vize Muafiyeti Anlaşması”
http://www.deik.org.tr/pages/TR/DEIK_YeniGelismelerDetay.aspx?ygDetId=202&IKID=10, 03.12.2011
- DERİNGİL, Selim (1994), *Denge Oyunu: İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin Dış Politikası*, 2. Baskı, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- DİBNER, Gil (1998-1999), “My Enemy’s Enemy: Turkey, Israel, and the Middle Eastern Balance of Power”, *Harvard International Review*, Cilt. 21, No. 1, Kış, s. 34-40
- DOĞAN, Nejat (2006), “Türk Siyasal Partilerinin Uluslararası İlişkilere Yaklaşımı, 1923 – 1980 Partilerin Benimsedikleri Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Politikaları” Editörler: DOĞAN, Nejat ve MAHİR Nakip, *Uluslararası İlişkiler ve Türk Siyasal Partileri*, Seçkin Yayınevi, Ankara s. 117-154
- DOĞAN, Nejat , (2012) “1980-1999 Dönemi Hükümetlerinin Dış Politika Anlayışları ”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.743-755
- DOĞAN, Yalçın (1996), “Bombalar Arasında Gerçekleşen Rüya!...”, *Milliyet*, 06 Mart, s. 15
- DTP (1997), “Demokrat Türkiye Partisi Program”, 7 Ocak, Ankara
- DYP (1985), *Doğru Yol Partisi Tüzük ve Programı*, Pan Matbaacılık, Ankara
- ELEKDAĞ, Şükrü (1996), “Türkiye: Ortadoğu’da Seyirciyken Oyuncu”, *Milliyet*, 24 Haziran, s. 21
- EROL, M. Seyfettin (2012), “Türk Cumhuriyetleri ile İlişkiler”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012* , Barış Platin Kitap Ltd. Şti. , s. 812-818

- EVREN, Kenan (1991), *Kenan Evren'in Anıları*, Cilt.3-4, Milliyet Yayınları, İstanbul
- EZHERLİ, İhsan (1998), *Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Osmanlı Meclisi Mebusanı*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara
- FIRAT, Melek (2002), “Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan Dış Politikasının Biçimleniş Süreci”, Derleyenler: TÜRKEŞ, Mustafa ve İlhan Uzgel, *Türkiye'nin Komşuları*, İmge Kitabevi, Ankara s.21-73
- FRANKEL, Joseph (1979), *International Relations in a Changing World*, Oxford University Press, Oxford
- FUKUYAMA, Francis (2005), *Tarihin Sonu mu?*, Vadi Yayınları, İstanbul
- GEMALMAZ, M. S. (1996), “12 Eylül Rejimi”,
<http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s22/makale/c12s22m12.pdf>,
15.11.2011
- GERGER, Haluk (1983), “Türk Dış Politikası (1946-1980)”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt II, İletişim Yayınevi, İstanbul
- GÖNLÜBOL, M., A.H. Ülman, S. Bilge ve D. Sezer (1996), “Olaylarla Türk Dış Politikası”, *1945-1965 Yılları Arasında Türk Dış Politikası*, 9.Baskı, Siyasal Kitabevi, s.191-484, Ankara
- GÖNLÜBOL, Mehmet (2000), *Uluslararası Politika İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*, Siyasal Kitabevi, Ankara
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Cem Sar (1996), “Olaylarla Türk Dış Politikası”, *1919-1938 Yılları Arasında Türk Dış Politikası*, 9.Baskı, Siyasal Kitabevi, s.3-126, Ankara.
- GÖNLÜBOL, Mehmet ve Hakan Bingün (1996), “Olaylarla Türk Dış Politikası”, *1990-1995 Dönemi Türk Dış Politikası*, 9.Baskı, Siyasal Kitabevi, s.633-726, Ankara
- GÖZEN, Ramazan (1996) “Türk Dış Politikasında Karar Alma Mekanizması, Turgut Özal ve Körfez Krizi”, *Yeni Türkiye*, Türk Siyaseti Özel Sayısı, Sayı 9, Mayıs – Haziran, s.286-302

- GÖZEN, Ramazan (2004), “Türkiye ve I. Körfez Savaşı: Kriz Ortamında Türk Dış Politika”, Derleyen, SÖNMEZOĞLU Faruk, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul
- GÜRBEY, Gülistan (1995), “Özal Dönemi Dış Politikası”, *Dış Politika Dergisi*, Sayı 2, Aralık,cilt VI, s.57
- GÜRÜN, Kamuran (1991), *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, Türk Tarih Kurumu, Ankara
- HALE, William (1998), “Turkey and Transcaucasia”, Editör: DAVID, Menashri, *Central Asia Meets the Middle East*, Frank Cass, Londra
- HALE, William (2003), *Türk Dış Politikası 1774-2000*, Mart Matbaası, İstanbul
- HOPKINS, F. Raymond ve W. Richard Mansbach (1973), *Structure and Process in International Politics*, Harper and Row, New York
- http://74.125.155.132/scholar?q=cache:y7i62dpDk3gJ:scholar.google.com/&hl=tr&as_sdt=2000, (Erişim Tarihi: 27.05.2010)
- <http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=2203> 30.10.2011
- <http://www.hurriyet.com.tr/planet/18847223.asp>, 20.12.2011
- <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-bulgaristan-siyasi-iliskileri-.tr.mfa>, 15.12.2011
- <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-yunanisyan-siyasi-iliskileri.tr.mfa>, 25.09.2011
- <http://www.nytimes.com/2010/05/13/world/europe/13turkey.html>, 17.09.2011
- <http://www.personelmeb.net/dunya/piri-reis-sismik-veri-calismalarini-tamamladi-h6928.html>, 20.12.2011
- <http://www.sondakika.com/haber-bagis-ab-cimri-davrandi-3053585/>, 20.12.2011
- <http://www.stargazete.com/ekonomi/kktc-den-tpao-ya-petrol-arama-yetkisi-haber-384103.htm>, 20.12.2011
- <http://www.turkishny.com/hot-news-11/92-hot-news-11/75313-2011de-dunya-ve-turk-d-politikas>, 20.12.2011

- HUNTINGTON, P. Samuel (2006), “Medeniyetler Çatışması mı?”, Derleyen: YILMAZ, Murat, *Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yayınları, Ankara
- İKV (İktisadi Kalkınma Vakfı), “Adaylık Süreci”,
<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=adayliksureci&baslik=Adayl%FDk%20S%FCreci>, 30.11.2011
- İNAT, Kemal ve Burhanettin Duran (2006), “AKP Dış Politikası: Teori ve Uygulama”, Derleyen: DAĞI, Zeynep, *Doğudan Batıya Dış Politika AK Partili Yıllar*, Orion Yayınevi, s.15-70
- İŞYAR, Ö. Göksel (2012), “Rusya Federasyonu İle İlişkiler”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s. 803-811
- KAMALOV, İlyas (2012), “Rusya Federasyonu ile İlişkiler”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.944 – 952
- KARABULUT, Bilal (2012), “Stratejik Ortaklıktan Model Ortaklığa Türkiye-ABD İlişkileri”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.1087-1096
- KARABULUT, Bilal (2012), “Türkiye’nin Uluslararası Örgütlerle İlişkileri”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.1158-1167
- KARLUK, Rıdvan (2005), “Avrupa Birliği ve Türkiye”, Beta Yayınevi, İstanbul
- KASIM, Kamer (2012), “Kıbrıs Sorunu”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.1017-1023
- KAYADOR, Vakur (2004), “Dünden Bugüne Rusya; Rusya’nın Genel Politikaları” , *Teori Dergisi*, Eylül, Sayı. 176, s.32-35
- KILIÇ, Sezen (2005), *Türk-Alman İlişkileri ve Türkiye’deki Alman Okulları (1852’den 1945’e Kadar)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.
- KOÇAK, Cemil (2003), *Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945 Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul.

- KOÇER, Gökhan (2012), “AKP’nin ve Tayyip Erdoğan’ın Dış Politika Felsefesi”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.920-926
- KONA, G. Gamze (2012), “Üçlü Koalisyonun Dış Politikası”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.912-919
- KURAT, Yuluğ Tekin (1984), “Anglo-Turkish Relations during Kemal Atatürk’s Presidency of the Turkish Republic”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 4, s.115-131
- KUT, Gün, (2010), “Türk Dış Politikasında Çok Yönlülüğün Yakın Tarihi Soğuk Savaş sonrası devamlılık ve Değişim”, *Boğaziçi Üniversitesi –TÜSİAD Dış Politika Forumu*
- KÜRKÇÜOĞLU, Ömer (1978), *Türk-İngiliz İlişkileri. 1919-1926*, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara
- LAÇİNER, Sedat (2004), “Özal Dönemi Türk Dış Politikası”
<http://www.turkishweekly.net>, 15.11.2011
- LARRABEE, F. Stephen ve Ian O. Lesser (2004), *Belirsizlik Döneminde Türk Dış Politikası*, Ötüken Yayınları, İstanbul
- MANDACI, Nazif (2012), “Balkanlar ile İlişkiler”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s. 819-831
- Mc DOWALL, David (1996), *A Modern History of the Kurds*, I.B. Tauris Yayınları
- OĞAN, Sinan, “Gül’ün Rusya Ziyareti ve Türk Rus İlişkilerinde Yeni Dönem”
<http://www.turksam.org/tr/a1584.html>, 17.10.2011
- OĞUZLU, Tarık (2011), “Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt 3 Sayı:30
- ONULDURAN, Ersin (2012), (Steven A.Cook ve Elizabeth Sherwood-Randall’dan Aktaran), “Türkiye ABD İlişkileri”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s. 972-975.

- ORAN, Baskın (2001), “1990-2001 Küreselleşme Ekseninde Türkiye”, Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, İletişim Yayınları, İstanbul, s.201-587*
- ÖZAL, Turgut (1989), “Turkey in the Southern Flank”, *Rusi and Brassey’s Defence Yearbook*, s.3-9
- ÖZBAY, Fatih (2011), “Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010”, *Bilge Strateji*, Cilt.2, Sayı.4, Bahar 2011, s.52
- ÖZCAN, Gencer (2004), “Türkiye Dış Politikasında Oluşum Süreci”, Derleyen SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul s.874-877
- ÖZCAN, Gencer (2012), “Soğuk Savaş Sonrası Döneminde Türkiye’nin Ortadoğu Politikası”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.796-802
- ÖZDEMİR, Hikmet (1990), *Çağdaş Türkiye*, Cilt.IV, Cem Yayınevi, İstanbul
- ÖZDEMİRCİ, Fahrettin (2010), “Balkan Ülkeleri Arşiv Kaynaklarında Edirne” *Sempozyumu 21-23 Ekim*, Edirne
http://80.251.40.59/humanity.ankara.edu.tr/odemirci/diger_sayfa_metinleri/fo/Bi_rlesen_ufuklar_bildiri.pdf, 15.12.2011
- ÖZGÜR, Nurcan (2004), “1989 sonrası Türkiye – Bulgaristan ilişkileri”, Derleyen SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul s.609-676
- ÖZKAN, Güner (2012), “Kafkaslarla İlişkiler”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.832-844
- ÖZKAN, Tuncay (2000), *Operasyon*, Doğan Kitapçılık, İstanbul
- ÖZTEK, Güner (2009), “Türkiye Ortadoğu İlişkileri”, *Bilgesam*, Rapor No 13, İstanbul
- PAMUKÇU, Konuralp (2004), “Su Sorunu Çerçevesinde Türkiye, Suriye ve Irak ilişkileri”, Derleyen SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul

- PURTAŞ, Fırat (2006), “Soğuk Savaş Sonrası Türk-Rus İlişkileri: Dışlanmışlar Eksenini mi? Avrasyacı Yakınlaşma mı?”, *Global Strateji*, Yıl.2, sayı.6, s.40-55
- ROBİNS, Philip (1998), “Turkey’s Ostpolitik: Relations with the Central Asian States”, *Central Asia Meets the Middle East*, Londra
- ROSENAU, N. James (1972), “The External Environment as a Variable in Foreign Policy Analysis”, Editör: ROSENAU, N. James, *The Analysis of International Politics*, The Free Press, New York, s.145-165
- RP (1995), “RP Seçim Beyannamesi”, *Refah Partisi Gerçeği*, s.29
<http://www.mustafatasar.gen.tr/yayinlar/refahgercegi/rpnin.htm>, 30.10.2011
- RP-DYP Koalisyon Protokolü (1996), 28 Haziran, Başbakanlık Basımevi, s.7-13, Ankara
- RUBEN, Ester (2000), “Türkiye – İsrail Ticari İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Geleceği” *İktisat Dergisi*, No:339, s.55
- RUMELİLİ, Bahar (2007-2008), “Avrupa Birliği ve Bölgesel İhtilafların Çözümü”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt IV, No:16, Kış, s.68.
- SADIK, Giray (2012), “Türkiye’nin Ortadoğu ile İlişkileri (2008 - 2012)”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.1103-1110
- SAKALLIOĞLU, C. Ümit (1996), “1983-1994: Siyasal Parti Topoğrafyası”, <http://sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c12s22/makale/c12s22m12.pdf>, 15.11.2011
- SALIK, Nuri, “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği”, http://www.orsam.org.tr/tr/trUploads/Yazilar/Dosyalar/2011113_inceleme1.pdf, 13.12.2011
- SANBERK, Özdem (2010), “Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi”, *Bilgesam*, Rapor No 21, İstanbul
- SANDER, Oral (2011), *Siyasi Tarih (1918-1994)*, 20. Baskı, İmge Kitapevi, Ankara

SETA, “Başbakan Recep Tayyip Erdoğan SETA’da”

<http://www.setav.org/public/HaberDetay.aspx?Dil=tr&hid=86892&q=basbakan-recep-tayyip-erdogan-seta-da>, Erişim Tarihi:15.12.2011

SEZER, B. Duygu (2002), “Türk-Rus İlişkileri: Danışmanlıktan ‘Fiili Yakınlaşma’ya”, Editör: MAKOVSKY, Alan ve Sabri Sayarı, *Türkiye’nin Yeni Dünyası: Türk Dış Politikasının Değişen Dinamikleri*, İstanbul, s.125-156

SOYSAL, İsmail (1989), *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye’nin Siyasi Andlaşmaları (1920-1945)*, Cilt I, 2.Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara

SÖNMEZOĞLU, Faruk (2000), *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul

SÖNMEZOĞLU, Faruk (2005), *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul

SÖNMEZOĞLU, Faruk (2006), *II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, Der Yayınları, İstanbul

T.C. AB BAKANLIĞI, “Türkiye Avrupa Birliği İlişkileri Kronolojisi”

<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=112&1=1>, 18.12.2011

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı (1999), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara

T.C. Resmi Gazete (1991), 8 Temmuz, sayı. 21068, s.6

T.C.DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI, “Türkiye’nin Topluluğa Katılım Talebiyle İlgili Olarak Komisyon Tarafından Verilen Görüş (20 Aralık 1989)”, http://www.mfa.gov.tr/turkiye_nin-topluluga-katilim-talebiyle-ilgili-olarak-komisyon-tarafindan-verilen-gorus-_20-aralik-1989_.tr.mfa, 15.10.2011

T:C. Resmi Gazete (1997), Sayı.23048, 13 Temmuz

TANÖR, Bülent (1997), “Türkiye Tarihi 5 Bugünkü Türkiye (1980-1995)”, *Siyaset Tarihi*, Cilt. V, Cem Yayınevi, s.23-51, İstanbul

TBMM Gizli Celse Zabıtları, (17 Mart 1921-25 Şubat1922), Cilt 2, Genel Yayın No: 267, *Tarih Dizisi 18*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara

- TBMM KÜTÜPHANESİ, “I. Çiller Hükümeti Koalisyon Protokolü”
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP50.htm>
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “I. Çiller Hükümeti Programı”,
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP50.htm>, 05.10.2011
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “I. Erdoğan Hükümet Programı”
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP59.htm>, 17.12.2011
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “II. Çiller Hükümeti Güven Oylaması”
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o51.htm>, 25.10.2011
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “II. Erdoğan Hükümet Programı”
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP60.htm>, 18.12.2011
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “II. Yılmaz Hükümeti Güven Oylaması”
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/o53.htm>, 24.10.2011
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “III. Çiller Hükümeti Programı”,
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP52.htm>, 20.10.2011
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “III. Erdoğan Hükümet Programı”
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP61.htm>, 20.12.2011
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “III. Yılmaz Hükümeti Programı”
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP55.htm>, 12.11.2011
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “V. Ecevit Hükümet Programı”
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP57.htm>, 05.10.2011
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “VII. Demirel Hükümeti Programı”
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP49.htm>, 21.09.2011
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “Akbulut Hükümeti Programı”,
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP47.htm>, 17.09.2011
- TBMM KÜTÜPHANESİ, “Erbakan Hükümet Programı”
<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP54.htm>, 28.10.2011

TBMM KÜTÜPHANESİ, “Gül Hükümet Programı”

<http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/HP58.htm>, 15.12.2011

TBMM Tutanak Dergisi (1990), 1 Eylül, Cilt.47

<http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d18/c047/tbmm18047001.pdf>, 15.11.2011

TELLAL, Erel (2001), “Rusya’yla İlişkiler”, Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.540-546

TEZCAN, Ercüment (2012), “Dönemin Dış Politika Sorunları”, Editör: ÇAKMAK, Haydar, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Barış Platin Kitap Ltd. Şti., s.903-911

THE ECONOMİST (2006), “Linking Hands Across The Steppes; Turkish Foreign Policy”, 3 Haziran, London

TORBAKOV, Igor (2006), “Russia Turkey Relations: Cooperation and Competition in Energy Sphere”, *Eurasia Daily Monitor*, Sayı: 3, s. 107

TORBAKOV, Igor (2008), *The Georgia Crisis and Russia-Turkey Relations*, The James Town Foundation, Washington

TOYNBEE, J. Arnold ve Kenneth P. Kirkwood (1926), *Turkey*, Ernest Benn Limited, London.

USLU, Nasuh (2006), “Kıbrıs Sorunu”, Editör: BAL, İdris, *21.yy.da Türk Dış Politikası*, Agam Yayınları, Ankara, s.331-372

UZGEL, İlhan (2001), “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, Editör: ORAN, Baskın, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.243-325

ÜLMAN, Haluk (1968), “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968)”, *SBF Dergisi*, Cilt XXII, Sayı 3-4, s.245-251

YALÇINKAYA, Alaeddin (1999), *Yetmiş Yıllık Kriz Sovyetler Birliği’nde Moskova-Türkler İlişkileri*, 2. Baskı, Osmanlı Yayınevi, İstanbul

YAŞAR, Muammer (1990), *Paşalar Politikası*, Tekin Yayınevi, İstanbul

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Nevşehir'in Avanos ilçesinde doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini Kocaeli'de tamamladı. Lisans eğitimini Anadolu Üniversitesi İktisat Bölümünde yaptı. Halen Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler bölümünde yüksek lisans yapmaktadır. Kocaeli'de ikamet etmekte ve medeni hali bekardır.